

**ANKARA ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

DÖNEM PROJESİ

**TÜRKİYE'DE TARİHİ DÖNEMDE YERALTI ŞEHİRLERİ VE JEOLOJİ
İLİŞKİSİ: ÇANKIRI İLİ ORTA İLÇESİ HÜYÜK KÖYÜ YERALTI ŞEHİRİ
ÖRNEĞİ**

Ali ÇAKANTEMUR

GAYRİMENKUL GELİŞTİRME VE YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**ANKARA
2018**

Her hakkı saklıdır

ÖZET

Dönem Projesi

TÜRKİYE’DE TARİHİ DÖNEMDE YERALTI ŞEHİRLERİ VE JEOLOJİ İLİŞKİSİ: ÇANKIRI İLİ ORTA İLÇESİ HÜYÜK KÖYÜ YERALTI ŞEHİRİ ÖRNEĞİ

Ali ÇAKANTEMUR

Ankara Üniversitesi

Fen Bilimleri Enstitüsü

Gayrimenkul Geliştirme ve Yönetimi Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Recep KILIÇ

Birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Anadolu, bilinen en eski kültür başkentleri arasında yer almaktadır. Anadolu ve Trakya Yarımadası'nı sınırları içinde barındıran Türkiye'nin tarihi açıdan sahip olduğu zenginliklerinden biri olan yeraltı şehirleri önemli bir kültür mirası olarak görülmektedir. Bu çalışmada Türkiye’de mevcut olan 47 yeraltı şehri hakkında genel bilgilendirme yapıldıktan sonra örnek olarak Çankırı ili, Orta ilçesi, Hüyük Köyü’ndeki Hüyük Yeraltı Şehri incelenmiştir. Çalışma, Türkiye’deki yeraltı şehirleri hakkında katalog olarak toplu bilgi sunması açısından önemli bulunmakta olup, çalışmada Türkiye’de mevcut yeraltı şehirlerini konu alan basılı ve elektronik kaynak taramasının sonuçlarından yararlanılmıştır. Erişim sağlanabilen kaynakların değerlendirilmesi sonucunda dünyadaki en eski tarihi taşınmazlar olarak tanımlanan yeraltı şehirlerinin yapısal malzemesinin kolay işlenebilir volkanik kayaç türü olan tüflerden oluştuğu tespit edilmiştir. Erken Hristiyanlık (M.S. I. - III. yüzyıl) ve Roma İmparatorluğu Dönemlerinde (M.S. III. yüzyıl) yeraltı şehirlerinin insanların barınma, korunma ve dinlerini özgürce yaşama gibi ihtiyaçlarını karşılamak için inşa edildikleri görülmektedir. Çalışmanın literatür analizinden sonraki kısmında Çankırı ili, Orta ilçesi, Hüyük Köyü’nde Çankırı Müze Müdürlüğü tarafından 20.04.2005 tarihinde tespit edilmiş bulunan ve Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü’nün kararı ile birinci derece arkeolojik sit alanı olarak tescil edilen Hüyük Yeraltı Şehri’nin özellikleri değerlendirilmiş ve yerel taşınmaz piyasaları ilişkilendirilmesi yapılmıştır. Örnek olarak incelenen yeraltı şehrinin altında buldukları taşınmazlar ile komşu taşınmazların kullanımına etkileri ile mekanın yerel alanın turizm faaliyetlerinin canlandırılmasına olası katkıları irdelenmiş ve sonuç olarak Hüyük Yeraltı Şehri’nin yerel ekonomik gelişme açısından önemli bir kaynak olduğu vurgulanmalıdır.

Haziran 2015, 96 sayfa

Anahtar Kelimeler: Yeraltı şehri, ignimbirit (tüf), bazalt, yaşam alanı, kilit taşı, taşınmaz piyasaları ve yerel ekonomik gelişme ilişkileri

ABSTRACT

Term Project

UNDERGROUND CITIES IN TURKEY IN HISTORY AND GEOLOGY RELATIONSHIP: ÇANKIRI PROVINCE, ORTA DISTRICT, HÜYÜK VILLAGE UNDERGROUND CITY EXAMPLE

Ali ÇAKANTEMUR

Ankara University

Graduate School of Natural and Applied Sciences

Department of Real Estate Development and Management

Supervisor: Prof. Dr. Recep KILIÇ

Anatolia, which has hosted many civilizations, is among the oldest known cultural capitals of the world. Underground cities, which are among the historical assets of Turkey, which encompasses Anatolia and Thrace peninsulas within her boundaries, are considered a significant cultural heritage. In this study, after providing general information about the 47 underground cities in Turkey, the Hüyük Underground City in Çankırı Province, Orta District, Hüyük Village was investigated as an example. The study is considered significant in terms of providing collective information in the form of a catalogue on the underground cities in Turkey and the results of the printed and electronic literature scans were used in the study. As a result of evaluating the accessible resources, it has been found that the structural materials of the underground cities, which are described as the oldest historical properties in the world, are composed of tuffs, which are easy-to-process volcanic rock species. In the Early Christianity (AD I to III centuries) and Roman Empire (AD III century) periods, underground cities were built to meet the accommodation, protection, and practice religion freely needs of people. Following the literature analysis part, the characteristics of the Hüyük Underground City, which was identified by the Çankırı Museum Directorate in Çankırı Province, Orta District, Hüyük Village on April 20, 2005 and registered as a first degree archaeological site by the Ankara Regional Directorate of Protection of Cultural and Natural Assets, and the associations of the underground city with the local real estate markets were made in the study. The effects of the underground city examined as an example on the use of real estate and neighbouring properties on it as well as potential contributions of the underground city to revitalization of tourism activities of the local area have been examined; and as a result, it should be emphasized that the Hüyük Underground City is an important source for local economic development.

June 2015, 96 pages

Keywords: Underground city, ignimbrite (tuff), basalt, habitat, keystone, real estate markets and local economic development relations

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	i
İÇİNDEKİLER	ii
TEŞEKKÜR	iv
KISALTMALAR DİZİNİ	v
ŞEKİLLER DİZİNİ	vi
1. GİRİŞ	1
2. YERALTI ŞEHİRLERİNİ OLUŞTURAN KAYAÇ TÜRLERİ.....	4
2.1. Tüf (İgnimbirit)	4
2.2. Kumtaşı	7
2.3. Serpantinit	8
2.4. Kireçtaşı	9
2.5. Bazalt.....	10
2.6. Aglomera	11
2.7. Ofiyolit.....	12
3. YERALTI ŞEHİRLERİ TARİHİ.....	13
3.1. Dünya Tarihi	13
3.2. Anadolu Tarihi	15
4.TÜRKİYE'DE BULUNAN YERALTI ŞEHİRLERİ.....	22
4.1. Aksaray İlindeki Yeraltı Şehirleri	22
4.1.1. Balak Ramazan'ın Evi Yeraltı Şehri	22
4.1.2. Fırıntaş Yeraltı Şehri	23
4.1.3. Gaziemir Yeraltı Şehri.....	23
4.1.4. Gözyaşı (Gözyakası) Yeraltı Şehri.....	25
4.1.5. Kulluk Ali'nin Evi Yeraltı Şehri.....	27
4.1.6. Pınarca Yeraltı Şehri	27
4.1.7. Ozancık (Ersele) Yeraltı Şehri	29
4.1.8. Sarathı (Kırkgöz) Yeraltı Şehri	31
4.2. Ankara İlindeki Yeraltı Şehirleri	32
4.2.1. Çuluk Köyü Yeraltı Şehri.....	32
4.2.2. Mahkemeağcin Yeraltı Şehri	33
4.3. Bayburt İlindeki Yeraltı Şehirleri	35
4.3.1. Aydıntepe Yeraltı Şehri	35
4.4.Çankırı İlindeki Yeraltı Şehirleri	36
4.4.1. Hüyük Yeraltı Şehri.....	36
4.4.2. Kalfat Yeraltı Şehri.....	36
4.4.3. Eskişehir Yeraltı Şehri.....	37
4.5. Çorum İlindeki Yeraltı Şehirleri	38
4.5.1. Evciler Yeraltı Şehri	38
4.6. Eskişehir İlindeki Han Yeraltı Şehri.....	39
4.7. Kayseri İlindeki Yeraltı Şehirleri	40
4.7.1. Ali Dağı (Sarıncı) Yeraltı Şehri	40
4.7.2. Ağırnas Yeraltı Şehri	42
4.7.3. Çomaklı Yeraltı Şehri	43

4.7.4. Zincidere Yeraltı Şehri	43
4.7.5. Dadaloğlu Yeraltı Şehri	44
4.7.6. Kırkmerdiven Yeraltı Şehri	45
4.8. Kırıkkale İlindeki Sulu Mağara Yeraltı Şehri	45
4.9. Kırşehir İlindeki Yeraltı Şehirleri	46
4.9.1. Dulkadirli İni Murat Yeraltı Şehri.....	46
4.9.2. Kepez Yeraltı Şehri	47
4.9.3. Kümbetaltı (Merkez) Yeraltı Şehri	48
4.9.4. Mucur Yeraltı Şehri.....	48
4.10. Konya İlindeki Yeraltı Şehirleri	50
4.10.1. Oymalı Yeraltı Şehirleri	50
4.11. Nevşehir İlindeki Yeraltı Şehirleri	52
4.11.1. Derinkuyu Yeraltı Şehri	52
4.11.2. Kaymaklı Yeraltı Şehri.....	54
4.11.3. Mazı Yeraltı Şehri.....	55
4.11.4. Özkonak Yeraltı Şehri.....	56
4.11.5. Özlüce Yeraltı Şehri.....	57
4.11.6. Sivasa (Gökçetoprak) Yeraltı Şehri.....	58
4.11.7. Tatların Yeraltı Şehri	59
4.12. Niğde İlindeki Yeraltı Şehirleri	61
4.12.1. Fertek Yeraltı Şehri	61
4.12.2. Konaklı Yeraltı Şehri.....	62
4.12.3. Kayırlı Yeraltı Şehri	63
4.12.4. Yeşilyurt Yeraltı Şehri.....	63
4.12.5. Kavlaktepe Yeraltı Şehri.....	64
4.13. Sinop İlindeki Yeraltı Şehirleri.....	64
4.13.1. Boyabat Yeraltı Şehri	64
4.14. Tokat İlindeki Yeraltı Şehirleri	65
4.14.1. Artova (Boyunpınar) Yeraltı Şehri	65
4.15. Yozgat İlindeki Yeraltı Şehirleri	66
4.15.1. Çeşka Yeraltı Şehri	66
4.15.2. Damlalı Yeraltı Şehri	66
4.15.3. Aşağıhasinli Yeraltı Şehri.....	67
4.15.4. Karakoç Yeraltı Şehri.....	68
4.15.5. Özler Yeraltı Şehri	68
5. HÜYÜK YERALTI ŞEHİRİ ÖRNEĞİ.....	70
5.1.Hüyük Yeraltı Şehri Yerleşkesi	70
5.2. 2006 Yılı Arkeolojik Çalışması	73
5.3. Hüyük Yeraltı Şehri'nin Tarihlendirilmesi ve Yapılış Amacı	80
5.4. Yeraltı Şehirlerinin Tespiti, İlanı ve Koruma-Kullanım Dengesi	82
KAYNAKLAR	88
ÖZGEÇMİŞ.....	96

TEŞEKKÜR

Gayrimenkul Geliştirme ve Yönetimi Anabilim Dalında lisansüstü eğitim yapma olanağı sağlayan Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü üst yönetimine, öğrenimim ve çalışmam süresince bana yön veren ve her anlamda desteğini esirgemeyen saygıdeğer danışman hocam Sayın Prof. Dr. Recep KILIÇ'a (Ankara Üniversitesi, Jeoloji Mühendisliği Bölümü Öğretim Görevlisi) bilgi ve tecrübelerini bize aktaran Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Gayrimenkul Geliştirme ve Yönetimi Anabilim Dalı Başkanı Sayın Prof. Dr. Harun TANRIVERMİŞ hocamız ile birlikte Anabilim Dalının değerli akademik ve idari personeline ve yüksek lisans eğitimim süresince beni destekleyen, sabır gösteren, moral veren kıymetli aileme ve çalışmam boyunca bilgisine başvurduğum ilgili kurumdaki değerli meslektaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Ali ÇAKANTEMUR

Ankara Haziran 2015

KISALTMALAR DİZİNİ

CBS	Coğrafi Bilgi Sistemleri
cm	Santimetre
km	Kilometre
m	Metre
mm	Milimetre
m ²	Metrekare
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
TL	Türk Lirası

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2. 1 Tüf.....	4
Şekil 2. 2 Kültür mantarları üretimi için su kültür şeması	6
Şekil 2. 3 Kumtaşı	7
Şekil 2. 4 Serpantin taşı	8
Şekil 2. 5 Kireçtaşı	9
Şekil 2. 6 Bazalt	10
Şekil 2. 7 Bazalt adaları	11
Şekil 2. 8 Aglomera.....	11
Şekil 2. 9 Ofiyolit.....	12
Şekil 3. 1 Yeraltı şehri temsili resmi.....	13
Şekil 4. 1 Balak Ramazan'ın Evi Yeraltı Şehri.....	22
Şekil 4. 2 Fırıntaş Yeraltı Şehri.....	23
Şekil 4. 3 Fırıntaş Yeraltı Şehri.....	23
Şekil 4. 4 Gaziemir Yeraltı Şehri koridor	24
Şekil 4. 5 Gaziemir Yeraltı Şehri odaları	24
Şekil 4. 6 Gaziemir Yeraltı Şehri salon.....	25
Şekil 4. 7 Gözyaşı Yeraltı Şehri girişi.....	26
Şekil 4. 8 Gözyaşı Yeraltı Şehri iç mekanı	26
Şekil 4. 9 Kulluk Ali'nin Evi Yeraltı Şehri.....	27
Şekil 4. 10 Pınarca Yeraltı Şehri giriş kapıları.....	28
Şekil 4. 11 Pınarca Yeraltı Şehri salonu	28
Şekil 4. 12 Ozancık Yeraltı Şehri girişi	29
Şekil 4. 13 Ozancık Yeraltı Şehri iç kısımları.....	29
Şekil 4. 14 Ozancık Yeraltı Şehri kilit taşı ve yuvası	30
Şekil 4. 15 Ozancık Yeraltı Şehri muhafaza çukuru	31
Şekil 4. 16 Saratlı Yeraltı Şehri.....	31
Şekil 4. 17 Saratlı Yeraltı Şehri tırhaz taşı.....	32
Şekil 4. 18 Çuluk Köyü Yeraltı Şehri	32
Şekil 4. 19 Mahkemeağcin Yeraltı Şehri	33
Şekil 4. 20 Mahkemeağcin Yeraltı Şehri işlemleri.....	34
Şekil 4. 21 Mahkemeağcin Yeraltı Şehri inceleme çalışması	34
Şekil 4. 22 Aydıntepe Yeraltı Şehri küpler ve kilit taşı	35
Şekil 4. 23 Aydıntepe Yeraltı Şehri koridoru	35
Şekil 4. 24 Kalfat Yeraltı Şehri	36
Şekil 4. 25 Eskiahir Yeraltı Şehri.....	37
Şekil 4. 26 Evcı Yeraltı Şehri inceleme çalışması	38
Şekil 4. 27 Han Yeraltı Şehri girişi ve koridoru.....	39
Şekil 4. 28 Han Yeraltı Şehri havadan görünümü.....	40
Şekil 4. 29 Ali Dağı Yeraltı Şehri tanıtım tabelası.....	41
Şekil 4. 30 Ali Dağı Yeraltı Şehri sarnıcı	42
Şekil 4. 31 Ağırnas Yeraltı Şehri iç kısmı.....	42
Şekil 4. 32 Çomaklı Yeraltı Şehri	43
Şekil 4. 33 Zincidere Yeraltı Şehri.....	44
Şekil 4. 34 Dadaloğlu Yeraltı Şehri	44

Şekil 4. 35 Kırkmerdiven Yeraltı Şehri	45
Şekil 4. 36 Sulu Mağara Yeraltı Şehri	45
Şekil 4. 37 Dulkadirli İnli Murat Yeraltı Şehri	46
Şekil 4. 38 Kepez Yeraltı Şehri girişi	47
Şekil 4. 39 Kepez Yeraltı Şehri koridoru	47
Şekil 4. 40 Kümbetaltı Yeraltı Şehri	48
Şekil 4. 41 Mucur Yeraltı Şehri koridoru.....	49
Şekil 4. 42 Mucur Yeraltı Şehri koridoru ve içinde bulunan küpler	49
Şekil 4. 43 Oymalı Yeraltı Şehri girişi.....	50
Şekil 4. 44 Oymalı Yeraltı Şehri kilise duvarı	51
Şekil 4. 45 Oymalı Yeraltı Şehri koridoru	51
Şekil 4. 46 Derinkuyu Yeraltı Şehri'nin dış görünümü	52
Şekil 4. 47 Derinkuyu Yeraltı Şehrinde bulunan taş kapı	52
Şekil 4. 48 Derinkuyu Yeraltı Şehri koridoru ve dehlizi	53
Şekil 4. 49 Derinkuyu Yeraltı Şehrinde bulunan hava bacası.....	53
Şekil 4. 50 Kaymaklı Yeraltı Şehri girişi ve iç koridoru	54
Şekil 4. 51 Kaymaklı Yeraltı Şehri kilit taşı	54
Şekil 4. 52 Mazı Yeraltı Şehri girişi	55
Şekil 4. 53 Mazı Yeraltı Şehrinde bulunan kilise ve hayvan yalağı	56
Şekil 4. 54 Özkonak Yeraltı Şehri girişi ve sürgü taşı	57
Şekil 4. 55 Özkonak Yeraltı Şehri girişi ve sürgü taşı	57
Şekil 4. 56 Sivasa Yeraltı Şehri girişinde bulunan kilit taşı ve koridor	58
Şekil 4. 57 Tatların Yeraltı Şehri	59
Şekil 4. 58 Tatların Yeraltı Şehri kilit taşı	60
Şekil 4. 59 Tatların Yeraltı Şehri salonu.....	60
Şekil 4. 60 Fertek Yeraltı Şehri giriş kapısı	61
Şekil 4. 61 Fertek Yeraltı Şehri kilit taşı.....	62
Şekil 4. 62 Konaklı Yeraltı Şehri girişi.....	62
Şekil 4. 63 Kayırlı Yeraltı Şehri giriş kapısı	63
Şekil 4. 64 Yeşilyurt Yeraltı Şehri girişi.....	63
Şekil 4. 65 Kavlaktepe Yeraltı Şehri.....	64
Şekil 4. 66 Boyabat Yeraltı Şehri koridorları.....	65
Şekil 4. 67 Artova Yeraltı Şehri koridorları.....	65
Şekil 4. 68 Çeşka Yeraltı Şehri	66
Şekil 4. 69 Damlalı Yeraltı Şehri girişi.....	67
Şekil 4. 70 Aşağıhasinli Yeraltı Şehri girişi.....	68
Şekil 4. 71 Özler Yeraltı Şehri	69
Şekil 5. 1 Hüyük Yeraltı Şehri girişi.....	70
Şekil 5. 2 Hüyük Yeraltı Şehri koridoru	71
Şekil 5. 3 Hüyük Yeraltı Şehri koridoru (2).....	73
Şekil 5. 4 Hüyük Yeraltı Şehri planı	74
Şekil 5. 5 Hüyük Yeraltı Şehri ikinci katı	75
Şekil 5. 6 Hüyük Yeraltı Şehri koridor (3).....	76
Şekil 5. 7 Hüyük Yeraltı Şehri giriş salonu.....	78
Şekil 5. 8 Hüyük Yeraltı Şehri konumu	83

1. GİRİŞ

Mesken; kum çukurlarından mağaralara, kaya oyuklarından ağaç kabuklarına, siperliklerden değişik biçimdeki kulübelere, çadırlardan ağaç ve taştan yapılma evlere kadar genişleyen; insanların barındığı, iklim koşullarından, yırtıcı hayvanlardan ve doğal baskınlardan korunduğu yerler olarak bilinmektedir. İnsanlar tarih sahnesine ilk çıktığı zamandan beri mesken olarak birçok taşınmaz edinmiştir. Çalışmanın konusu olan yeraltı şehirleri de bu taşınmazlardan biri olarak görülmektedir. Özellikle kolay şekil alabilen bir kayaç türü olduğu için volkan tüfünün bulunduğu yerlerde konumlanan yeraltı şehirlerini ilk Hristiyanlar barınma, sığınma ve korunma amacıyla kullanmışlardır. Bu yapılar, üzerinden geçen yaklaşık 1.400 yıla rağmen hala ayakta durmakta ve şu an bile insanlar tarafından gerek kendi ihtiyaçları gerekse turizm amaçlı kullanılmaktadır.

Birçok ülkede bulunan yeraltı şehirlerinin kapsamlı envanterinin yapıldığı ve bu mekanların koruma - kullanım kararları ile ekonomik kazandırıldığı görülmektedir. Türkiye’de tespiti yapılmış olan 47 yeraltı şehri bulunmakta olup, bu şehirlerin korunması ve kullanılması yanında etki alanı içinde bulunan taşınmazların kullanımı ve maliklere etkileri konusunda kapsamlı saha çalışmalarının olmadığı görülmektedir. Bu çerçevede Türkiye’deki yeraltı şehirleri hakkında katalog olarak toplu bilgi sunan çalışmanın da olmadığı tespit edilmiştir. Her bir yeraltı şehrinin tespiti ve ilan süreçleri ile koruma kararının taşınmaz piyasalarına etkileri ve maliklerin olası hak kayıplarının analizine yönelik saha çalışmalarına gereksinim olduğu açıkça dikkati çekmektedir.

Yeraltı şehirlerinin yerbilimleri alanında genellikle inceleme konusu yapıldığı, gayrimenkul bilimlerinde ve özellikle değerlendirme alanında çalışma konusu olmadığı tespit edilmiştir. Ayhan (2004) tarafından Kapadokya yeraltı şehirlerinin Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) kullanarak jeolojik ve morfolojik incelemesi yapılmış olup, çalışmada; yeraltı şehirleri ve güncel yerleşimlerin aralarındaki mesafeleri belirlemek için mesafe analizi yapılmış, yeraltı şehirleri ve güncel yerleşimlerin nerelerde yoğunlaştıklarını araştırmak için yoğunluk analizi, yeraltı şehirleri ve güncel yerleşimlerin, kaya türleri ve morfoloji sınıfları içindeki dağılımlarını araştırmak için dağılım analizi ile yeraltı şehirleri ve güncel yerleşimlerinin, kaya türleri ve morfoloji sınıfları içindeki yerlerini

araştırmak için yakınlık analizi yapılmıştır. Okuyucu (2007) tarafından yapılan çalışmada, Derinkuyu Yeraltı şehrinin tarihi incelenmiş ve tamamlanamayan temizleme çalışmalarının bölgedeki gerçek turizm potansiyelini ortaya çıkarma konusunda engel oluşturduğu belirtilmiştir. Demirtaş (2015) tarafından Kaymaklı Yeraltı şehri ile ilgili olarak yapılan benzer çalışmada; yeraltı şehrinin tarihi hakkında bilgiler verilerek tamamlanamayan temizleme çalışmalarının bölgedeki gerçek turizm potansiyelini olumsuz etkilediği vurgulanmıştır. şaraldı'nın (2015) alışmasında Tatların (Nevşehir) Yeraltı şehrini ve çevresini etkileyen kaya düşmelerinin değerlendirilmesi neticesinde Kapadokya'daki doğal mirası ve çevreyi tehdit eden kaya kütle duraysızlıklarının oluş mekanizmalarını ve süreci etkileyen faktörleri tipik bir model üzerinden belirlemiş ve yeraltı şehri civarında bulunan bütün yollar ve bazı yığma yapılar kaya düşmesinden kaynaklanacak afet riski altında olduğunu vurgulamıştır.

Yeraltı şehirlerinin genel incelemesinin yapıldığı bu çalışmada özel olarak ankırı ili, Orta ilçesi, Hüyük köyünde bulunan Hüyük Yeraltı şehri'nin özelliklerinin irdelenmiş için yapılmış olup, çalışma kaynak incelmesi ve örnek alanda yapılan saha gözlemlerine dayanmaktadır. Kaynak inceleme çalışmalarının bir kültür veya medeniyetin geçmişine ilişkin özelliklerini inceleyen araştırmalarda en çok kullanılan yöntemlerden biri olduğu söylenebilir. Bu alışma iki kısımdan oluşmakta olup, birinci kısımda Türkiye'deki yeraltı şehirlerinin genel incelemesi yapılmış ve ikinci kısımda ise ankırı ili, Orta ilçesi, Hüyük köyünde bulunan Hüyük Yeraltı şehrinin değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmanın Türkiye'de bulunan yeraltı şehirleri hakkında katalog olarak toplu bir bilgi sunması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Toplu bilgi, hem yabancı turistler hem de yerel turistleri yeraltı şehirleri konusunda bilgilendirmek ve yeraltı şehrine ilgiyi artırmak için düzenlenecek faaliyetlerde politika yapıcılar tarafından kullanılabilir. Buna ilave olarak ankırı ili, Orta ilçesi, Hüyük Köyü'nde bulunan Hüyük Yeraltı şehri hakkında detaylı bilgiler verilerek ankırı ilinin turizm faaliyetleri için önemli olabilecek bir merkez ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın araştırma yönteminde veri olarak Türkiye'de bulunan yeraltı şehirlerini anlatan basılı ve elektronik kaynaklar kullanılmıştır. Erişimi sağlanan tüm kaynaklar ayrıntılı olarak incelenmiştir. İncelemeler sonucunda toplanan veriler beş bölümde sunulmuştur. İkinici bölümde yeraltı şehirlerinin yapıldığı kayaç türleri incelenmiş,

incelenen kayaçlar hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Üçüncü bölümde yeraltı şehirlerinin yapılış amaçlarının açıklandığı tarihsel süreç irdelenerek bu süreç Dünya Tarihi ve Anadolu Tarihi olarak iki bölüm halinde incelenmiştir. Dördüncü bölümde Türkiye’de bulunan yeraltı şehirlerinin, illere göre özellikleri, konumu, kat adedi, oda sayısı, hangi kayaç içerisinde ve hangi dönemde açıldığı konularında bilgi verilmiştir. Beşinci bölümde de ise Hüyük Köyü’nde bulunan Hüyük Yeraltı Şehri yerinde incelenerek ulaşılan bulgular ortaya konulmuştur. İncelenen bulgular sonucunda politika yapıcılara ve ilgili kurumlara yeraltı şehirlerinin Türkiye’nin önemli turizm kaynağı haline gelebilmesi için tanıtım faaliyetleri ile ilgili çalışmalar yapılması önerilmektedir. Bu sayede yeraltı şehirlerinin bulunduğu bölgelerin turizmden alacağı ekonomik payın artması sağlanmış olacağı düşünülmektedir.

2. YERALTI ŞEHİRLERİNİ OLUŞTURAN KAYAÇ TÜRLERİ

2.1. Tüf (İgnimbirit)

Volkandan atılan lav hariç tüm malzemeye tefra denir. Bu malzeme değişik boyutlara sahiptir. 2 mm uzunluğundan ufak boyuttakilere kül, 2 – 63 mm arasındakilere lapilli¹ ve daha büyük tane boyuna sahip olanlara da volkan bombası adı verilir (Anonymous 2015). Volkanizma sırasında volkan bacasından lavlardan önce veya sonra yüzeye püskürmeyle çıkan volkan küllerinin birikip taşlaşmasıyla oluşan kayalara tüf (ignimbirit) denilmektedir (Şekil 2.1)(Monroe vd. 2005).

Şekil 2. 1 Tüf

Volkan hangi magmaya ait ise tüf de o özden, o bileşimindedir. Granit²magmasından riyolit³yüzey taşı ve ona benzeyen riyolit tüfü; gatro⁴magmasından bazalt yüzey taşı ve ona benzeyen bazalt tüfü meydana gelmektedir (Monroe vd. 2005). Tüfler piroklastik ürünlerdir yani doğrudan volkanik yollarla oluşmuşlardır (Schmid 1981). Diğer volkanik malzemelere göre tüf patlatmaya gerek kalmadan da üretilebildiği için bazalt gibi sert taşlara göre üretim maliyeti daha düşüktür. Tüflerin en önemli özelliği,

¹Magmanın bir yanardağdan yüzeye katı ya da ergimiş halde çıkmasıyla oluşan ve tane boyu 2 mm ile 64 mm arasında değişen volkanik kaya parçaları (Anonim, 2018a).

²Sert ve kristal yapıli minerallerden meydana gelen taneli görünümlü magmatik bir kayadır (Anonim 2015a)

³Granitle kimyasal yapı yönünden aynı olan silisçe zengin ve içinde mikrolitler bulunan kayadır (Anonim 2015b).

⁴Magmatik bir kayaç olup derinlik kayacı olarak bilinmektedir. Rengi koyu gridir (Anonim 2015c).

içerdikleri silisyum⁵, alüminyum⁶, demir⁷, magnezyum⁸, alkali⁹ve toprak alkali minerallerinin oksitlerini bünyelerinde birbirlerinden ayrılmış kristaller halinde değil de birbirlerine karışık, ayırt edilemez ve camsı halde içermesidir. Yer yer başka ağır minerallerin kristallerini veya onların parçalarını ihtiva etseler de camsı şekil ve yapıları esas niteliktedir (Anonim 2015e). Tüflerin genel özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Ağırlığı azdır.
2. Doğaya uyumlu zengin renk çeşitliliğine sahiptir.
3. Renkleri solmaya karşı dayanıklıdır.
4. Aşınmamaktadır.
5. Topraktaki nemi korumaya yardımcı olmaktadır.
6. Sulama ihtiyacını azaltmaktadır.
7. Su ile aşınmayıp rüzgâr ile uçmamaktadır.
8. Ağaç ve çalılar çevrelemekte kullanılmaktadır.
9. Yabani otların oluşmasını engellemektedir.
10. Yangına karşı dayanıklıdır.

Volkanik tüfler, çok sert ve gözenekli bir taş olduğu için, yol yapımında en alt tabaka olarak, kış mevsiminde araçların kaymasını önlemeye yönelik sürtünme sağlayan bir zemin oluşturmak için, sıcak ve soğuğa karşı doğal bir yalıtım malzemesi olarak, barbekü ve mangallarda, peyzaj düzenlemelerinde ve drenaj çalışmalarında kullanılmaktadır (Anonim 2015f).

Tüfler, gözenekli yapısı, hafif olma özelliği ve kolay işlenebilirliği nedeniyle inşaat alanında doğal yapı malzemesi olarak da kullanılmaktadır. Andezit¹⁰, bazalt, tuf gibi volkanik kayaların cephe kaplaması, parke taşı, yapı taşı, taban döşemesi, dolgu malzemesi ve beton üretiminde kullanımı yaygınlaşmıştır. Bu kayalar ısı ve ses

⁵Doğada oksijenden sonra en bol bulunan, yerkabuğunun yaklaşık %28'ini oluşturan, sanayide geniş ölçüde kullanılan bir elementtir (Anonim 2015ç).

⁶Parlak, açık gri renkli, ısı ve elektrik iletkenliği ile yenim direnci yüksek bir metal (Anonim 2018b).

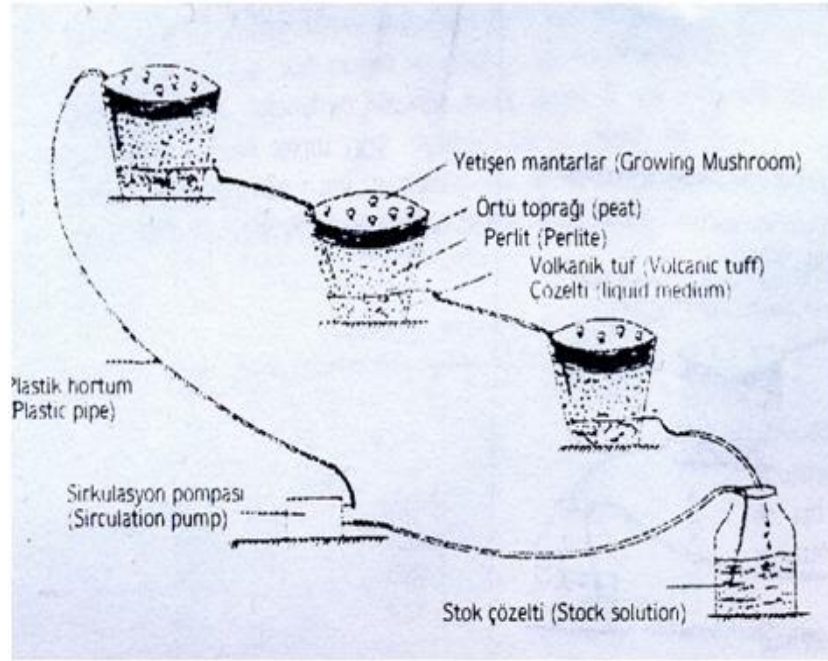
⁷Sağlamlık, dayanıklılık gibi özelliklerinden dolayı çoğu halk inanmalarında ve büyüsel işlemlerde kullanılan maden (Anonim 2018b).

⁸Simgesi Mg, atom kütlesi 24,312, atom numarası 12, değerliği 2, gümüşü beyaz renkte, nemli havada kolayca yükseltgenen, kolayca yanan, kuru pillerde çinko yerine kullanılan bir metal (Anonim 2018b).

⁹Suda çözülürken iyon veren maddelerin bütünüdür (Anonim 2015d).

¹⁰Eflatun, mor, pembemsi gibi farklı renklerde olan püskürük taşlardır. Benekli, aşınmaya dayanıklı ve kaymaz bir malzeme olması nedeniyle yapılarda sıklıkla kullanılmaktadır (Anonim 2015g).

yalıtımına sahiptir ve ayrıca karbonatlı kayalara göre daha sert ve yüksek dayanımlı malzemelerdir (Anonim 2015e). Ayrıca diğeri bir kullanım alanı olan ve topraksız tarım olarak adlandırılan su kültürü yönteminde besin çözeltisi sirkülasyonu sağlamak amacıyla volkanik tuf, perlit¹¹ ve torf¹² materyallerinden yararlanarak kültür mantarı üretimi çalışmaları yapılmaktadır (Aksu vd. 1998). Kültür mantarlarının üretimini gösteren su kültür şemasında (Şekil 2.2) görüldüğü üzere düzenekte volkanik tuf kavanozları en altta destek görevi görmektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda düzenekte tufün yapısı itibariyle, sıvı iletkenliğini de sağladığı ortaya çıkarılmıştır (Aksu vd. 1998).

Şekil 2. 2 Kültür mantarları üretimi için su kültür şeması

Türkiye tuf yatakları bakımından zengin sahalara sahiptir. Üçüncü zamanın sonlarına (Oligosen¹³, Miyosen¹⁴, Pliyosen¹⁵) ve dördüncü zamana (Pleistosen¹⁶, Holosen¹⁷)

¹¹Suyu az olup eridiği zaman inciye benzer taneleri olan, yanardağ kaynaklı camsı kayalardır (Anonim 2015g).

¹²Göl yataklarındaki su seviyesinin düşmesiyle, bitki faaliyetlerinin ön plana çıkması, kışın su seviyesindeki artış ile bitkinin ölümü ve bu doğa olayının sürekli tekrarlanması ile bitki kök ve gövdelerinin binlerce yıl süren dönüşümlü birikimleri sonucunda oluşan organik toprak türüdür (Anonim 2015h).

¹³33,7 milyon yıl önce ile 23,8 milyon yıl önce arası yaklaşık 10 milyon yıl süren dönemdir (Anonim 2015i)

¹⁴Günümüzden 23,03 ila 5,33 milyon yıl öncesine karşılık gelmektedir (Anonim 2015i).

¹⁵5 milyon yıl öncesinden 2 milyon yıl öncesine dek süren üçüncü jeolojik çağın son dönemidir (Anonim 2015j).

mensup olan tüfler, büyük bir yüzde itibariyle, gllere ve bataklıklara kelmi küllerden oluşmaktadır. Milattan önce ve sonra Anadolu'da uygarlık kuran insanlar, bu taşlardan geniş şekilde yararlanmışlardır.

Genel incelemelerde bölgeler arasında tfn özelliklerinin değişiklik gösterebileceği ortaya konulmuştur. Ankara ve çevresinde incelenen tfn; bol gözenekli ve kırılgan yapıda; taze yüzeyi pembemsi beyaz renkte olduğu gözlemlenmiş, tfn hamurunu çoğunlukla volkan camının oluşturduğu belirlenmiştir. Afyonkarahisar'da bulunan tüflerin ise beyaz, grimsi ve pembemsi renkte oldukları ortaya konulmuştur (Anonim 2015e).

2.2. Kumtaı

Çapları 1/16 - 2 mm arasında olan kum tanelerinin doğal bir imento ile birleşmesiyle oluşan kırıntılı tortul talara kumtaşı denir (Yüzer vd. 2008). Kumtaı, kum boyu tanelerin tutturulmuş şekli olup, içinde kum modu hakim olan kırıntılı kayaçtır (ekil 2.3) (Naz ve Aras 1993).

Şekil 2. 3 Kumtaı

¹⁶2,5 milyon yıl önce balayan ve 10-14 bin yıl önce bugün içinde bulunan ve Holosen olarak adlandırılan dönemin başlamasıyla biten buzul ağları dönemidir (Anonim 2015k).

¹⁷Kuvaterner devri içerisinde yer alan Pleistosen devresinin bitmesinden (11.000- 12.000 yıl önce) günümüze kadar sürmekte olan jeolojik dönemdir (Anonim 2015l).

Kumtaşı tortul dizilerde çok sık rastlanan bir kayadır. Az çok düzenli banklar ya da mercekler biçiminde bulunan kum taşının rengi genellikle açık, griye çalan sarımsı beyazdır ancak çimentosu, içerdiği demir oksitlerin sarı, kırmızı ya da yeşil rengini almış olabilir. Çimentolaşma derecesi değişkendir ve kullanıldığı alanı da bu çimentolaşma derecesi belirlemektedir (Naz ve Aras 1993).

2.3. Serpantinit

Serpantinit başkalaşım kayacı olarak bilinir ve peridotit¹⁸ kayacının metamorfizması sonucu oluşmaktadır. Esas bileşeni serpantin mineralidir. Yeşilin farklı tonlarında bulunup ayrılmış olan serpantinitler kolayca kazılabilir özellik kazanmaktadır (Şekil 2.4).

Şekil 2. 4 Serpantinit taşı

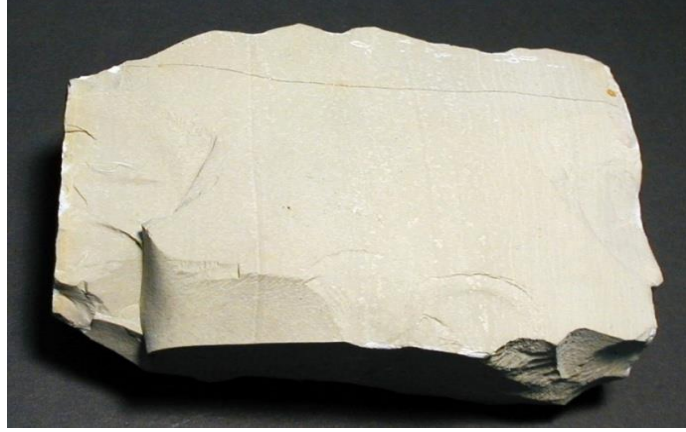
Serpantinit taşı, fiziksel özelliklerine göre çeşitlere ayrılmaktadır. Sekonder¹⁹ bir mineral olup, başkalaşıma uğramış kayalar olarak da doğada bulunabilmektedir. Türkiye’de geniş yataklara sahip olan serpantin, anakayasası üzerindeki bitki örtüsünün kaldırılması sonucu toprak kolayca akmaktadır ve bu nedenle yeniden bitki örtüsü yetiştirmek çok güç olmaktadır. Genel olarak uzaktan bakıldığında yeşil rengiyle dikkat çeken bir taştır (Anonim 2015o).

¹⁸Olivin ve piroksenden minerallerinden oluşan magma taşıdır (Anonim 2015m).

¹⁹İkinci derecede (Anonim 2015n).

2.4. Kireçtaşı

Kimyasal bileşiminde asgari %90 kalsiyum²⁰ karbonat bulunan tortul kayalara kalker ya da kireçtaşı adı verilmektedir (Şekil 2.5).

Şekil 2. 5 Kireçtaşı

Kireç taşı doğada bol miktarda bulunur ve karbonatlı tortul kayaç ve fosiller için kullanılan genel bir deyimdir. Kireçtaşının yapısında prensip olarak kalsiyum karbonat veya kalsiyum- karbonat, magnezyum - karbonat bileşikleri kombine halde bulunmaktadır (Önem 1996). Bunun yanı sıra içinde değişik oranlarda demir, alüminyum, silisyum, kükürt²¹ gibi saf maddelere de rastlanabilmektedir. Dünya’da çok çeşitli formasyon ve tiplerde kireçtaşı mevcuttur. En bilinen örnekleri tebeşir, marn²² ve travertendir²³. Kireçtaşının en önemli dört özelliği aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Kirecin hammaddesidir. İlk çağlardan beri elde edilmiş ve kullanılmış kireç, doğrudan kireçtaşının bir ürünüdür.
2. Mermerlerin yapıcı taşlarıdır. Başlangıçta kireçtaşı tabakaları ve serileri olan kayaç yığınları, metamorfizma geçirerek, yani yüksek basıncın, sıcaklığın ve geçen uzun zamanın etkisi ile değişerek mermere dönüşmüşlerdir.

²⁰Simgesi Ca, atom numarası 20, atomik kütlesi 40,08 g olan bir element. Doğada en çok bulunan üçüncü elementtir. Karbonatı (kireç taşı), sülfat (Jips), florürü (floropar) halinde bulunur (Anonim 2018b).

²¹Simgesi S, atom numarası 16, atom kütlesi 32 olan bir elementtir. Kimya endüstrisinde önemli bir hammadde olan, kauçuğun volkanizasyonunda, boya ve böcek öldürücü yapımında, kağıt endüstrisinde kullanılan sarı renkli ametal(Anonim 2018b).

²²Kil ve kalsiyum karbonattan, değişik oranlarda tabii olarak meydana gelmiş karışımdır (Anonim 2015ö).

²³ Travertenler karstik, hidrotermal kaynaklar, küçük nehirler ve bataklıklarda organik ve inorganik işlemler sonucu oluşan kalsiyum karbonat birikimleridir. Değişik renklerde, süngerimsi, sık dokulu ve kristal yapıları gösterirler (Atabey, 2002).

3. İlk insandan günümüze değin bütün evler, yollar ve köprülerde yani yapılaşmış tüm birimlerde en büyük oranda kullanılan madde kireçtaşıdır.
4. Çimentonun, asfaltın keşfinden beri, çimento üretiminde%60 oranında ana hammadde olarak; beton dökümünde ve asfaltlı yol yapımında ise, çimento harcına ve asfalta karıştırılan mıcır olarak bol miktarda kullanılmaktadır (Önem 1996).

2.5. Bazalt

Bazalt, yerkabuğunun çatlaklarından dışarı çıkan erimiş lavların soğuyup katılaşmasıyla oluşan volkanik bir kayaç türüdür. Rengi kurşuni ya da siyah, yoğunluğu da diğer volkanik kayaçların çoğundan daha fazladır. Yeryüzünde çok yaygın olan volkanik kayaçlara, örneğin riyolite oranla silis içeriği daha düşük, demir ve magnezyum oranı ise oldukça yüksektir. Bazalt kayaçlarının hemen hepsi kristalli yapıdadır; yalnız lavların hızla soğumasıyla oluşan bazaltlar camsı bir görünüm kazanmaktadır (Şekil 2.6) (Halifeoğlu ve Dalkılıç 2002).

Şekil 2. 6 Bazalt

Okyanus sırtlarındaki ve okyanus tabanındaki yanardağ patlamaları bazalt oluşumuna yol açmaktadır. Örneğin İzlanda Adası okyanus sırtındaki, Havai Adaları ise okyanus tabanındaki yanardağlardan püsküren lavların katılaşmasıyla oluşmuş bazaltlı adalardır. Japonya ve Amerika'da okyanus kıyısındaki yanardağların lavları silisçe daha zengin olduğu için, buralarda bileşimi granite benzeyen riyolit gibi kayaçlar daha yaygındır (Şekil 2.7).

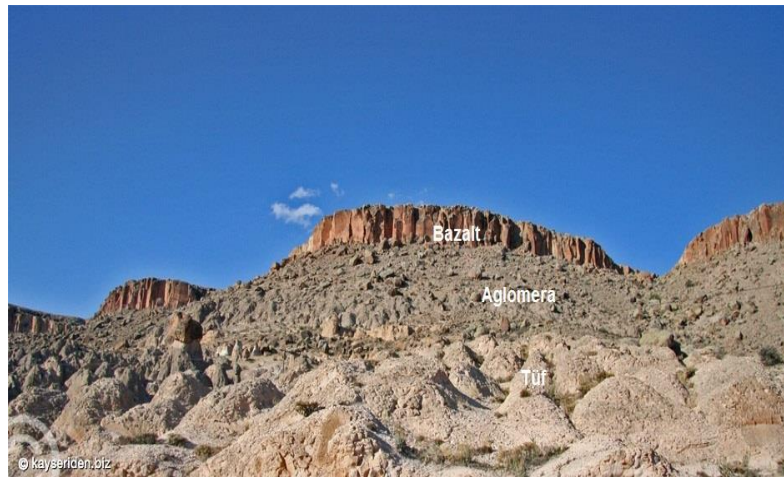

Şekil 2. 7 Bazalt adaları

Erimiş lav akıntılarının çok geniş alanları kaplamasıyla yeryüzünde sınırsız bazalt bölgeleri oluşmuştur. Örneğin Amerika'nın kuzeybatısında, Hindistan ve Brezilya'da bazalt platolarına birçok örnek vardır. Çok akışkan olan bazalt lavları yavaş yavaş soğurken, katılaştıran lav kütlesi büzülüp çatlayarak çok köşeli sütunlar oluşturmaktadır (Anonim 2015p).

2.6. Aglomera

Aglomera, sadece volkan bacasından patlama ile gelen ekmek kabuğu şeklinde çatlaklar içeren volkanik bombaların bulunduğu piroklastik kayalardır. Baskın olarak bombalardan yapılmış kaynaklı agregatlardır²⁴. Hacimsel olarak % 25'den daha az lapilli ve kül içermektedir (Şekil 2.8) (Fisher 1960).

Şekil 2. 8 Aglomera

²⁴Kümelenme sonucu oluşan kütle. konglomerat, küme, öbek, topak (Anonim 2018c).

2.7. Ofiyolit

Ofiyolit terimi Yunancada yılan anlamında olan 'Ofics' kelimesinden türetilmiştir. Ofiyolit terimini ilk defa 1827 yılında Brongniart yeşilimsi rengi, benekli yapısı ve parlak görünümünden dolayı yılan benzeten serpantinitler için kullanmıştır (Şekil 2.9) (Steinmann 1927). Yer tarihinde okyanusal litosferin²⁵ kalıntıları olan ofiyolitler, yer biliminde teorilerin ve hipotezlerin oluşturulmasında, bunların test edilmesinde ve formüle edilmesinde önemli bir bileşendir (Sarıfakıoğlu vd. 2013).

Şekil 2. 9 Ofiyolit

²⁵Canlıların üzerinde yaşadığı çeşitli taşlar ve topraktan oluşan katmandır (Anonim 2015r).

3. YERALTI ŞEHİRLERİ TARİHİ

3.1. Dünya Tarihi

Yeraltı şehirleri, yapılış ve kullanım amaçları bakımından genel itibariyle birbirine benzemektedir. Yeraltı şehirleri genel olarak ilk Hristiyanların yaşam alanı olarak ortaya çıkmıştır. Yeraltı şehirlerinin çoğalması Pagan Romalıların Hristiyanları katlettikleri dönemlerde başlamaktadır. Daha sonra ise dinden saptıkları gerekçesiyle Hristiyan kiliseleri tarafından afroz edilen Hristiyanlarca yeraltı şehirleri kullanılmıştır. Ayrıca Müslüman Arap devletleri sınırlarını Doğu Roma İmparatorluğu Dönemi'nde Hristiyanlığın önemli bir merkezi olan Kapadokya Bölgesi'ne kadar genişletince bölgeye yapılan saldırılar yoğunlaşmış ve bunun bir sonucu olarak yeraltı şehirleri de bölgede yaşayan halkı geçici olarak bu saldırılardan korumak için de kullanılmıştır (Şekil 3.1).

Şekil 3. 1 Yeraltı şehri temsili resmi

Yeraltı şehirleri hakkında bilgi veren en eski kaynak Anabasis adlı eserdir. Bu eser MÖ 427 – 355 yılları arasında Ksenophon tarafından kaleme alınmıştır. Ksenophon bu eserinde Anadolu'nun Akhaemenid²⁶ egemenliğindeki Armenia Satraplığı²⁷ köylerinden birinde yeraltına yapılmış bir evde konakladığı bilgisini vermektedir. Ksenophon bu

²⁶MÖ 6. yüzyılda Büyük Kiroş (MÖ 590 - MÖ 529) tarafından kurulan Pers devletidir (Anonim 2015s).

²⁷İran medeniyetinde ülke topraklarının ayrıldığı idari birimlere (eyaletlere) verilen ad veya Persler'in valilik atamaları olarak da adlandırılan sistemdir (Anonim 2015ş).

evleri tanımlar iken şu sözleri kullanmıştır: “Evler yeraltındaydı, kapıları bir kuyu ağzı gibi dar ve alt tarafı genişti. Hayvanlar için yollar kazılmıştı, fakat insanlar merdivenlerle iniyorlardı. Evin içinde keçiler, koyunlar, sığırlar ve kümes hayvanları çocuklarla karmakarışıkta. Hayvanlar evin içinde samanla besleniyordu. Birçok buğday, arpa ve kuru sebzeler ve arpa şarabı ele geçti. Bu arpa şarabı çömler içinde bulunuyor ve sathında arpa taneleri yüzüyordu. İçerisine kimi uzun, kimi kısa saman çöpleri bastırılmıştı. Kim bundan içmek isterse bu çöplerden birinin ucunu emmesi lazımdı.” Ksenophon bu sözleri ile yeraltı şehirlerindeki günlük yaşam biçimleri hakkındaki bilginin günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Ksenophon’un bu eserinin tarihi dikkate alındığında (MÖ 427 – 355) bahsettiği bu yeraltı şehrinin Hristiyanlıktan çok önceye ait olduğu görülmektedir.

Hristiyanlığın ortaya çıkıp yayılmaya başlamasından sonra, MS 1-3. yüzyıllar arası, Hristiyanlar çeşitli baskılara maruz kalmış, öldürülmüşler ya da hapsedilmişlerdir. Ancak bu baskılara rağmen MS 284 – 305 yıllarına denk gelen Diocletianus Döneminde Hristiyanlık iyice yayılmıştır. Diocletianus bu durumu başlangıçta çok dikkate almamasına rağmen devletin gücünü sarsacak bir kuvvete ulaştığını düşündüğü zaman ordu birlikleri içinde bu dine inananların görevine son vererek ve Hristiyanlar üzerindeki baskıyı arttırarak önlemler almaya başlamıştır. MS 306 – 307 yıllarında Diocletianus’tan sonra başa geçen Büyük Constantinus imparatorlukta süren iç savaşlar sırasında inananlardan destek sağlamak amacıyla Hristiyanlara iyi davranmıştır. Daha sonra başa geçen Galerius (MS 305 – 311) ise Hristiyanlara işkence etmemiş ve ölümünden kısa bir süre önce de Hristiyanların serbestçe tapınabileceklerine ve mahkûm olanların affedileceğine dair bir emirname yayınlamıştır. Bu emirnamede “Hristiyanlar var olan düzeni bozmamak koşuluyla toplantılarını yapsınlar. Onlara bağışladığımız bu hakka karşılık devletimizin ve bizzat kendilerinin mutluluğu ve iyiliği için tanrılarına dua etmelidirler.” denilmektedir.

Bu olaydan iki yıl sonra imparatorluğun tamamına sahip olan Constantinus ve Licinius (MS 308 – 324)’un MS 313 yılında Milano’da bir araya gelerek imparatorluğun sorunlarını görüştüğü ve hemen sonra da tarihe Milano Emirnamesi olarak geçen bir ferman yayınladığı bilinmektedir. Bu emirnameye göre Hristiyanların bundan böyle rahatsız edilmeden serbestçe tapabileceklerini ayrıca daha önce zorla alınmış ev ve

kiliselerini hiçbir tazminat ödemededen geri alabilecekleri açıkça belirtilmektedir. Böylece Constantinus, Roma topraklarında huzuru sağlamaya çalışmıştır (Özsait 1982). Bu durum Hristiyanların zulümden kaçmak için yaptıkları yeraltı şehirlerindeki yaşamlarını bırakmalarına sebep olmuştur.

3.2. Anadolu Tarihi

Roma İmparatorluğu yönetiminin MS 1. yüzyılda Hristiyanlığın Antakya'dan sonra en fazla geliştiği yer Niğde'dir. Özellikle Tyana (Kemerhisar), Roma İmparatorluğu'nun resmi düşüncelerini çevresine yayan sivil, asker ve adalet kurumları ile donanmış ve birçok güzel yapılarla bezenmiş han, hamam ve aş evleriyle Roma'nın cömertlik ihtişamının bir ili olmuştur.

Hristiyanlığın evrenselleşmesinde en önemli rolü oynayan Tarsuslu Havari Saint Paulus (Aziz Paul - Tarsuslu Saul), MS 53 yılının ilkbaharında Ankara iline gezilerinden üçüncüsünü yapmıştır. Bu gezisinde Ankara'ya giderken Tarsuslu Havari Aziz Paulus, Tyana, Andaval (Aktaş), Sasima (Akso - Naksos - Hassaköy), Limni (Gölcük), Malandaza (Çiftlik), Karbala (Gelveri), Arhelais (Aksaray) güzergâhını kullanmıştır. Paulus'un bu gezisi Hristiyanlık aleminde, Hristiyanlığın başlangıcı kabul edilir. Bu ve diğer gezilerinde Paulus Anadolu'da konaklamış, ilk Hristiyan toplulukları ve ilk kilise örgütünü kurmuştur. Paulus, Roma'nın Pagan - Putperest inancı karşısında Hz. İsa'nın mesajını ezilen yoksul ve mazlum kitlelere anlatmış ve dikkatlerini Hz. İsa'nın mesajına çekerek onları ruhi erdemlere yönlendirmeye çabalamıştır. Devletin siyasal yapısına zarar vermeyen ve insanların ruhi yönlerine hitap eden bu yeni mesajla başlayan gelişmeleri Roma İmparatoru Trajan (MS 98 - 117) imparatorluğa karşı bir tehdit olarak algılamıştır ve Hristiyanlara yoğun bir baskı uygulanmaya başlanmıştır.

İmparator Hadrian (MS 117 - 138) ve Antion (MS 138 - 161) dönemlerinde, Hristiyanlar yer yer tatbikatlara uğramışlarsa da Trajan Dönemi (MS 98 - 117) gibi sistemli bir zulme maruz kalmamışlardır. Ancak Marcus Aurelios Dönemi (MS 161 - 180), Hristiyanlık için var olma yok olma devresi niteliğindedir. Bu dönemde, putperest halk da Hristiyanlara karşı bu mücadelede yer almıştır. İmparator Septimus Severus (MS 193 - 211), 202 yılında yayınladığı fermanla halka Hristiyanlığa girmeyi yasaklamıştır. Bu ferman, Hristiyanları yeraltı şehirlerinde yaşamaya zorlamıştır. Bu

yüzden de Decius Dönemine (MS 249 - 251) kadar devletle Hristiyanlar ciddi anlamda karşı karşıya gelmemişlerdir.

Decius Dönemi, Hristiyanlığı bitirme düşüncesiyle Hristiyanlara en şiddetli zulmün yapıldığı dönemdir. Decius'a göre Roma'nın eski ihtişamlı günlerine dönebilmesi için Hristiyanlığın yok edilmesi gerekmektedir. Decius'un aldığı sert tedbirler neticesinde piskoposların da bulunduğu ve Roma tanrılarına inanmayanların hapsedilip, aç ve susuz bırakılarak işkence edilen Hristiyanlar, gruplar halinde tekrar putperestliğe dönmek zorunda kalmışlardır. Bu korkunç zulüm 251 yılında bir süreliğine sona ermiştir.

Hristiyanlık son zulüm dalgasını 2. Diocletianus Dönemi'nde (MS 284 - 311) yaşamıştır. Ordu içindeki Hristiyan askerler temizlenerek kiliseler yıkılmış, kutsal kitaplar imha edilmiştir. Hristiyan halk kitleler halinde ölümden ve takipten kurtulmak için Poson (Dikilitaş), Bor (İftiyan), Nahita (Niğde), Fertek, Yardan, Kayaardı, Gümüşler, Amas ve Uluğaç, Naziyanz (Bekarlar), Gelveri, Selime ve Mamasun'da bulunan yeraltı şehirlerine sığınmışlardır.

Diocletian Dönemi'nden itibaren imparatorluk tetrarşi (dörtlü idare) ile yönetiliyordu ve bu sistemden kaynaklı siyasi çatışmalar ve savaşlar yaşanıyordu. Bu çatışma ortamında Konstantin (MS 272- 337)'in Milvian Köprüsü savaşında (312) Maxentius'u, Licinius'un da Maximinus Daia'yı yenmesinin ardından imparatorlukta sadece Konstantin ve Licinius isimli iki imparator kalmıştı. Kazanılan zaferlerin ardından Konstantin ve Licinius 313 yılında Milan'da buluşarak Milan Fermanı'nı yayınladılar. Milan Fermanı ile Hristiyanlık devlet tarafından resmen tanınan bir din konumuna ulaşmıştı. Bu fermanda Hristiyanlara uygulanan işkencelere son verilmesi, hangi dinden olursa olsun herkesin dinini rahatça yaşayabilmesi ve Hristiyanların el konulan mallarının geri verilmesi belirtilmiştir.

MS 4. yüzyılda Niğde, Hristiyan antik dünyanın en şöhretli bir ili olan Antakya'nın yerini tutacak ölçüde gelişme göstererek Hristiyan misyonunun en itibarlı ili olmuştur. Bu gelişme Niğde'de baba Gregor ve daha sonra oğul Gregor başta olmak üzere büyük Hristiyan ilahiyatçıların yetişmesini sağlamıştır. MS 385 yılında Roma İmparatorluğu, Doğu ve Batı olmak üzere ikiye bölününce Niğde, Doğu Roma İmparatorluğu diye anılacak Doğu Bölgesi içinde kalmıştır (Dinçer 2005).

Constantinus Dönemi'nde Milano Emirnamesi ile Hristiyanlığın resmi olarak kabul edilmesinin ardından imparatorluk toprakları içinde çok yaygın bir hal alan, Hristiyanlar arasında çok tanrılı dinlerden de etkilenerak bir takım görüş ayrılıkları doğmuş ve bu durum çatışmalara neden olmuştur. Bu görüş ayrılıklarından biri de Montanizm'dir (Özsait 1982).

Montanizm, MS 2. yüzyılda ortaya çıkan ve 4. yüzyılın sonlarına kadar etkinliğini yaklaşık iki yüzyıl sürdüren bir harekettir. O dönemdeki pek çok harekete ev sahipliği yapan Anadolu'da ortaya çıkan bu hareket, şaşkırtıcı bir şekilde dönemin önemli ve büyük şehirlerinde değil, önceleri mistik bir doğa dininin merkezi olarak bilinen Frigya (Phrygia)'nın bir köyünde ortaya çıkmıştır. Bu köyün adı bir kısım kaynaklarda Ardaban ya da Ardabau şeklinde geçmektedir.

Montanizm, ismini kurucusundan alır. Hareketin ortaya çıkış tarihi tartışma konusu olmakla birlikte kurucusunun Montanus olduğu konusunda tam bir ittifak vardır. Montanus'un ismi ilk kez yeni öğretisiyle birlikte ortaya çıktığı zaman duyulduğu için tam olarak hangi tarihte doğduğu bilinmemektedir. Montanus, Batı Anadolu'daki Frigya'nın Ardaban Köyü sınırları içinde bulunmaktadır. Putperest bir ailede doğan Montanus, aynı zamanda Kibele (Cybele) kültürünün bir rahibidir. Montanus'un ortaya çıkış tarihi olarak MS 2. yüzyılın ortaları gösterilmektedir. Tam tarih konusunda bir netlik olmamakla birlikte yaygın olan kanaat onun MS 156 yılında ilk kez yeni öğretisiyle birlikte ortaya çıktığı şeklindedir.

Montanus, putperest bir Kibele rahibiyken din değiştirerek Hristiyan olmuş ve temel dogmalara ve imana karşı çıkmak bir yana onları herkesten daha katı bir şekilde savunmaya başlamıştır.

Montanus, ilk olarak MS 130'da "Yeni Kehanet/Vahiy" (New Prophecy) adını verdiği bir öğretille ismini duyurur. Onun peygamber olduğunu, Paraklit'in²⁸ bizzat kendisi olduğunu iddia ettiği anlatılmaktadır. Montanus'un en büyük hayali Frigya'daki Pepuza ve Tymium isimli iki köy olan ve özellikle Pepuza'da bütün seküler bağları reddeden, Mesih'in ikinci kez gelişini bekleyen gerçek azizlerden kurulu bir topluluk oluşturmaktır. Yeni Kudüs'ün ineceği yer olarak da Pepuza'ya işaret eden Montanus,

²⁸ İncil'de "tesellici, vekil ve şefa'at edici" bir ruh anlamında kullanılmaktadır (Yurdu, 2015).

bütün Hristiyanları buraya davet ederek, Mesih'in gelişini beklmelerini ister. Montanizm'in uygun bir zamanda ve bölgede ortaya çıkmış olması hareketin başarı kazanmasında önemli bir paya sahip olmuştur. Hareketin ortaya çıktığı dönem, Hristiyanlar üzerinde yoğun baskı ve zulmün olduğu bir dönemdir. Bu baskı ve zulmün şiddetinin artmış olması Hristiyanların tarihin sonunun geldiğine dair beklentilerinin canlanmasına neden olmuş ve artık iyiden iyiye sona geldiklerine inanmaya başlamışlardır. Böyle bir dönemde kendisinin "Hakikatin Ruhü" olduğunu söyleyen "Kutsal Ruh'un inkarnasyonu ya da Paraklit" olduğu iddiasıyla ortaya çıkan Montanus, söylemlerinin merkezine bin yıllık krallığın geleceği, Yeni Kudüs'ün gökten Pepuza'ya ineceği, artık dünyanın sonunun geldiği, dolayısıyla bütün Hristiyanların Parousia'yı dualarla beklemek için Pepuza'da toplanmaları gerektiği söylemini alınca kısa sürede etrafında büyük bir taraftar topluluğu oluşturur.

Montanizm, öncelikle ortaya çıktığı topraklarda Anadolu'da yayılma imkanı bulmuştur. Bunda Roma İmparatorluğu'nun baskılarının etkisi olduğu belirtilmektedir. Anadolu'da Frigya dışında Thyratira (Akhisar), Kapadokya, Galatya (Roma Eyaleti), Kilikya, Ancyra (Ankara) ve hatta İstanbul gibi şehirlere yayılma imkanı bulmuştur. Hareketin Anadolu'da yayılması pek hoş karşılanmamış, tam tersine Anadolu'daki kiliselere bir anda öfke ve alarm durumu hakim olmuştur. Bunun nedeni ilk kez açık olarak Katolik Kilisenin kutsal olmadığı ve gerçekten Ruh'un öğretilerine inanmadığının iddia edilmesidir. Bu, düşünce piskoposların otoritesini sarmaktaydı. Hem de Kilisenin güçlü olduğu, sanat, bilim ve siyasete egemen olduğu Ortaçağ'da değil, daha yeni inşa edilmekte olduğu henüz Roma İmparatorluğu gibi güçlü bir yardımcı, destekçi bulamamış olduğu, baskı gördüğü ve birliğe ihtiyaç duyduğu bir dönemde, Frigyalı bir grup köylü; öğretiyi, papaz ve rahiplerin otoritesini ve dini karakterlerini sorguluyordu. Kuşkusuz bu kabul edilemez bir durumdu. Ancak Kilisenin yoğun tepkisinin olduğu dönemde bile Kilise içinde Montanizm'in sempatanları vardı. Bu da söylem olarak Montanistlerin oldukça güçlü olduklarını göstermektedir. Gerçek peygamber kim, sahte kim birbirine karışmış gözükmeyle birlikte herkes Montanistlerin tam olarak geleneğe bağlı (Ortodoks) Hristiyanlar oldukları gerçeğini de kabul etmekteydi.

Kilise tutanaklarından aktarılan bir bilgiye göre Pepuza'ya inceleme yapmak üzere bir heyet gönderilir. Bu heyet öncelikle Priscilla'nın peygamberliğini sorgular ve ondan

peygamber olduğunu gösterecek bir şeyler yapmasını ister. Tüm bunlar Hristiyanların ve özellikle Kilisenin Montanistler üzerinde yoğun bir baskısı olduğunu ve onları yıldırma yönelik bazı faaliyetlerde bulduklarını göstermektedir. Nitekim bu baskılar sonunda, Montanus ve Maximilla'nın tıpkı İsa'ya ihanet eden Judas gibi kendilerini astıkları yani intihar ettikleri söylenilmektedir. Gerçek ölüm şekillerinin öldürülme mi yoksa intihar mı olduğu belirsizdir.

Montanistler üzerinde olağanüstü bir baskı ve iftira kampanyası uygulanır. Örneğin, Montanistlerin evharist²⁹ kutlamasını öldürülmüş bir çocuğun kanı ve bedeniyle yaptıkları şeklinde spekülasyonlar yapılmış ve harekete karşı pek çok sinodun³⁰ toplandığından söz edilmiş ve bu sinodlarda Montanistler sürekli kınanmışlar. Bunlardan birisi olan Hieropolis'teki şehrin başrahibi Apollinaris'in başkanlığındaki sinoda yirmi altı üst rütbeli din adamı katılır ve bu sinodda Montanus ve Maximilla çok sert ifadelerle lanetlenmişlerdir. Yine aynı zamanlarda Karadeniz sahilindeki Anchialus'da başrahip Sotas tarafından toplanan ve on iki rahibin katıldığı sinod da Montanistlerle ilgilidir.

Firmilian'ın (MS 259) zamanında Iconium'da³¹ toplanan bir sinod, Montanizm'den dönenlerin yeniden vaftiz olmadan kiliseye kabul edilmemelerini emretmiştir. Biraz da bu tepkilerin etkisi sebebiyle, Montanizm hareketi bu dönemde düzenli, sistematik ve kurumlaşmış bir hareket olmayı başaramaz ve Anadolu'daki etkileri her ne kadar 4. yüzyıla kadar devam edecek olsa da 2. yüzyılın sonlarına doğru azalmaya başlar. Montanistler yaklaşık olarak MS 193'den önce Anadolu'daki bir çok sinodda kınanırlar ve aforoz edilirler. Ama aynı yıllarda, Papa Victor Dönemi'nde (MS 189-198) Montanizm Roma'da yayılmaya başlar. Hareket, genelde Batı'da özelde ise Roma'da, Anadolu'dakinden daha az bir tepkiyle karşılaşır.

Kendisine karşı düzenlenen sinodların sonucunda hareketin Anadolu'da yayılması durdurulmuş ve hareket kontrol altına alınmıştır. Montanizm'in Roma'da daha rahat bir ortamla karşılaşmasının önemli bir nedeni o dönemde Roma'nın bir nevi Hristiyanlığın

²⁹Ekmek-şarap ayini (Dölek, 2014).

³⁰Hıristiyanlıkta, kilise temsilcilerinin çeşitli konuları tartışmak ya da karara bağlamak üzere toplandığı meclis (Anonim, 2018a).

³¹Konya'nın eski ismi (Anonim, 2018b).

entelektüel merkezi konumunda olmasıdır. Nitekim aynı tarihlerde Roma'da Gnostikler³² gibi çeşitli akımların temsilcilerinin yanı sıra önemli Apolojistler³³ ve Asya – Anadolu ortodoksisinden gelenler de bulunmaktadır.

Her ne kadar Papa Eleuthreus, önceleri Montanistlerin üzerine şiddetli bir şekilde gitse de sonraları baskısında bir yumuşama olduğu görülmektedir. Galli Hristiyanlar – Lyon ve Vienne rahipleri – Papa Eleuthreus'a ve Asya ve Frigya'daki kiliselere mektuplar yazmışlardır. Bu mektuplarda Eleuthreus'u ve kiliseleri barışa ve daha hoşgörülü davranmaya davet ederler. Kısmen de olsa bu çağrılardan olumlu tepkiler alınmıştır. Roma Piskoposu Victor Dönemi'nde (MS 189 - 198) Montanistlerin resmen tanınmamakla birlikte kınandıkları ve aforoz edildikleri de söylenemez. Ancak bu iyi niyetli dönem çok uzun sürmez ve üçüncü yüzyılın başlarında Montanistler Roma'da Kilise'den tam olarak dışlanırlar. Yaklaşık olarak MS 202'de Roma Piskoposu Zephyrinus, Anadolu'daki Montanistlerle olan ilişkileri keser ve onlarla irtibata geçilmesini de yasaklar. Bu durum kısmen de olsa rahat bir nefes alma imkanı bulan hareketin merkezi otorite tarafından dışlanması ve tekrar kınama ve aforoz sürecinin başlaması anlamına gelmektedir. Roma'dan uzaklaşan ya da Roma'da etkileri azalan Montanistler kendilerine çok daha uygun bir yayılma alanı bulurlar; bu yeni yer Kuzey Afrika'dır. Kartaca'da hareketin bayraktarlığını Perpetua ve Felicitas adlı iki kadın yapar. Bu iki kadın da Septimius Severus'un zulmü altında ölürler (MS 203). Onların ölümleri hareket için iki şehidin daha kazanılması anlamına gelir. Konuşma ve vaazlar esnasında bu iki kadın ve şehit olduklarını iddia ettikleri diğer Montanistler hakkında kıssalar anlatırlar. Bu kıssalarda Perpetua ve Felicitas'ın kutsal birer insan olduklarından söz edilir.

Kuzey Afrika'ya hareketin yayılmasında Perpetua ve Felicitas gibi bazı kişilerin etkisi olmuş olmakla birlikte asıl önemli etken, MS 201 yıllarında Tertullian'ın Montanizm'i kabul etmesidir. Tertullian, hem hareketin o zamana kadarki en etkili, en enerjik

³²Hristiyanlıkta düşünsel bir akım olan "Gnostisizm" inanan kişilerdir. Gnostisizm; tanrısal, mutlak bilgiye bir anlık aydınlanmayla, sezgiyle ulaşılabileceğini ileri süren bir dinsel akımdır. Bu akım ilk çağ Yunan felsefesi ile Hristiyan dininin görüşlerini kaynaştırmaya çalışan, felsefeciler tarafından milattan sonra I. ve II. yüzyıllarda oluşturulmuştur (Anonim, 2018c).

³³Başlıca amaçlarından biri, siyasi güçleri Hristiyanların imparatora ya da imparatorluğa düşman olmadığına ikna etmek olan ikinci ve üçüncü yüzyılın başlarında yaşayan eğitilmiş kişilerdir (Anonim, 2018d).

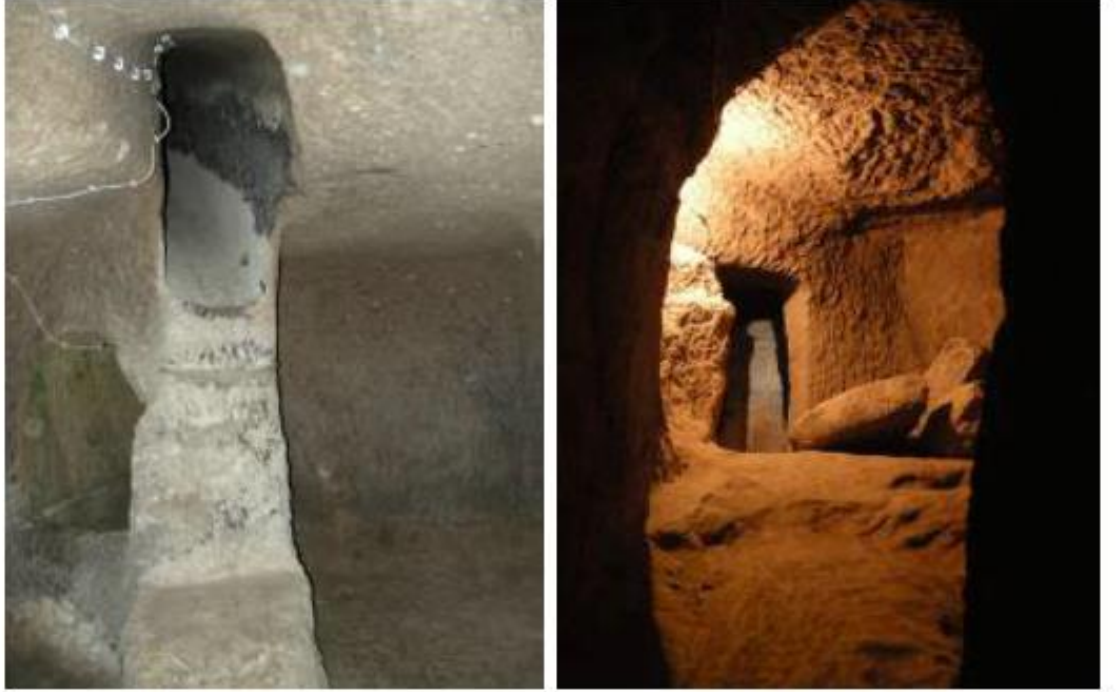
destekçisi olur hem de gerek felsefi ve gerekse teolojik bilgilerini Montanizm'in görüşlerini açıklamak ve desteklemek için kullanır. Tertullian, Kilise için önemli isimlerden biri olmuş ve hala da olmaya devam etmektedir. Onun teolojik açıklamaları ve yorumlarına günümüzde bile müracaat edilmektedir. Dolayısıyla Tertullian'ın harekete katılması insanların gözünde Montanizm'i hem bir anda cahil köylü hareketi olmaktan çıkararak entelektüel düzleme taşımış, hem de Kilise karşısında hareketin güçlü bir konuma yükselmesine neden olmuştur. Montanizm'in görüşleriyle ilgili muhaliflerin yazılarının dışında gelen en önemli metinlerin Tertullian'a ait olması da onun hareket açısından taşıdığı değerin en önemli göstergesidir. Tertullian'la birlikte taze ve güçlü bir kana kavuşan Montanistler zaten dışlandığı Kilise'den ayrılarak Kartacalı Montanistler olarak bağımsız bir kilise oluştururlar. Yeni Kilise "Yeni Öğreti" üzerine bina edilir. Buradaki en önemli nokta ruhbanlara saygının ortadan kalkmasıdır. Zira herkes aynı kurallara tabi görülür. Din sadece ruhbanlara özgü değildir ve dini yükümlülükler herkesi aynı oranda bağlamaktadır. Bir diğer önemli nokta da her ne şekilde olursa olsun putperestlerle ilişkinin yasaklanmasıdır (Cengiz 2003).

4.TÜRKİYE'DE BULUNAN YERALTI ŞEHİRLERİ

4.1. Aksaray İlindeki Yeraltı Şehirleri

4.1.1. Balak Ramazan'ın Evi Yeraltı Şehri

Balak Ramazan'ın Evi Yeraltı Şehri Güzelyurt ilçesinin Manastır Vadisi'nde bulunmaktadır. Volkanik kayalardan tüf içerisinde yapılan bu yapı Doğu Roma Dönemi'nde inşa edilmiştir. Yeraltı şehri üç kattan meydana gelmekte ve günümüzde açık olan üç odası bulunmaktadır (Şekil 4.1).

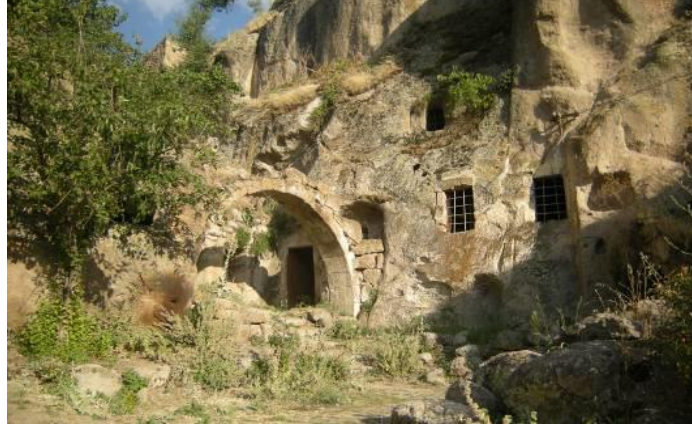
Şekil 4. 1 Balak Ramazan'ın Evi Yeraltı Şehri

Balak Ramazan'ın Evi Yeraltı Şehri'nin giriş kısmı düzgün kesme taşlarla yapılmış tonoz³⁴ şeklindedir. Yeraltı şehrinin ilk mekânına beş basamakla inilerek girilmektedir. Mekânlar arası geçiş sağlamak için tünel koridorlar ve çentik basamaklar bulunmaktadır ve mekânlar arasında kilit taşları mevcuttur. Kazı çalışmaları halen devam eden yeraltı şehrinin bütün bölümleri açılmamıştır (Ayçin vd. 2009).

³⁴Tuğla ve harçla örülmüş, alttan obruk, yarım silindir biçiminde tavan örtüsü (Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük).

4.1.2. Fırıntaş Yeraltı Şehri

Fırıntaş Yeraltı Şehri Güzelyurt ilçesinin Manastır Vadisi'nde yer almaktadır. Doğu Roma Dönemi'nde yapılan bu yeraltı şehri volkanik kayalardan tuf içerisinde bulunmaktadır (Şekil 4.2).

Şekil 4. 2 Fırıntaş Yeraltı Şehri

Fırıntaş Yeraltı Şehri vadiden açılan esas bir giriş kısmından oluşmaktadır. Bu giriş kısmındaki kaya bloğu koptuğu için koridor şeklinde bir görüntü almıştır (Ayçin vd. 2009).

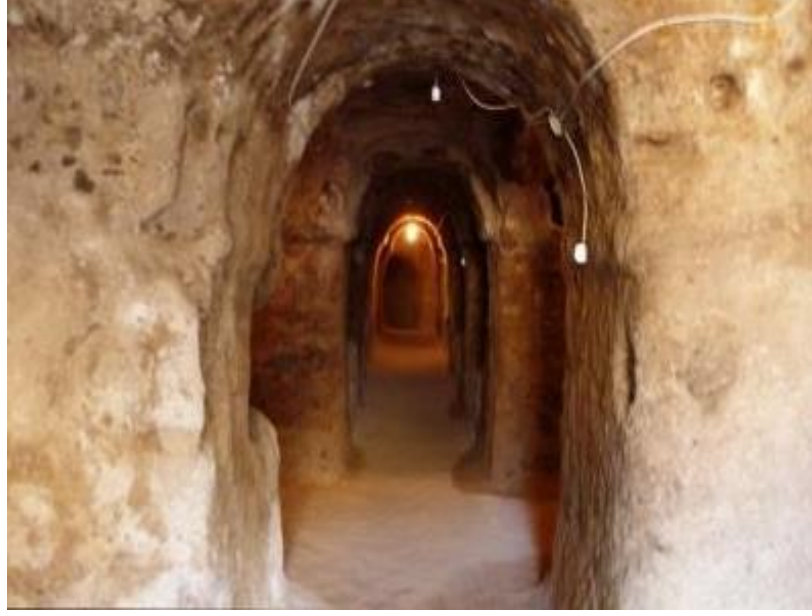
4.1.3. Gaziemir Yeraltı Şehri

Gaziemir Yeraltı Şehri Güzelyurt ilçesinin Gaziemir köyünde yer almaktadır olup tuf içerisinde açılarak oluşturulmuştur. Gaziemir Yeraltı Şehri yapılış amacına yönelik olarak kendi işlevi ile kullanılmasa da günümüze kadar halk tarafından günlük hayatta kullanılmıştır. Şu an müze olarak hizmet veren bu yeraltı şehri tek katlıdır ve açık olan on beş odası bulunmaktadır (Şekil 4.3).

Şekil 4. 3 Fırıntaş Yeraltı Şehri

Gaziemir Yeraltı Şehrinin girişinde yaklaşık 10 m uzunluğunda ilginç bir taş örme koridor yer almaktadır. Bu koridorun bindirme tekniği ile inşa edilmiş bir örneği de Hitit başkenti Hattuşa'da bulunmaktadır (Şekil 4.4)

Şekil 4. 4 Gaziemir Yeraltı Şehri koridor

Gaziemir Yeraltı Şehrinin en ilginç özelliklerinden biri de kayaya oyularak yapılmış olmasıdır. Kapadokya bölgesinde yer alan diğer yeraltı şehirlerinin hiç birinde bu şekilde oluşturulmuş bir yapılanmaya rastlanılmamıştır. Koridorun sonu yeraltı kompleksinin diğer bölümlerine ulaşılmasını sağlayan üstü açık bir alana çıkmaktadır (Şekil 4.5).

Şekil 4. 5 Gaziemir Yeraltı Şehri odaları

Yeraltı şehri içinde iki kilise, bir şarap yapım atölyesi (şirahane) ve bol miktarda şarap küpleri bulunmuştur ve bu durumdan yola çıkarak buranın Hristiyanlar tarafından kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu yeraltı şehrinin temizleme çalışmaları esnasında ortaya çıkartılan çok sayıda sikkeler ise, söz konusu yeraltı şehrinin Doğu Roma Dönemi'nde kullanıldığını göstermektedir. Bu kalıntıların yanı sıra, erzak depoları, hayvan barınakları, büyük ve küçük ocaklar, hamam ve çeşitli yaşam alanları bulunmaktadır. Yeraltı şehrinin mekânlarını birbirine bağlayan koridorlarının bir devenin yürüyebileceği genişlikte olduğu görülmektedir (Şekil 4.6).

Şekil 4. 6 Gaziemir Yeraltı Şehri salon

Duvara açılmış hayvan bağlama yerlerinin bulunduğu bir alanın ise ahır olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Aynı zamanda temizleme çalışmaları sırasında ortaya çıkartılan deve kemikleri buranın kervansaray olarak kullanıldığı görüşünü pekiştirir niteliktedir. 23 Haziran 2007'de yeraltı şehrinin açılışı gerçekleştirilmiştir (Ayçin vd. 2009).

4.1.4. Gözyaşı (Gözyakası) Yeraltı Şehri

Gözyaşı (Gözyakası) Yeraltı Şehri Güzelyurt ilçesinin Gözyakası mevkiinde yer almaktadır. Doğu Roma Dönemi'nde yapılmış olan bu yapı volkanik kayalardan tüf içerisinde inşa edilmiştir. Girişinde düz bir zeminin bulunduğu yeraltı şehrinin girişin son kısım basamakları yıkılmış durumdadır (Şekil 4.7).

Şekil 4. 7 Gözyaşı Yeraltı Şehri girişi

Yeraltı şehrinin derinliği 20 m'dir ve sol koldan devam eden tünel şeklinde bir koridor girişi bulunmaktadır. Yeraltı şehrindeki temizleme çalışmaları 20 m uzunluğunda, 2,5 m genişliğinde ve 3 m yüksekliğindeki eğimli koridorlarının varlığı, zemininin kaygan ve çok dik olması nedeniyle bitirilememiştir. Şu an yeraltı şehrinin temizlenebilen kısmı 45 m'dir (Şekil 4.8)(Ayçin vd. 2009).

Şekil 4. 8 Gözyaşı Yeraltı Şehri iç mekanı

4.1.5. Kulluk Ali'nin Evi Yeraltı Şehri

Kulluk Ali'nin Evi Yeraltı Şehri Güzelyurt ilçesinin Manastır Vadisi mevkiinde konumlanmaktadır. Volkanik kayalardan tuf içinde inşa edilen bu şehir, Doğu Roma Dönemi'nde yapılmıştır. Yeraltı şehri gezilebilir haliyle üç katlıdır (Şekil 4.9)

Şekil 4. 9 Kulluk Ali'nin Evi Yeraltı Şehri

Yeraltı şehrinin girişinde genişçe bir mekândan sonra ikinci bir mekâna geçilmektedir. Burada tandır duvar nişleri³⁵ve mutfak yer almaktadır. Mutfak duvarlarında çeşitli kullanımlar için küçük nişikler oluşturulmuştur. İkinci mekandan aşağı kata merdivenle inilmektedir. Duvarlarında küçük nişler, duvar dibinde ise derin bir su kuyusu bulunmaktadır. Ayrıca tuvalet olabilecek yapıda bir nişte dikkat çekmektedir. Bu kattan yine bir alt kata daire planlı bir asansör merdivenle inilmektedir. Bu katta bir tünel bulunup tünelden devam edildiğinde dışarıya açılan bir kapıya ulaşılmaktadır (Ayçin vd. 2009).

4.1.6. Pınarca Yeraltı Şehri

Pınarca Yeraltı Şehri Güzelyurt ilçesinin Kumluk mevkiinde yer almaktadır. Volkanik kayalardan tuf içerisinde inşa edilen bu yeraltı şehri Doğu Roma Dönemi'nde

³⁵ Gömmeli duvar (Anonim 2015t).

yapılmıştır. Yeraltı şehrinin iki giriş kapısı üzerinde güvercinlikler³⁶ bulunmakta olup şehre kemerli giriş kapısından girilmektedir (Şekil 4.10).

Şekil 4. 10 Pınarca Yeraltı Şehri giriş kapıları

Giriş iki kısımlı geniş bir mekân şeklindedir. Sağ kısmın tavanı tonoz örtülüdür. Girişin sağındaki daha küçük mekândan, ortalama 55 cm genişliğinde 1 m yüksekliğinde, 15 m uzunluğunda dirsekler yapan bir tünele geçilmektedir. Sol kısım ise düz bir geçişten sonra tepeden daire şeklindeki bir oyuktan ışık alan bir mekân şeklindedir. Giriş mekânının solundaki tonoz tavanlı mekâna dışarıdan da girmek mümkündür (Şekil 4.11) (Ayçin vd. 2009).

Şekil 4. 11 Pınarca Yeraltı Şehri salonu

³⁶Evcil güvercin yetiştirmek için hazırlanmış yer (Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük).

4.1.7. Ozancık (Ersele) Yeraltı Şehri

Ozancık (Ersele) Yeraltı Şehri Ortaköy ilçesinin Ozancık kasabasında konumlanmaktadır. Volkanik kayalardan tüf içerisinde inşa edilmiş olan bu yapı Doğu Roma Dönemi'nde yapılmıştır (Şekil 4.12).

Şekil 4. 12 Ozancık Yeraltı Şehri girişi

Ozancık Yeraltı Şehri'nin yedi tane girişi tespit edilmiştir. Çevresinde ve iç kısımlarda bulunan havalandırma bacalarından buranın en az beş katlı bir yeraltı şehri olabileceği tahmin edilmektedir (Şekil 4.13).

Şekil 4. 13 Ozancık Yeraltı Şehri iç kısımları

Şehrin içinde karakteristik tırhaz taşları³⁷ ve mekânlar, depo odaları ve kurumuş su yolları çevresinde stilize mezar kabartmaları vardır. Yüksek iç mekânı, uzun ve geniş koridorları ve büyük odaları ile benzerlerinden ayrılan görkemli yeraltı şehirde, peynir ve şarap üretiminin yapıldığı özel alanların da bulunduğu ve yeraltı şehrinin yaklaşık iki yüz yıl öncesine kadar kullanıldığı tespit edilmiştir.

Ozancık, Nevşehir ve Aksaray Güzelyurt'taki yeraltı şehirlerine biçim olarak benzemektedir. Farklı olarak koridorların uzunluğu ve yüksekliği dikkati çekmektedir. Şehirde kaya mezarları, hamamlar ve tipolojik ocaklar ve kilit taşı tespit edilmiştir (Şekil 4.14).

Şekil 4. 14 Ozancık Yeraltı Şehri kilit taşı ve yuvası

Temizlik çalışmalarında büyük bir oda içinde çeşitli yiyeceklerin saklandığı, peynir ve şarapların konulduğu bir ambar ortaya çıkarılmıştır. Ambar içinde yirmi iki adet muhafaza çukuru belirlenmiştir. Burada suların kuyulardan çok yeraltı kaynaklarından sağlandığı ortaya çıkarılmıştır (Şekil 4.15).

³⁷Kilit taşı da denilen bu taşlar içerisinde bulunduğu yapıya nazaran farklı jeolojik yapı karakterli olup yeraltı şehirlerinde kapı olarak kullanılmaktadır.

Şekil 4. 15 Ozancık Yeraltı Şehri muhafaza çukuru

Temizlenen bölümlerde arkeolojik değeri olan bazı eski eşyalara da rastlanılmıştır. Ancak birçok bölüm define avcıları tarafından tahrip edilmiştir. Özellikle kaya mezarları büyük oranda zarar görmüştür (Ayçin vd. 2009).

4.1.8. Saratlı (Kırkgöz) Yeraltı Şehri

Saratlı (Kırkgöz) Yeraltı Şehri Gülağaç ilçesinin Saratlı kasabasında bulunmaktadır. Volkanik kayalardan tüf içerisinde MS 250 yıllarında yapıldığı tahmin edilmektedir. 2000 yılında yapılan temizlik çalışmasıyla yeraltı şehrinin üç katlı olduğu tespit edilmiş olup oda sayısı henüz belirlenememiştir (Şekil 4.16).

Şekil 4. 16 Saratlı Yeraltı Şehri

Yeraltı şehrine giriş güney taraftan yapılmaktadır. Bu girişlerin bazılarında birbirine yakın ölçülerde 1,5 m çapında yuvarlak kapı görevi gören tırhaz taşları kullanılmıştır. Bunlardan bir kısmı orijinal yuvasında olup, bir kısmı ise yerinden çıkarılmıştır (Şekil 4.17).

Şekil 4. 17 Saratlı Yeraltı Şehri tırhaz taşı

Yeraltı şehrinin iç kısımlarına, dar ve engebeli koridorla ulaşılmaktadır. İç kısımlarda sığınma odaları ve su ihtiyacını karşılamak için açılmış ve kayaya oyulmuş 8 m derinliğinde olan kuyu yer almaktadır. Kuyunun ağız kısmı suyu alabilmek için derin niş şeklinde açılmıştır. Yeraltı şehri içerisinde bulunan mekanların birbirine bağlantısı dışında kapatılmış veya duvar ile örülmüş gezilemeyen çok sayıda bölümünün var olabileceğini gösteren kısımlar tespit edilmiştir (Ayçin vd. 2009).

4.2. Ankara İlindeki Yeraltı Şehirleri

4.2.1. Çuluk Köyü Yeraltı Şehri

Çuluk Köyü Yeraltı Şehri Haymana ilçesinin Çuluk köyünde, köyün güneyinde yer alan Aslan Dağı'nın kuzey eteğinde yer almaktadır. Volkanik kayalardan tüf içerisinde Erken Roma Dönemi'nde kaya içine oyularak yapılmış sığınaklardan olduğu tahmin edilmektedir (Şekil 4.18).

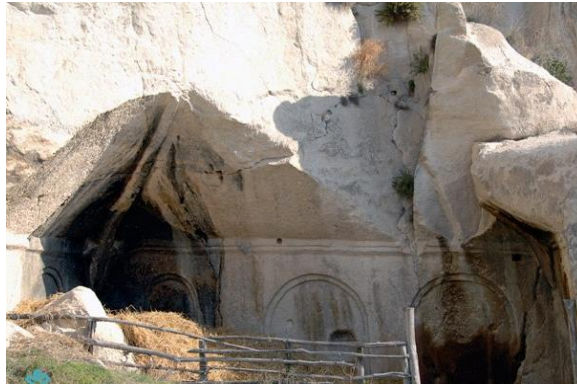
Şekil 4. 18 Çuluk Köyü Yeraltı Şehri

Yeraltı şehrine 70 x 90 cm boyutlarında dikdörtgen biçimli bir açıklıktan yan duvarlara oyulan basit oyuntulara basılıp 6 m aşağıya inilerek ulaşılmaktadır. Anakaya içine oyularak yapılan 50 cm eninde, 90 cm yüksekliğindeki dehlizler³⁸ ile küçük mekanlardan oluşan yeraltı şehri, dağın içine doğru yayılmaktadır. Giriş kısmı inişten sonra dolgu toprakla kısmen kapanmıştır. Önce güneye, sonra doğuya yönelen 420 cm uzunluğundaki dehliz üç yola ayrılmaktadır.

Güneybatı istikametine yönelen birinci yol, 350 x 120 cm boyutlarındaki bir mekandan geçerek, kaba bir nişten sonra güneye yönelir ve buradan iki kola ayrılarak fazla ileri gitmeden sona ermektedir. İkinci yol, giriş dehlizinin tam karşısından kuzeydoğu istikametine gitmektedir. Devam eden ikinci yol, kaba işçiliğe sahip geniş bir oyuntudan sonra, değirmen taşı biçiminde iki kapısı olan dehlizden geçerek, kuzey istikametine yönelir ve toprak dolguyla sona ermektedir. İki kapı arasındaki dehlizde biri sağda, ikisi solda olmak üzere üç kör oyuntu mevcuttur. Üçüncü yol, kuzeye yönelen ve on iki basamaklı bir inişe sahip olan bir dehlizdir. Bu yol toprak dolgu ile sona ermektedir (Anonim 2015u).

4.2.2. Mahkemeağcin Yeraltı Şehri

Kızılcahamam ilçesine 18 km uzaklıkta olup Mahkemeağcin köyünde çeltikçi yolu üzerinde bulunmaktadır. Yeraltı şehri merkez alındığında yeraltı şehrinin 3 km civarında kültürel mağara ve kilise gibi yapılar bulunmaktadır. Volkanik kayalardan tüf içerisinde Roma Dönemi'nde yapıldığı tahmin edilmektedir (Şekil 4.19 - 4.20)(Anonim 2015ü).

Şekil 4. 19 Mahkemeağcin Yeraltı Şehri

³⁸Üstü kapalı, dar ve uzun geçit (Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük).

Şekil 4. 20 Mahkemeağcin Yeraltı Şehri işlemleri

Yeraltı şehrini kapsayan jeolojik tüf kütlesinde dış etkenler sonucu oluşan çatlak ve aşınmalar için nasıl bir çalışma yapılacağıının belirlenmesi amacıyla Ankara Üniversitesi Bilim Kurulu tarafından 2012 yılında inceleme ve keşif çalışması yapılmıştır (Şekil 4.21) (Anonim 2015v).

Şekil 4. 21 Mahkemeağcin Yeraltı Şehri inceleme çalışması

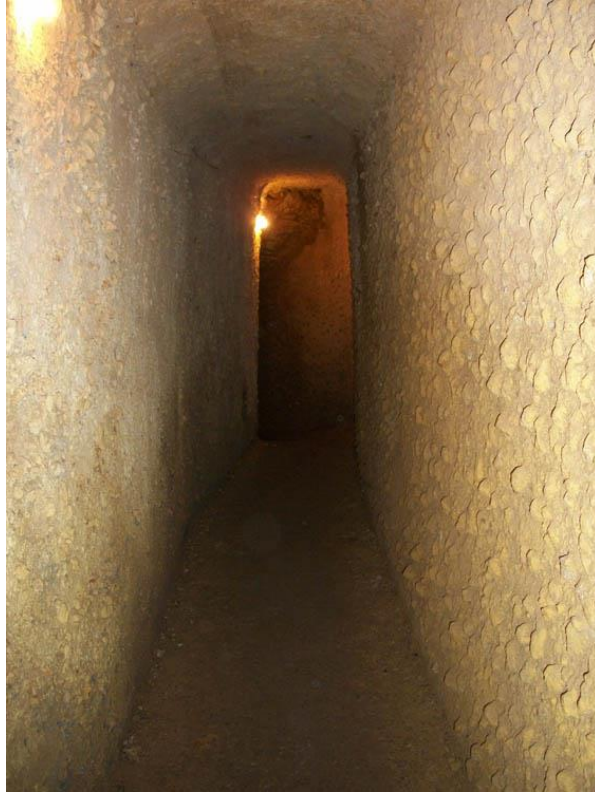
4.3. Bayburt İlindeki Yeraltı Şehirleri

4.3.1. Aydın-tepe Yeraltı Şehri

Aydın-tepe ilçesinin merkezinde bulunmaktadır. Volkanik kayalardan tuf içerisinde Geç Roma Dönemi'nde yapıldığı tahmin edilmektedir (Şekil 4.22 - 4.23).

Şekil 4. 22 Aydın-tepe Yeraltı Şehri küpler ve kilit taşı

Şekil 4. 23 Aydın-tepe Yeraltı Şehri koridoru

Yeraltı şehri, tuf içerisinde, yüzeyden 2 veya 2,5 m derinlikte başka yapı malzemesi kullanmadan anakayaya oyulmuş galeriler, tonozlu odalar ve bu odaların açıldığı daha geniş mekânlardan oluşmaktadır (Anonim 2015y).

4.4.Çankırı İlindeki Yeraltı Şehirleri

4.4.1. Hüyük Yeraltı Şehri

Orta ilçesinin Hüyük köyünde bulunmaktadır. Kum taşı, sit taşı ve kireç taşı içerisinde Erken Hristiyanlık Dönemi'nde MS 3. yüzyılda yapıldığı tahmin edilmektedir. Tespit edilen dört katı ve on dört odası olup temizleme çalışmaları devam etmektedir (İbiş 2008). Hüyük Yeraltı Şehri ile ilgili ayrıntılı bilgiler bu çalışmanın “Hüyük Yeraltı Şehri Örneği” başlıklı beşinci bölümde anlatılmıştır.

4.4.2. Kalfat Yeraltı Şehri

Orta ilçesinin Kalfat köyünde Yakaduk mevkiinin kuş uçuşu 3 km kuzey batısında 1370 m rakımlı bir yamaç üzerinde yer almaktadır. Arazi, doğu batı doğrultusunda uzanan sediment³⁹kayaç grubuna giren fiziksel tortul konglemera⁴⁰ kayaç özelliğindedir. Hüyük Yeraltı Şehri ile olan benzer özelliklerinden Geç Roma – Doğu Roma Dönemi'ne tarihlenmektedir. Giriş kısmı güneyde yer alan yeraltı şehri içerisinde üç adet oda mevcuttur (Şekil 4.24).

Şekil 4. 24 Kalfat Yeraltı Şehri

³⁹Suda çözünmeyen, asılı hâlde duran taş, toprak parçacıkları ve organik maddelerin su zemininde oluşturduğu yığın (Türk Dil Kurumu, Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü).

⁴⁰ Yığılım, çakıl kayaç (Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük).

Kuzeydoğu yönünde yaklaşık 30 m koridor uzunluğuna sahiptir. Biri giriş kısmında olmak üzere iki adet sürgü taşı mevcuttur. Mekan içerisinde ve dışında herhangi bir arkeolojik bulguya rastlanmamıştır (Şahin vd. 2014).

4.4.3. Eskişehir Yeraltı Şehri

Eskişehir Yeraltı Şehri Kurşunlu ilçesinin Eskişehir köyü sınırları içinde yer almaktadır. Geç Roma Dönemi'nde yapıldığı tahmin edilmektedir. Yeraltı şehrine giriş Mustafa ÖZ adlı vatandaşın ahırının zeminine açılmış bir delikten sağlanmaktadır. Yeraltı şehrine bu delikten girildiğinde, kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda uzanan galeriye inilmektedir. Bu galeri, güneydoğu yönünde daha geniş iken, galeriye girişin sağlandığı yerin hemen yukarısında bir kemer vardır ve bu kemerden sonra kuzeybatı doğrultusunda galerinin genişliği azalmaktadır (Şekil 4.25).

Şekil 4. 25 Eskişehir Yeraltı Şehri

Kuzeybatı doğrultusunda ilerlendiğinde, sol tarafa bir havalandırma bacası ve tam karşısında başka bir galerinin girişi bulunmaktadır. Bu doğrultuda ilerlemeye devam edildiğinde fonksiyonu belirlenemeyen bir set, setin yaklaşık 1 m arkasında bir kemer ve bir başka galeri ile devam etmektedir. Galerilerin içi toprakla doludur ve dolgu toprak ile galerilerin tavanı arasındaki yükseklik yaklaşık 1 m'dir. Yeraltı şehri konglomera kayacın oyulmasıyla oluşturulmuştur (Şahin vd. 2014).

4.5. Çorum İlindeki Yeraltı Şehirleri

4.5.1. Evcı Yeraltı Şehri

Boğazkale ilçesinin Evcı beldesinin merkezinde bulunmaktadır. Yeraltı şehrinin yapıldığı dönem henüz belirlenememiştir. Yeraltı şehri yol genişletme ve istinat duvarı temel kazı çalışmaları sırasında mağara girişinin bulunmasıyla fark edilmiştir. Hitit Uygarlığı Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü Prof. Dr. Ahmet Ünal, Karadeniz Arkeolojisini Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürü Yrd. Doç. Dr. Esra Keskin ve Yrd. Doç. Dr. Kübra Ensert'den oluşan ekip yeraltı şehirde incelemelerde bulunmuştur. İncelemelerin ardından ekip adına konuşan Prof. Dr. Ahmet Ünal, Evcı beldesindeki yeraltı şehri, Hititler sonrasında da Çorum'un birçok uygarlığa ev sahipliği yaptığını gösteren kanıtlardan biridir (Şekil 4.26).

Şekil 4. 26 Evcı Yeraltı Şehri inceleme çalışması

Zengin arkeolojik kanıtlar nedeniyle beldede antik bir şehir olduğu bilinmekteydi. Yeraltı şehrinin ortaya çıkması arkeolojik ve sanat tarihi açısından önemli bir buluş olmuştur. Şu anda bu yerleşim kompleksine ait farklı büyüklükte ve formlarda biçimlendirilmiş sekiz oda olduğu tespit edilmiştir. Giriş yerleri görülen ve içerisi moloz dolduğu için girilemeyen başka odalar da mevcuttur. Yerleşim kompleksinin yayılım alanı ve sınırları henüz kesin olarak bilinmemektedir. Açığa çıkan odalarda ise

hangi döneme ait olduğunu gösteren arkeolojik delillere veya duvarlarda yazı, fresko⁴¹ benzeri izlere rastlanılmamıştır.” açıklamasında bulunmuştur (Anonim 2015aa).

4.6. Eskişehir İlindeki Han Yeraltı Şehri

Han Yeraltı Şehri Eskişehir’in güneydoğusunda Çifteler ilçesine 104 km, Seyitgazi ilçesine 72 km uzaklıktadır. Volkanik kayalardan tüf içerisinde yapılmış olup on bir yıl süren kazı çalışmaları sonucu, bölgenin Roma Dönemi’ne ait olduğu belirlenmiştir. Doğal kayalıklarda, yeraltına doğru oyularak yapılmış üç odadan oluşmaktadır (Şekil 4.27).

Şekil 4. 27 Han Yeraltı Şehri girişi ve koridoru

Han Yeraltı Şehri’nin girişinde, anakayaya oyulmuş 1.80 m yüksekliğinde ve 1 m genişliğinde dikdörtgen bir kapı vardır. Buradan 7.30 m uzunlukta, 6.50 m genişlikte oval planda bir galeriye girilmektedir. Galerinin yüksekliği 2.25 m olarak tespit edilmiştir. Han Yeraltı Şehri yeraltına yapılan kat kat mekânlar ile mekanları birbirine bağlayan koridorlar, en alt seviyede, kuzeyden gelen temiz bir su kanalına bağlanmaktadır.

⁴¹ Yaş sıva üzerine suda çözülmüş boya kimyasalları kullanarak yapılan duvar resim tekniği (Anonim 2015z).

Gömu odasının giriŖi güneydoğudadır. Oda duvarının özellikle üst seviyesinde ve tavanda rozet, baklava dilimi, fıyonk, yaprak ve fııldak motifleri bulunmaktadır. KarmaŖık bir yapı sergileyen yeraltı galerilerinin ve çok sayıdaki tahıl ambarının ne zaman ve ne amaçla yapılmıŖ olduklarına ışık tutabilecek herhangi bir tarihî ve arkeolojik veri tespit edilememiŖtir. Bununla birlikte uzun süreli ve güçlü bir tehdide karşı savunma ve korumaya yönelik olarak yapıldığı tahmin edilmektedir.

Bölgenin tarihsel süreç içerisindeki konumu ve Han merkezinde açığa çıkartılan kalıntılar göz önüne alındığında, buradaki antik yerleşimin Roma İmparatorluğu Dönemi'nde hiç de azımsanmayacak bir büyüklüğe ulaştığını, Doğu Roma Dönemi'nde konumunu özellikle askerî açıdan artırarak önemli bir stratejik merkeze dönüŖtüğünü göstermektedir (Şekil 4.28) (Anonim 2009ab).

Şekil 4. 28 Han Yeraltı Şehri havadan görünümü

4.7. Kayseri İlindeki Yeraltı Şehirleri

4.7.1. Ali Dağı (Sarnıçlı) Yeraltı Şehri

Ali Dağı Yeraltı Şehri Kayseri şehir merkezinin 8 km güneydoğusunda Komando Caddesi üzerinde yer almaktadır. MS 3. ve 5. yüzyıllara tarihlendirilmektedir. Yeraltı şehri geniş bir havzaya sahip oluğu şirahane, kuşluk ve sarnıç⁴² bölümleri ile bu

⁴² İçinde su biriktirmek için yeraltında yapılan depolardır (Anonim 2015ac).

bölemleri birbirine bağlayan tünellerden meydana gelmiştir. Bunların yanında kiler olarak kullanılan, tahılların depolandığı zemine gömülü pithoslar⁴³ ve büyük çaplı yiyecek depolama kuyuları bulunmaktadır. İlk kısımda yer alan 20 m uzunluğundaki büyük mekandan geçilerek devam eden 150 m uzunluğundaki batı tüneli, 45 m uzunluğundaki sarnıç bölümüne bağlantıyı sağlamaktadır (Şekil 4.29).

Şekil 4. 29 Ali Dağı Yeraltı Şehri tanıtım tabelası

Tünelin sonlandığı kısımdan sarnıca basamaklarla inilmekte ve bu bölümde yer alan cam platform ziyaretçilere seyir ve inceleme imkanı sağlamaktadır. Yaklaşık 5 yıllık bir temizlik çalışmasının ardından 2010 yılı Temmuz ayında Talas Belediyesi tarafından hizmete açılmıştır (Şekil 4.30) (Anonim 2015ad).

Roma Dönemlerinde iskan gören yeraltı şehrinin, girişı batı taraftandır. Bir kısmı tuf kayaya ve toprağı oyulmuş olup, ilerledikçe zemin sertleşmektedir. Koridorlar yer yer zor geçit verecek şekilde inşa edilmiş olup bir kısmı sıvalıdır. En büyük oda 60 x 5 m ölçülerindedir. Koridorların toplam uzunluğu 2000 m civarındadır (Yıldız vd. 2009).

⁴³Antik Çağ'da şarap ve zeytinyağı gibi sıvı ürünlerle kuru tarım ürünlerini depolamakta kullanılan büyük çaptaki küplere verilen isimdir (Anonim 2015aç).

Şekil 4. 30 Ali Dağı Yeraltı Şehri sarnıcı

4.7.2. Ağırnas Yeraltı Şehri

Ağırnas Yeraltı Şehri Melikgazi ilçesinin Ağırnas Mahallesi girişinde Aşağı Pınar mevkiinde bulunmaktadır. Volkanik kayalardan tüf içerisinde bazı bölümlerinin milattan önce yapıldığı ve daha sonraki yıllarda da ilaveler yapıldığı, giriş ve resimlerden MS 1. ve 13. yüzyıllar arasında kullanıldığı anlaşılmaktadır (Şekil 4.31) (Anonim 2015ae).

Şekil 4. 31 Ağırnas Yeraltı Şehri iç kısmı

Yeraltı şehrinde bulunan galerilerin duvarlarında erzak veya mutfak malzemesi koymaya yarayan nişler, tabanda ocak işlevli yuvarlak çukurlar, havalandırma boşlukları ile girilebilen koridorların duvarlarında kandil koymaya yarayan küçük nişler ve sürgü taşı parçaları tespit edilmiştir (Yıldız vd. 2009).

4.7.3. Çomaklı Yeraltı Şehri

Çomaklı Yeraltı Şehri Develi ilçesinin Çomaklı köyünün 500 m doğusunda, eski bir yerleşim merkezinin ortasında, dağ yamacının güney kısmında bulunmaktadır. Volkanik kayalardan tüf içerisinde yapılmış ancak yapıldığı dönem belirlenememiştir (Şekil 4.32)

Şekil 4. 32 Çomaklı Yeraltı Şehri

Yeraltı şehrinin girişi büyük ölçüde toprakla dolmuş olup şehirde dar koridorlarla birbirine bağlanan odalar, zeminde depo olarak kullanılan çukurlar, havalandırma bacaları, büyük bir sürgü taşı ve duvarlarında nişler vardır (Yıldız vd. 2009).

4.7.4. Zincidere Yeraltı Şehri

Zincidere Yeraltı Şehri Talas ilçesinin Zincidere kasabasının merkezindedir. Şehir Doğu Roma Dönemi'ne ait olup, tipik Kapadokya yeraltı şehir örneklerindedir (Şekil 4.33). Yeraltı şehri birbiri ile bağlantılı geçitlerden ve bu geçitlerde yer alan galerilerden oluşmaktadır. Duvarları yer yer nişli olan yeraltı şehrinin içinde kilit taşı da bulunmaktadır. Geçitlerin birçoğu konut sahiplerince kapatılmıştır. Yeraltı şehri korumasızdır (Yıldız vd. 2009).

Şekil 4. 33 Zincidere Yeraltı Şehri

4.7.5. Dadaloğlu Yeraltı Şehri

Dadaloğlu Yeraltı Şehri Tomarza ilçesinin Dadaloğlu beldesinin güneybatısında bulunmaktadır. Yapıldığı dönem tam olarak belirlenemeyen yeraltı şehri hayvan barınağı olarak kullanılmaktadır. Birbiri ile bağlantılı geçitleri olan, içinde kilit taşı bulunan, bu geçitlere bağlı galerilerden oluşan yeraltı şehrinin duvarlarında nişler bulunmaktadır (Şekil 4.34) (Yıldız vd. 2009).

Şekil 4. 34 Dadaloğlu Yeraltı Şehri

4.7.6. Kırkmerdiven Yeraltı Şehri

Kırkmerdiven Yeraltı Şehri Yeşilhisar ilçesinin Doğanlı köyünün güneybatısında bulunan Arapsini ve Turistik mevkiindeki kayaya oyularak yapılmıştır. Yapıldığı dönem henüz belirlenemeyen bu yeraltı şehirde bulunan kilise, mağara, kaya mezarlar tahrip olmuş vaziyettedir. Yeraltı şehirde Kayseri Müze Müdürlüğü'nce temizlik çalışması yapılmış olup, iniş basamakları ve giriş kapak taşı açığa çıkarılmıştır (Şekil 4.35) (Yıldız vd. 2009).

Şekil 4. 35 Kırkmerdiven Yeraltı Şehri

4.8. Kırıkkale İlindeki Sulu Mağara Yeraltı Şehri

Sulu Mağara Yeraltı Şehri Keskin ilçesinin 1 km kuzeybatısında yer almaktadır. Volkanik kayalardan tüf içerisinde yapılmış olup yapıldığı dönem belirlenememiştir. Şekil 4. 3'da Sulu Mağara Yeraltı Şehrine ait bir görsel yer almaktadır (Şekil 4.36).

Şekil 4. 36 Sulu Mağara Yeraltı Şehri

Sulu Mağara Yeraltı Şehri, yatay olarak gelişmiş, yarı doğal-yarı yapay, düzen konumlu fosil bir mağaradır. Kırıkkale Valiliği, İl Özel İdaresi'nce yapım işi ve çevre düzenlenmesi yapılarak ziyarete hazır hale getirilmiştir. Sulu Mağara Yeraltı Şehri'nin ören yeri statüsüne alınması ve Turizm Bakanlığı'na devri için gerekli çalışmalar başlatılmıştır (Anonim 2015af).

4.9. Kırşehir İlindeki Yeraltı Şehirleri

4.9.1. Dulkadirli İnli Murat Yeraltı Şehri

Kırşehir il merkezine 50 km mesafede bulunan Dulkadirli İnli Murat Yeraltı Şehri, Orta Roma Döneminde manastır amacı ile yumuşak özellikteki kumlu-siltli kireçtaşlarına kazılarak oluşturulmuş yapay bir mağaradır. Orta kesimde yüzeye açık olan ve toplam uzunluğu 202 m olan yeraltı şehri, birbirine bağlı iki kat ve yirmi odadan oluşmuştur (Şekil 4.37).

Şekil 4. 37 Dulkadirli İnli Murat Yeraltı Şehri

Dönemin önemli bir dini merkezi özelliğinde olan Dulkadirli İnli Murat Yeraltı Şehri açık alanın tabanındaki ve alt koridorlarını dolduran toprak dolgu temizlenerek ve bazı düzenlemeler yapılarak turizme açılacaktır (Tuncer vd. 2016).

4.9.2. Kepez Yeraltı Şehri

Kepez Yeraltı Şehri Mucur ilçesinin Kepez köyünde yer almakta olup Kayseri – Ankara karayoluna 14 km, Kırşehir – Aksaray karayoluna ise 10 km mesafededir (Şekil 4.38).

Şekil 4. 38 Kepez Yeraltı Şehri girişi

Volkanik kayalardan tüf içerisinde Erken Hristiyanlık Döneminde MS 3. yüzyılda yapıldığı tahmin edilen bu yerleşimler düzgün mimarisi ve iki farklı renk toprak yapısı ile dikkati çekmektedir. Yeraltı şehrinde havalandırma, havalandırma bacalarıyla sağlanmaktadır. Geniş bir alanı kapsayan yeraltı şehirleri galeri ve tünellerle birbirine bağlanmaktadır. Saldırı anında girişi engelleyen kapı taşları mevcuttur (Şekil 4.39) (Anonim 2015ag). 2002 yılı içerisinde Kırşehir Müze Müdürlüğüne yapılan çalışmalar sonucu ziyarete açılmıştır (Anonim 2015ağ).

Şekil 4. 39 Kepez Yeraltı Şehri koridoru

4.9.3. Kümbetaltı (Merkez) Yeraltı Şehri

Kümbetaltı (Merkez) Yeraltı Şehri Kırşehir il merkezinde bulunan Kümbetaltı Yeraltı Şehri, Erken Hristiyanlık Döneminde barınak ve sığınak amacıyla, volkano-tortul kayaların kazılmasıyla oluşturulmuş yapay bir mağaradır. Yüzeeye son derece yakın bir konumda bulunan ve toplam uzunluğu 181 m olan yeraltı şehri, birbirine bağlı iki ana bölüm ve çok sayıda dar ve basık bağlantı geçitlerinden oluşmuştur (Şekil 4.40).

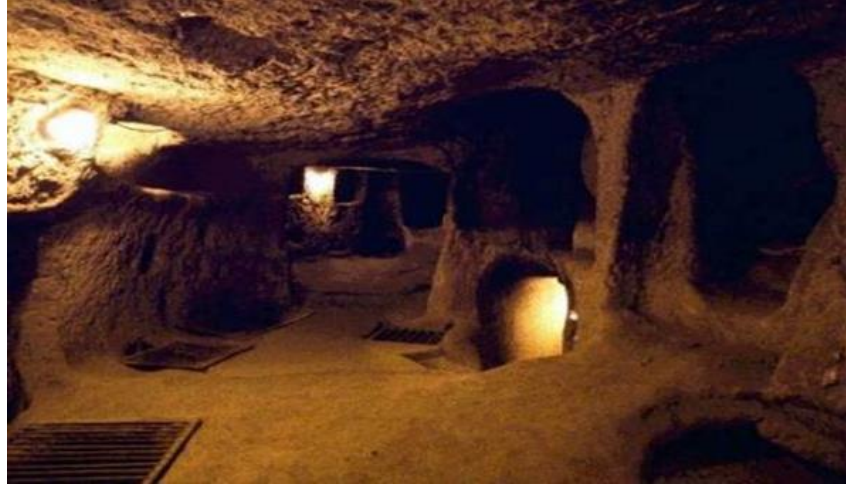

Şekil 4. 40 Kümbetaltı Yeraltı Şehri

Sıcak ve nemli bir havaya sahip olan yeraltı şehrinde, insan sağlığını olumsuz yönde etkileyecek herhangi bir gaz fazlalığı ve azlığı saptanmamıştır (Tuncer vd. 2016).

4.9.4. Mucur Yeraltı Şehri

Mucur ilçesinin Hamidiye Mahallesiinde yer almaktadır. Volkanik kayalardan tüf içerisinde Erken Hristiyanlık Dönemi'nde MS 3.yüzyılda yapıldığı tahmin edilen bu yerleşim yeri sığınma amaçlı olarak kullanılmıştır. Yeraltı şehri üç katlı olup kırk iki odadan oluşmaktadır (Şekil 4.41).Roma Döneminde savaş ve baskınlar sırasında halkın korunması amacıyla yeraltı şehrinin yapıldığı bilinmektedir. Yerden 7 - 8 m derinlikte, yumuşak kayalara oyularak yapılan şehrin Kırşehir Aşıkpaşa Türbesi yakınlarına kadar uzandığı tahmin edilmektedir.

Şekil 4. 41 Mucur Yeraltı Şehri koridoru

Yeraltı şehirde dehlizler, ahırlar, ibaret yerleri, gizli yollar ve geçitler bulunmaktadır. Ayrıca, yeraltı şehirde, özel bölmelerin girişlerini kapatmak amacıyla yapılmış, büyük hacimli kapak taşları ile şehrin oksijen ihtiyacını karşılamak için yapılmış havalandırma bacaları bulunmaktadır. Mucur Yeraltı Şehri üzerinde bulunan 4795 m² alan 1991 yılında Kültür Bakanlığınca kamulaştırılmıştır. Ayrıca, Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na birinci derecede korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir (Şekil 4.42).

Şekil 4. 42 Mucur Yeraltı Şehri koridoru ve içinde bulunan küpler

Mucur Yeraltı Şehri, Nevşehir iline bağlı Derinkuyu, Kayaklı ve Zelve ilçelerinde bulunan yeraltı şehirleriyle eşdeğerde olup, Kırşehir bölge turizmine önemli katkıda bulunacak niteliktedir. 1988 yılında, Belediye'nin imkânları ile temizliği ve giriş düzenlemeleri yapılan yeraltı şehrinin iki katı yerli ve yabancı turizme açılmıştır (Anonim 2015ag).

4.10. Konya İlindeki Yeraltı Şehirleri

4.10.1. Oymalı Yeraltı Şehirleri

Oymalı Yeraltı Şehirleri Karapınar ilçesine bağlı Oymalı köyü ve Akören sınırları içinde bulunan Karacadağ üzerinde, Ereğli'ye 40 km, Konya'ya 125 km uzaklıktadır. Karacadağ sönmüş bir yanardağ olup bölgede oluşan granit bünyeli tuf tabakaları ve kalkerleşmiş anakayalar oyularak 8. ve 10. yüzyıllarda Doğu Roma Dönemi'nde birbirinden bağımsız otuz adet yeraltı şehri yapılmıştır (Şekil 4.43).

Şekil 4. 43 Oymalı Yeraltı Şehri girişi

8. ve 10. yüzyıllar arasında bölgeye yoğun olarak yapılan Arap akınları nedeniyle ovada yaşayan halk kendini korumak için Karacadağ vadilerinde yeraltı şehirleri meydana getirmişlerdir. İç mekânlarda kilise, sarnıç, zindanlar, odalar, galeriler ve hava bacaları gibi müstemilatlar bulunmaktadır. Bazı galeriler kuyu tipinde olup yanlarda ayak koymak için kertikler⁴⁴ yapılmıştır (Şekil 4.44).

⁴⁴Kertilmiş yer, gedik, çentik (Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük).

Şekil 4. 44 Oymalı Yeraltı Şehri kilise duvarı

Yeraltı şehrinde çocukları ve eşyaları indirmek için makara sistemi kurulmuş ve dünyanın ilk asansörü yapılmıştır. Savunma amaçlı yapıldığı için galeriler bir insanın geçebileceği şekildedir. Oda tavanlarında basıncı azaltmak için tonozlu bir sistem uygulanmıştır. Yeraltı şehirleri ihtiyaca göre odalar eklenerek büyütülmüştür (Şekil 4.45) (Erel 2005, Nar vd. 2009).

Şekil 4. 45 Oymalı Yeraltı Şehri koridoru

4.11. Nevşehir İlindeki Yeraltı Şehirleri

4.11.1. Derinkuyu Yeraltı Şehri

Derinkuyu ilçesinin merkezinde yer almaktadır. Volkanik kayalardan tuf içerisinde yapılmıştır. Yeraltı şehri sekiz katlı olup, derinliği yaklaşık 85 m'dir. 1965 yılında açılan Derinkuyu Yeraltı Şehri'nin halen % 10'u gezilebilmektedir (Şekil 4.46) (Anonim 2012ah). Bu yeraltı şehri, bir yeraltı şehirde bulunan tüm özelliklere sahiptir (ahır, kiler, yemekhane, kilise, şirahane, kilit taşı gibi) (Şekil 4.47).

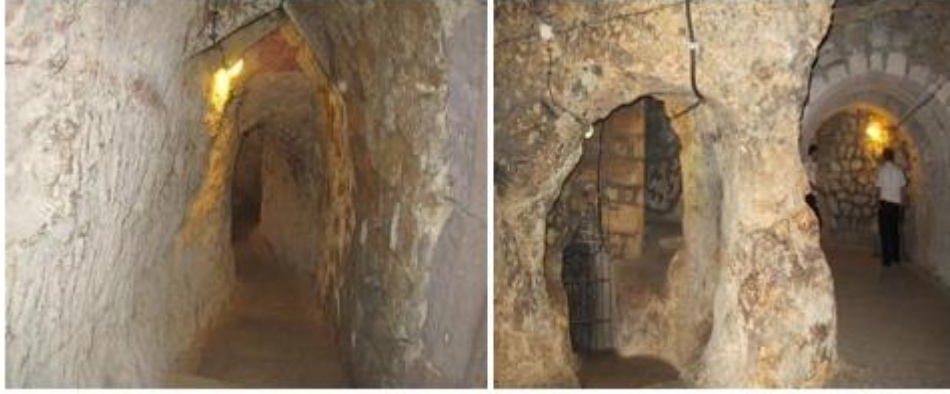

Şekil 4. 46 Derinkuyu Yeraltı Şehrinin dış görünümü

Şekil 4. 47 Derinkuyu Yeraltı Şehrinde bulunan taş kapı

Ayrıca ikinci katta misyonerler okulu bulunmaktadır. Geniş bir alan olan okulun tavanı, yeraltı şehirlerinde pek rastlanmayan beşik tonoz ile örtülüdür. Salonun solundaki mekânlar, çalışma odalarıdır (Şekil 4.48).

Şekil 4. 48 Derinkuyu Yeraltı Şehri koridoru ve dehlizi

Yeraltı şehrinin üçüncü ve dördüncü katlarından sonra merdivenle doğrudan doğruya derinlemesine inilmekte ve yedinci katta bulunan haç planlı kiliseye ulaşılmaktadır. Oldukça geniş olan bu mekân sütunlarla desteklenmiş olup buradan uzanan dar, kavisli tünel bir mezarla son bulmaktadır. Yeryüzü ile bağlantısı bulunan 55 m derinliğindeki havalandırma bacası, aynı zamanda su kuyusu olarak da kullanılmaktadır (Şekil 4.49).

Şekil 4. 49 Derinkuyu Yeraltı Şehrinde bulunan hava bacası

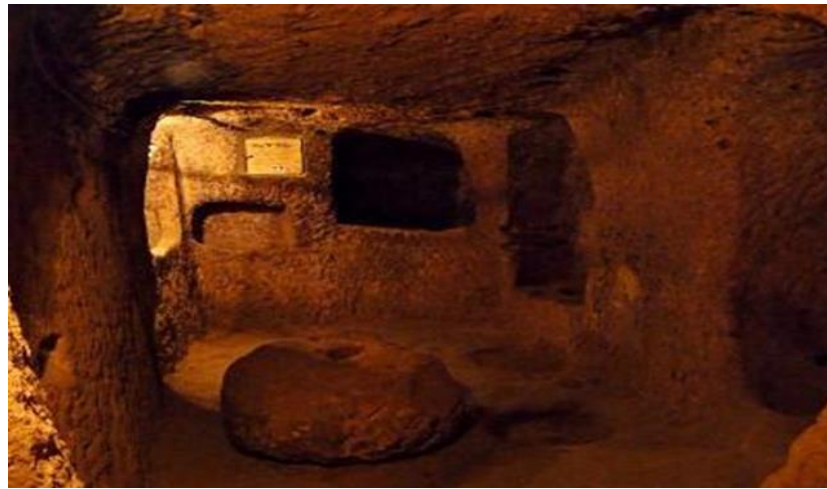
4.11.2. Kaymaklı Yeraltı Şehri

Kaymaklı Yeraltı Şehri Nevşehir'e 20 km mesafede bulunan Kaymaklı kasabasındadır. Sekiz katlı olup ilk katı Erken Hristiyanlık Dönemi'ne tarihlenmektedir. Roma Dönemi'nde de diğer alanların oyularak genişletilmesi suretiyle yeraltı şehri haline dönüştürülmüştür. Bugün dört katı ziyarete açıktır (Şekil 4.50).

Şekil 4. 50 Kaymaklı Yeraltı Şehri girişi ve iç koridoru

Tüf kayalara oyulmuş bu yeraltı şehri, bir kitlenin geçici olarak yaşayabilmesi için gerekli barınma şartlarına sahiptir. Yeraltı şehrinde dar koridorlarla birbirlerine bağlanan oda ve salonlar, şarap depoları, su mahzenleri, mutfak ve erzak depoları, havalandırma bacaları, su kuyuları, kilise ve dışarıdan gelebilecek herhangi bir tehlikeyi önlemek için kapıyı içten kapatan büyük sürgü taşları vardır (Şekil 4.51) (Anonim 2012ah).

Şekil 4. 51 Kaymaklı Yeraltı Şehri kilit taşı

4.11.3. Mazı Yeraltı Şehri

Antik dönemlerdeki adı “Mataza” olan Mazı Yeraltı Şehri, Ürgüp ilçesinin 18 km güneyinde yer alan Mazı köyünde, derin bir vadide, köyün batı sırtında kurulmuştur. Volkanik kayalardan tüf içinde Doğu Roma Dönemi’nde yapıldığı tahmin edilmektedir (Şekil 4.52).Yeraltı şehrinin dört girişi tespit edilebilmiştir. İç kısımdaki küçük oda, sürgü taşının rahat bir şekilde hareket etmesi için yapılmıştır. Ayrıca sürgü taşının karşısında kapının tam olarak kapanması için bir girinti bulunmaktadır. Böylece dışarıdan içeriye girmek imkansız hale gelmektedir.

Şekil 4. 52 Mazı Yeraltı Şehri girişi

Girişin tam karşısındaki sütunlu mekan ahırdır. Ahırların çok sayıda olması hayvansal üretimin bolluğunu dolayısıyla refah seviyesinin yüksek olduğunu göstermektedir. Ahırlardan kısa bir koridor vasıtasıyla yeraltı şehrinin kilisesine ulaşılmaktadır. Bu mekanın girişi sürgü taşı ile kapatılabilmektedir. Kilisede bulunan aşağıya doğru yaklaşık 20 m derinlikteki su kuyusu, yeraltı şehrinin gerçek derinliğini göstermesi açısından önemlidir (Şekil 4.53).

Şekil 4. 53 Mazı Yeraltı Şehrinde bulunan kilise ve hayvan yalağı

Kilise apsisinin⁴⁵ karşısındaki küçük oyuk aynı zamanda gizli baca olup yeraltı şehrinin diğer mekanlarına geçişi sağlar. Üst katlara geçiş gizli bacalar sayesinde. Üst kat salonları ve odaları birbirlerine dar ve uzun tünellerle bağlanmıştır. Mazı Yeraltı Şehri'nin genel özelliği alt kat mekanlarının bağlantıları kısa pasajlarla, üst kat mekanlarının ise uzun, dar pasajlarla sağlanmasıdır. Bu pasajların çoğu kapandığından yeraltı şehrinin ne kadar bir alana yayıldığı bilinmemektedir (Anonim 2012ah).

4.11.4. Özkonak Yeraltı Şehri

Avanos ilçesinin 14 km uzağında Özkonak Kasabası'nda yer alan yeraltı şehri, İdiş Dağı'nın kuzey yamaçlarına volkanik granit bünyeli tuf tabakalarının oldukça yoğun olduğu yere yapılmıştır. Geniş alanlara yayılmış olan galeriler birbirlerine tünellerle bağlanmıştır (Şekil 4.54). Kaymaklı ve Derinkuyu yeraltı şehirlerinden farklı olarak katlar arası haberleşmeyi sağlayacak çok dar ve uzun delikler bulunmaktadır. Düzgün oyulmuş odaların girişleri kapatıldığında havalandırma da bu dar ve uzun deliklerle sağlanmıştır. Yine diğer yeraltı şehirlerinden farklı olarak sürgü taşından sonra, tünel üzerine düşmana kızgın yağ dökmek amacıyla delikler oyulmuştur. Hava bacası, su kuyusu, şirahane ve sürgü taşları bulunmaktadır. Yeraltı şehrinde on oda, dört büyük salon, sekiz kuyu, dört mezar, üç havalandırma, sütunlar, testiler ve duvara oyularak yapılan ip bağlama yerleri bulunmaktadır (Anonim 2012ah).

⁴⁵Hristiyanlığın dini mabetleri olan kiliselerin sunak odasını kapsayan, çoğunlukla yarım daire ya da çokgen, çok nadir durumlarda dikdörtgen planlı bir yapı unsurudur (Anonim 2015ai).

Şekil 4. 54 Özkonak Yeraltı Şehri girişi ve sürgü taşı

4.11.5. Özlüce Yeraltı Şehri

Derinkuyu ilçesinin Özlüce köyünde bulunmaktadır. Jeolojik yapı ve mimari açıdan oldukça farklıdır. Yeraltı şehrinin bünyesinde değişik renklerden oluşan tüfler bulunmaktadır (Şekil 4.55).

Şekil 4. 55 Özkonak Yeraltı Şehri girişi ve sürgü taşı

Tam olarak temizlenmemiş olan bu yeraltı yerleşiminde kat sistemi yoktur. Girişte bazalttan yapılmış, birbirine geçmeli iki kemerli mekân bulunmaktadır. Daha sonra moloz taşlarla örülü 15 m uzunluğunda bir geçitle asıl tüf kayaya ulaşılmaktadır. Bu koridorun bitiminde 1,75 m çapında sert granit taştan yapılmış sürgü taşı bulunmaktadır.

Girişteki ana mekân, yeraltı yerleşiminin en geniş olanı olup, iki bölümden ibarettir. Büyük mekânın sağında erzak depoları, solunda oturma odaları vardır. Galerilerin kenarlarında hücre tipi odalar, tabanlarda ise tuzaklar yer almaktadır (Anonim 2012ah).

4.11.6. Sivasa (Gökçetoprak) Yeraltı Şehri

Gülşehir ilçesinin 35 km batısında, Gökçetoprak köyü yakınlarında yer almaktadır. Şehrin bulunduğu alanın diğer yeraltı şehirlerine göre farklı jeolojik yapıya sahip olduğu tespit edilmiştir. En altta kızılımsı kahverengi renkte olan çamur taşı, onun üzerinde kalınlığı 3 m veya 4 m'yi bulan aglomera ve en üst kısımlarında da sert bir volkanik kayaç olan andezit kaya blokları bulunmaktadır. Yeraltı şehri, çamur taşı ve aglomera fermantasyonunun içine kazılmıştır. MÖ 800. yıllarda yapıldığı tahmin edilmektedir. Plato yamacına oyulan yeraltı şehriden yalnızca iki kat tespit edilebilmiştir.

Ortaya çıkarılan her iki katta da oldukça büyük, ancak düzgün olmayan dikdörtgen mekânlar; birbirlerine dar ve uzun koridorlarla bağlanmıştır. Bu koridorları birbirinden ayıran kapı taşları dışarıda hazırlanılarak içeriye getirilmiş ve koridorların girişlerine yerleştirilmiştir (Şekil 4.56).

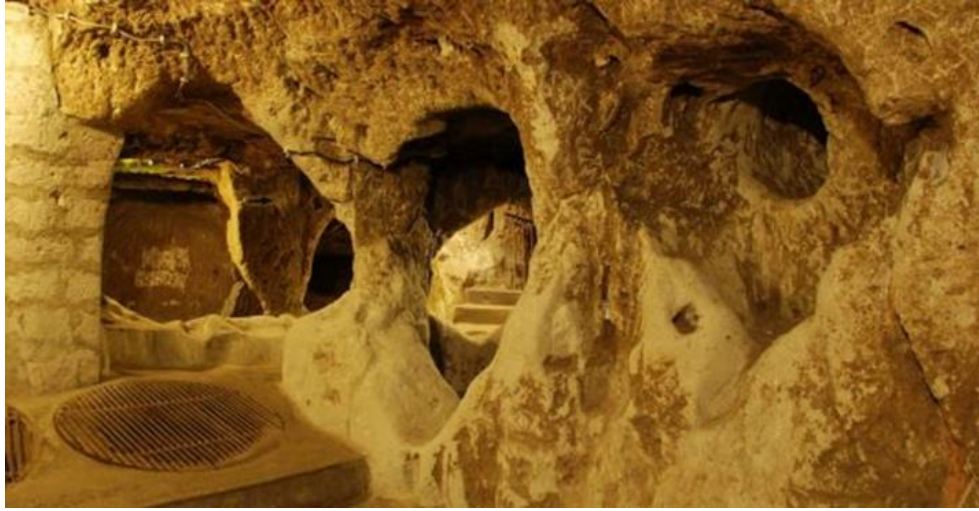

Şekil 4. 56 Sivasa Yeraltı Şehri girişinde bulunan kilit taşı ve koridor

Yeraltı şehrinin ikinci katında bugün de içerisinde su bulunan 15 m derinliğinde bir su kuyusu bulunmaktadır. Günümüzde Gökçetoprak köyünün kuzey ve batı yamaçlarında yöre halkı tarafından depo, samanlık ve ahır olarak kullanılan ve tam araştırması yapılmamış çok sayıda yeraltı şehri olduğu belirtilmektedir (Anonim 2012ah).

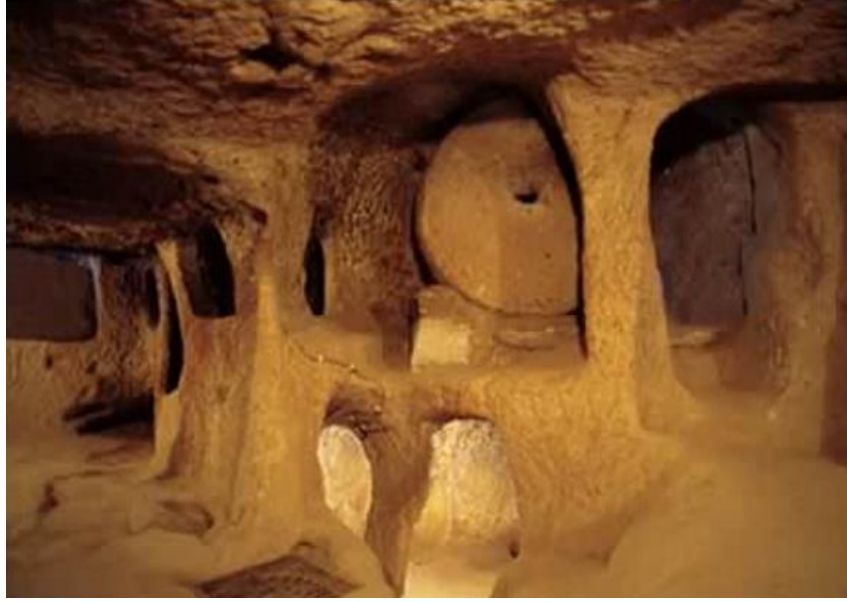
4.11.7. Tatların Yeraltı Şehri

Tatların Yeraltı Şehri Acıgöl ilçesinin 10 km kuzeyinde, Tatların Kasabası'nın "Kale" olarak bilinen tepesinde yer almaktadır. Volkanik kayalardan tüf içerisinde yapılan Roma Dönemi yapılarındandır. Yeraltı şehrinin iki katı ziyarete açılmıştır (Şekil 4.57).Tüneller ve pasajlarla birbirine bağlanmış büyük salonlar, bazalt taşı kullanılarak yapılmış kemerli mekanlar, kaya oyma mekanları bulunmaktadır. Bugüne kadar üç girişi saptanan yeraltı şehirde kilise yoktur. Girişlerin üçüncüsünde, her iki tarafı yüksek taşlarla desteklenmiş bir giriş kapısı vardır. Bu kapı yatay bir taşla da korunmuştur.

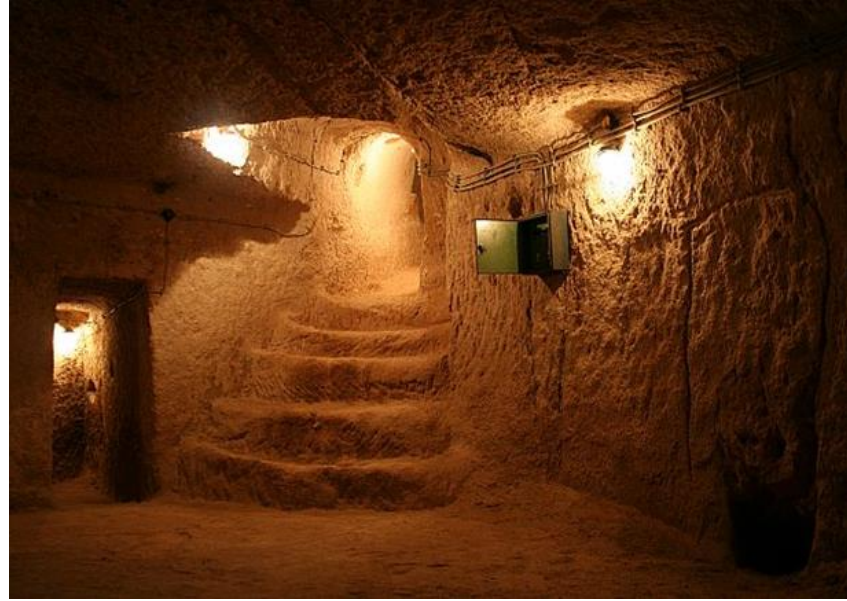

Şekil 4. 57 Tatların Yeraltı Şehri

Yeraltı şehrinin orijinal girişi yıkılmıştır. Yaklaşık 15 m uzunluğundaki bir geçit, giriş bölümünü oldukça geniş bir salona açmaktadır. Bu pasaj, diğer yeraltı şehirlerinde de birçok örneğine rastlanan ortası delikli dev sürgü taşlarıyla, izinsiz girişlere kapatılmıştır (Şekil 4.58).Yeraltı şehrinin sağ taraftaki nişin içinden aşağıya doğru oyulan ve halk tarafından "zindan" olarak adlandırılan mekânda üç iskelet bulunmuştur. Tuvaletin de yer aldığı bu ana mekânın sağ tarafında kiler ve mutfak bulunmaktadır. Bu alanın Roma Dönemi'nde mezarlık olarak kullanıldığı, Doğu Roma Dönemi'nde ise kiler olarak kullanılmış olduğu tahmin edilmektedir. Çünkü bu odadaki nişler, yöredeki Roma Dönemi kaya mezarlarındaki ölülerin yatırıldığı nişlerden farksızdır. Ancak daha sonraki dönemlerde bu nişlerin tabanları oyulmuş ve içine erzak konulmuştur (Şekil 4.59).

Şekil 4. 58 Tatların Yeraltı Şehri kilit taşı

Şekil 4. 59 Tatların Yeraltı Şehri salonu

İkinci girişte ahır yer almaktadır. Daha önce erzak deposu olarak kullanıldığı tahmin edilen bu geniş mekân sütunlarla desteklenmiştir. Tabanında beş adet ambar bulunan mekanda, tavan kısmında yeraltı yerleşiminin başka mekanlarına ulaşabilen havalandırma bacası yer almaktadır. Birinci büyük mekân ile ikinci büyük mekan dar bir koridorla birbirine bağlanmaktadır. Zikzak biçimli bu koridorda tuzak ve bağlantıyı kesen sürgü taşı bulunmaktadır (Anonim 2012ah).

4.12. Niğde İlindeki Yeraltı Şehirleri

4.12.1. Fertek Yeraltı Şehri

Fertek Yeraltı Şehri Merkez ilçeye bağlı Fertek kasabasında Manastır mevkiinde bulunmaktadır. Volkanik kayalardan tüf içerisinde MS 3. yüzyılın ikinci yarısında yapıldığı tahmin edilmektedir. Yeraltı şehrinin iki katının temizlik çalışmaları yapılmış olup yedi odadan oluşmaktadır (Şekil 4.60).Yeraltı şehrinin 1991 yılında Müze Müdürlüğüne temizlik çalışmalarına başlanmıştır. 1993 yılında kurtarma ve temizlik çalışmaları tamamlanarak üst ve alt kat olmak üzere mevcut mekânları ortaya çıkartılmıştır (Şekil 4.61).Üst katta girişin başlangıcındaki tünelden sonra üç mekan ile uzun bir tünelle birbirine bağlanan çeşitli oda ve mekanlardan meydana gelmiştir. Yeraltı şehrinin içerisinde havalandırma bacaları, kapı, değirmen taşları mevcuttur (Açıkgöz vd. 2009).

Şekil 4. 60 Fertek Yeraltı Şehri giriş kapısı

Şekil 4. 61 Fertek Yeraltı Şehri kilit taşı

4.12.2. Konaklı Yeraltı Şehri

Konaklı Yeraltı Şehri Merkez ilçeye bağlı Konaklı Kasabasında Hürriyet Mahallesindedir. Volkanik kayalardan tuf içerisinde yapılmış olup hangi dönemde yapıldığı belirlenememiştir (Şekil 4.62).Tespit edilen bu yeraltı şehrine birçok giriş vardır. Bugün patates ambarı olarak kullanıldığından iç kısımlarda inceleme yapılamamıştır. Yeraltı şehrinin üzerinde 19. yüzyıla ait bir kilise mevcuttur. Kilise dışında bu bölgede eski yapı yoktur. Arazi tamamen boş bulunmaktadır (Açıkgöz vd. 2009).

Şekil 4. 62 Konaklı Yeraltı Şehri girişi

4.12.3. Kayırlı Yeraltı Şehri

Kayırlı Yeraltı Şehri Merkez ilçeye bağlı Kayırlı Kasabasının kuzeyinde Orta Mahallede bulunmaktadır. Kapadokya Bölgesi genel özelliğini gösteren yeraltı şehri tuf içine oyularak birbirine bağlı odalardan oluşmaktadır (Şekil 4.63) (Açıkgöz vd. 2009).

Şekil 4. 63 Kayırlı Yeraltı Şehri giriş kapısı

4.12.4. Yeşilyurt Yeraltı Şehri

Yeşilyurt Yeraltı Şehri Altunhisar ilçesinde bulunmaktadır. Yeraltı şehrinin girişi, Nevşehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 30.09.1999 gün ve 1110 sayılı kararıyla tescilli Sivri Kilisenin koruma alanında yer almaktadır. Halen moloz yığınlarıyla kaplı bulunmaktadır. Kapadokya Bölgesi tipik yeraltı şehirlerindedir (Şekil 4.64). (Açıkgöz vd. 2009).

Şekil 4. 64 Yeşilyurt Yeraltı Şehri girişi

4.12.5. Kavlaktepe Yeraltı Şehri

Kavlaktepe Yeraltı Şehri Çamardı ilçesinin, Kavlaktepe (Bulduruş) köyü içerisindeki yeraltı şehri Niğde'ye 52 km mesafededir. Giriş kapısı 90 cm yükseklikte ve 106 cm genişliktedir (Şekil 4.65). Girişten sonra oda şeklinde bir mekân ile sağa ve sola giden tüneller yer almaktadır. Bu tünellerden alt kata merdivenle geçişler mevcut olup birbirine bağlantılı odalar şeklinde mekânlardan oluşmaktadır. Diğer yeraltı şehirlerinde olduğu gibi girişleri kapatan değirmen taşı şeklindeki kapı taşları ve havalandırma bacası mevcuttur. 18.07.1990 yılında Niğde Müze Müdürlüğüne kurtarma kazısı ve temizlik çalışması yapılmıştır (Açıkgöz vd. 2009).

Şekil 4. 65 Kavlaktepe Yeraltı Şehri

4.13. Sinop İlindeki Yeraltı Şehirleri

4.13.1. Boyabat Yeraltı Şehri

Boyabat Yeraltı Şehri Boyabat ilçesinin merkezinde Boyabat Kalesi'nin altında yer almaktadır. Volkanik kayalardan tüf içerisinde Erken Roma Dönemi'nde yapılmıştır. Yeraltı şehri sekiz katlıdır. Türkiye'nin Kapadokya'dan sonra en büyük yeraltı şehridir (Şekil 4.66). 2010 yılında ilçe merkezindeki dört bin yıllık tarihi kalenin altından geçen dehlizlerin bulunmasının ardından yapılan kazılar sonrası sekiz katlı yeraltı şehrinin giriş bölümleri ortaya çıkmıştır (Akyol 2012).

Şekil 4. 66 Boyabat Yeraltı Şehri koridorları

4.14. Tokat İlindeki Yeraltı Şehirleri

4.14.1. Artova (Boyunpınar) Yeraltı Şehri

Artova ilçesinin Boyunpınar köyünün 500 m kuzeyindeki Özündürük mevkiinde anakaya bloğuna oyularak yapılmıştır. Volkanik kayalardan tüf içerisinde Erken Hristiyanlık Dönemi'nde yapıldığı tahmin edilmektedir (Şekil 4.67).1995 yılında Tokat Müzesi tarafından yapılan temizlik kazısı ile açılmıştır. Bu yeraltı yerleşimi üç koridorlu ve üç katlı olup salonlar, küçük odalar ve küçük bir tapınaktan oluşmaktadır (Anonim 2015aj).

Şekil 4. 67 Artova Yeraltı Şehri koridorları

4.15. Yozgat İlindeki Yeraltı Şehirleri

4.15.1. Çeşka Yeraltı Şehri

Çeşka Yeraltı Şehri il merkezinin yaklaşık 3 km kuzeydoğusunda ve Kirazlı Göleti olarak bilinen sulama göletinin kuzeyinde bulunmaktadır. Volkanik kayalardan tüf içerisinde Erken Roma Dönemi'nde yapılmıştır. Yeraltı şehri iki katlı olup yedi odası bulunmaktadır (Şekil 4.68).

Şekil 4. 68 Çeşka Yeraltı Şehri

Üç ayrı girişi olduğu tespit edilen yeraltı şehrinin kuzeybatı kısmındaki esas giriş kapısı kapanmıştır. İkinci bir giriş yeri olan güney kısmında iki katlı ve kayaya oyulmuş mekanın yarısı yıkılmış olup, iki ayrı odada iki ayrı galerisi mevcuttur. Doğu kısmındaki odanın duvarında yaklaşık 1,80 m boyunda bir niş vardır. Üçüncü giriş yeri ise kuzeydedir. Yeraltı şehrinin en üst kısmında kayalara oyulmuş büyük ve küçük kaya mezarları tespit edilmiştir. Tepenin eteklerinden yıkıntı taşlar arasında tek renkli astarlı ve astarsız Roma, Bizans ve boyalı Frig seramiğine rastlanılmıştır. Müze Müdürlüğüne 2008 yılında galerilerde temizlik çalışması yapılmıştır (Anonim 2015ak).

4.15.2. Damlalı Yeraltı Şehri

Yenifakılı ilçesinin merkezinde bulunmaktadır. Volkanik kayalardan tüf içerisinde Erken Roma Dönemi'nde yapılmıştır. Üç adet girişi tespit edilen yeraltı şehrinin birinci girişi doğu yamacında vadi tabanından yaklaşık olarak 50 m yükseklikte ve 2 m genişlikte bir ağız çapına sahip doğal bir mağara şeklindedir (Şekil 4.69).İkinci giriş

mağaranın güneybatı yönünde yaklaşık olarak 1 km uzaklıktadır. Üçüncü giriş ise ikinci girişin güneybatısında olup kaçak kazılar sonucu açılmış bir çukurun ikinci girişinden girilen beşinci odanın tavanının çökmesi sonucu sonradan oluştuğu tahmin edilmektedir (Anonim 2015al).

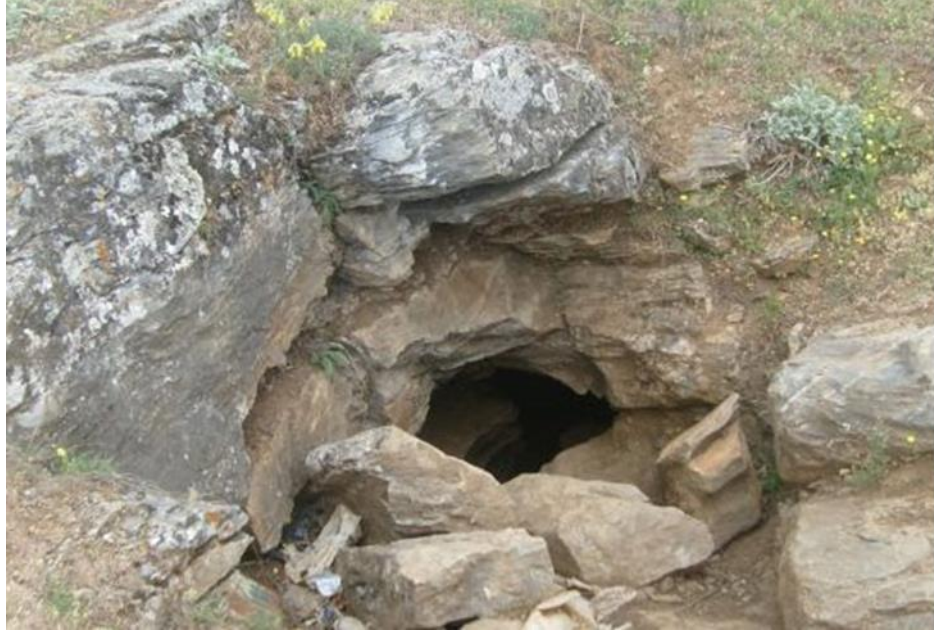

Şekil 4. 69 Damlalı Yeraltı Şehri girişi

4.15.3. Aşağıhasinli Yeraltı Şehri

Aşağıhasinli Yeraltı Şehri Boğazlıyan ilçesi, Aşağıhasinli köyü üç mahalleye ayrılmıştır. Yeraltı şehri Yukarı Mahalle denilen bölümün hemen hemen tamamını kapsamaktadır. Mahallenin üç ayrı bölümünden ve evlerin altından girilebilen galeri ve mağaralar yeraltı şehrine bağlanmaktadır. Ayrıca yapılan araştırmalarda girişleri çökmüş veya kısmen kapalı olan altı ayrı galeri belirlenmiştir. Volkanik kayalardan tüf içerisinde Erken Roma Dönemi'nde yapılmıştır (Şekil 4.70).

Aygörmez Deresi'nin doğusunda tespit edilen kaya yerleşimi girişleri, kaya bloklarının altındaki toprağın kazılmasıyla oluşturulmuştur. Tabanında ocak amacıyla kullanıldığı düşünülen yuvarlak bir çukur bulunan bu oyuğun genişletilerek doğu yönünde bir başka galeriye açıldığı ve bu galeride başlayan yaklaşık 50 m'lik bir yeraltı koridorunun, yine doğu yönünde bir başka kaya oyuğunda son bulduğu görülmüştür. Oldukça dar olan bu koridor, tavadan düşen topraklarla doğuya doğru gittikçe alçalmaktadır. Koridorun batı yönünde açılan galeriye girilememiştir. Koridorun duvarları boyunca, aydınlatma amaçlı küçük kandil nişleri ile koridor tabanında sürgü taşı parçaları tespit edilmiştir. Kayalık sırt boyunca yer yer tespit edilen kaya oyuklarının toprakla dolduğu görülmüştür (Anonim 2015an).

Şekil 4. 70 Aşağıhasanlı Yeraltı Şehri girişi

4.15.4. Karakoç Yeraltı Şehri

Karakoç Yeraltı Şehri Boğazlıyan ilçesi, Karakoç köyü girişinde köprüyü geçtikten sonra solda ve köyün kuzey ucunda yer alan yeraltı şehrinin üzerinde köy yerleşimi vardır. Hemen hemen yan yana dizilmiş üç ayrı giriş yeri bulunmaktadır. Ancak bunlar giriş kapıları olmayıp, giriş kapılarının çökmüş olduğu tespit edilmiştir.

Dar ve alçak olan galerilerden sürünmek suretiyle 10 m gidildikten sonra ayağa kalkılabilmektedir. İlk girilen kısım küçük bir oda ve odadan kısa bir galeri ile salona ve salona açılan batı kısmında iki oda, kuzeyinde ise iki galeri bulunmaktadır. Bu galerilerden birinde 30 m'lik bir mesafeden sonra bir kuyuya varılmaktadır. Diğer galeri ise bir kavisle tekrar ilk girilen küçük odaya dönülmektedir. Tavan kısımları düz kesilmiş, duvarlarda irili ufaklı nişler bulunmaktadır (Anonim 2015an).

4.15.5. Özler Yeraltı Şehri

Özler Yeraltı Şehri Boğazlıyan ilçesinin Özler beldesinin İrşad Mahallesiinde bulunmaktadır. Volkanik kayalardan tüf içerisinde Erken Roma Dönemi'nde yapılmıştır. Yeraltı şehri tek katlı olup iki odası bulunmaktadır (Şekil 4.71).Yeraltı şehrine, mahallede kaim 208 ada ve 4 parsel üzerindeki evin samanlığından giriş

sağlanmaktadır. Buradan girilen odanın sağ tarafında 1,5 m yüksekliğinde, 60 cm genişliğindeki bir koridordan ikinci bir odaya geçilmektedir (Anonim 2015an).

Şekil 4. 71 Özler Yeraltı Şehri

5. HÜYÜK YERALTI ŞEHİRİ ÖRNEĞİ

5.1.Hüyük Yeraltı Şehri Yerleşkesi

Hüyük Köyü, Çankırı iline bağlı Orta ilçesinin güneydoğusundan Orta - Şabanözü karayolunun 9. km'sinde ve anayoldan 2 km içeride bulunmaktadır. Hüyük Yeraltı Şehri ise adını aldığı köyün yaklaşık 200 m güneyinde bulunan ve İninkaşı Tepesi olarak adlandırılan 1417 m rakımlı tepenin kuzey sırtında Devrez Çayı'nın kaynağını aldığı Devrez Havzası'nın güneybatı kesimlerinde yer almaktadır (Şekil 5. 1).

Şekil 5. 1 Hüyük Yeraltı Şehri girişi

Devrez Havza'sı Karadeniz Bölgesi'nin Batı Karadeniz Bölümü'nde bulunmaktadır. Kuzey Anadolu Fay Kuşağı boyunca oluşan depresyon alanlarını takiben, batı, güneybatı, doğu ve kuzeydoğu yönünde uzanan bu havza yükseltisi 2000 m üzerine çıkan dağlık kuşaklarla çevrilmiştir. Devrez Çayı, kaynağını Semer Dağları'ndan almaktadır. Havzanın doğal sınırları kuzeyden Ilgaz ve Bulancık Dağları'nın, güneyden Aydos, Erenler, Geçmiş ve Köş Dağları'nın güneybatıdan Yıldırım ve Semer Dağları'nın batıdan da Dumanlı Dağları'nın zirvelerinden geçmektedir.

Vadi tabanından kenarlardaki yüksek dağlık kuşaklara doğru gidildikçe tersiyer⁴⁶ arazilerden, mozaik ve paleozoik⁴⁷ arazilere geçilmektedir. Çankırı Havzası'nın

⁴⁶Tersiyer veya Üçüncü Zaman günümüzden 65 milyon ile 2.588 milyon öncesi olan jeolojik devirdir (Anonim 2015a).

neojen⁴⁸ istifi genel olarak konglomera, kum taşı, kil taşı ve kömürlü seviyelerden oluşmaktadır.

Yar altı şehrinin bulunduğu İninkaşı Tepesi, Erken – Orta Miyosen’de meydana gelen orojenik çökmeye bağlı olarak gelişen, gri renkte kum taşı, sittaşı ve çamurtaşı ardıllaması sergileyen bir jeolojik yapıya sahiptir. Buradaki kumtaşı oluşumu, düzlemsel paralel katmanlı, düzlemsel çapraz katmanlı ve yer yer masif olan bir tabakalanma göstermektedir. Kum taşları ince ve orta tane boyutundadır. Yeraltı şehri İninkaşı Tepesi’nin masif tabakalı ve düzlemsel paralel katmanlı tabakaları içerisine oyularak oluşturulmuştur (Şekil 5.2).

Şekil 5. 2 Hüyük Yeraltı Şehri koridoru

İklim, toprak ve topografya şartları gibi fiziki özelliklerinin olumlu yapısı Devrez Havzası’nın paleolitik⁴⁹ ve neolitik⁵⁰ dönemlerden günümüze kadar yerleşim alanı olmasında etkili olmuştur. Antik dönemlerde bu havzanın da içinde bulunduğu bölge Paflagonya (Paphlagonia) Bölgesi⁵¹ olarak adlandırılmaktaydı.

⁴⁷En eski taşların oluştuğu yerbilimsel dönemdir (Anonim 2015aö).

⁴⁸Üçüncü Zaman’ın bölündüğü dört büyük devirden son ikisi olan pliyosen ile miyoseni birden kavrayan sistemdir (Anonim 2015ap).

⁴⁹Yontma Taş Devri veya bilimsel adıyla Paleolitik Çağ olarak tanımlanan Eski Taş Çağı günümüzden yaklaşık 2 milyon yıl önce başlamış ve 10.000 yıl önce son bulmuştur (Anonim 2015ar).

⁵⁰İnsanlık tarihinde, besin üretimi yanında ilk yerleşik toplumların kurulması ile başlayan dönemdir. Cilalı Taş Devri olarak da anılmaktadır (Anonim 2015as).

⁵¹Anadolu’da, Karadeniz’in kıyısında, Pontus ve Bitinya arasında kalan eski bir bölgedir (Anonim 2015aş).

Paflagonya tarihte önemli roller üstlenmiş bir bölge olmakla birlikte Anadolu'nun en eski halklarına ev sahipliği yapmış olmasıyla da ayrı bir önem taşımaktadır. Bölgede, Hitit hakimiyetinin sona ermesinden sonra bölgeye Frigler egemen olmuştur. MÖ 7. yüzyıla gelindiğinde ise bölgenin Kimmerlerin kontrolüne girdiği anlaşılmaktadır. Lidya Kralı Alyattes'in (MÖ610-575), Kimmer egemenliğini ortadan kaldırmasıyla beraber Kroissos (MÖ 575-546) Dönemi'nde bölge Lidya egemenliğine girmiştir. MÖ 557-546 yıllarında ise Persler, Lidyalıları yenerek bölgeye hakim olmuştur. Daha sonraları Paflagonya MÖ 333 yılında Büyük İskender'in (MÖ 336-323) ve onun ölümüyle de Eumenes'in (MÖ 263-241) egemenliği altına girmiştir. Pontus krallarının idaresine geçinceye kadar Troya savaşlarına da katılmış olan şef Pylaemenes soyundan gelen yerli prenslerin denetiminde kalmış olan bölge, Kastor oğlu Deiotaros (MÖ 31 – MS 6) tarafından idare edilmiş ve bundan sonra da Romalıların denetimine girmiştir.

Romalılardan sonra Roma hakimiyetine giren bölge daha sonra Sasani istilasına uğramıştır. Romalılar, İranlılara bir müddet mukavemet etmişlerdir. En sonunda İran hükümdarı Hüsrevpezir büyük bir ordu ile Diyarbakır üzerinden Anadolu'ya girerek, Pontus, Paflagonya ve Kapadokya'yı zapt ederek (MS 609) İstanbul'a yürümüştür. Bu suretle Anadolu ve Paflagonya; İran idaresine geçmiştir.

Doğu Roma İmparatoru Heraclius (MS 610-641), 622'de bölgeyi tekrar ele geçirmiş Anadolu'yu da 17 themaya⁵² ayırmıştır. Paflagonya bu themalardan biri olup Çankırı ve Kastamonu bölgelerini kapsamaktadır. Paflagonya themasının merkezi ise Gangra, yani Çankırı olmuştur.

Emeviler devrinde, Halife Süleyman zamanında, Çankırı ve havalisinin halifenin kardeşi Mesmele bin Abdülmelik komutasında İstanbul'da muhasara etmek için gönderilen ordu tarafından ele geçirilmiştir. Bu yer MS 715 ve 734 yıllarına kadar her iki taraf arasında el değiştirmiştir. Arapların Romalılar tarafından Anadolu'dan çıkarılması üzerine bölge Türk fethine kadar Romalıların elinde kalmıştır.

⁵²Yedi yüz yıllık bir dönem için Roma İmparatorluğu'nda kullanılan ana yerel idare birimi (Anonim 2015at).

5.2. 2006 Yılı Arkeolojik Çalışması

Hüyük Yeraltı Şehri, Çankırı Müze Müdürlüğünce 20.4.2005 tarihinde tespit edilmiş ve 1 Numaralı Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü'nün kararı ile 1. Derece Arkeolojik Sit alanı olarak tescil edilmiştir (Şekil 5.3).

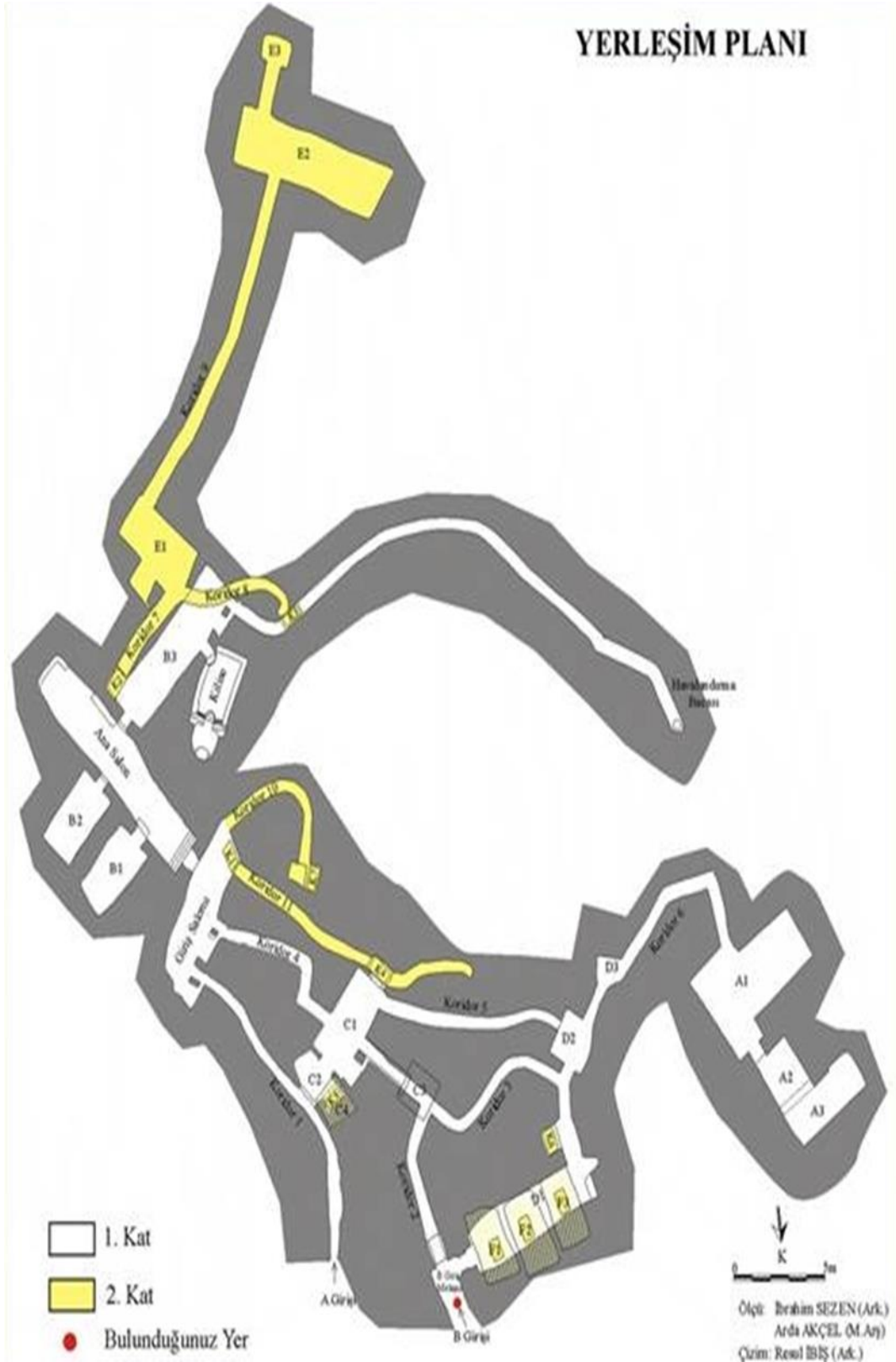

Şekil 5. 3 Hüyük Yeraltı Şehri koridoru (2)

Tespit edilen yeraltı şehrinin planlarının çıkarılması, tarihlendirilmesi, kullanım amacının saptanması ve içi toprak ve molozla dolan mekanlarının temizlenerek bölge turizmine kazandırılması amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle 2006 yılı içerisinde yaklaşık üç ay süren bir arkeolojik temizlik çalışması yapılmıştır. Yeraltı şehri, İninkaşı Tepesi'nin kuzey sırtına oyularak yapılmıştır. Burada ilk olarak kuzey sırtında üç giriş tespit edilmiştir (Şekil 5.4).

A, B, C olarak adlandırılan bu girişlerden sadece A ve B girişleri orijinal girişlerdir. C girişi ise tepenin kuzey sırtına yakın olarak içeriden oyulmuş odalar şeklindedir. Bu odaların tavan ve yan duvarlarının daha sonraki dönemlerde çökmesi sonucu C girişi olarak adlandırılan giriş ortaya çıkmıştır.

A girişi yeraltı şehrinin ana girişini teşkil etmektedir. Bu giriş kapısı 60 cm genişliğinde ve 130 cm yüksekliğindedir. Giriş kısmından itibaren, 50 veya 60 cm genişliğinde, ortalama 130 cm yüksekliğinde ve 14 m uzunluğundaki tünel bir nolu koridoru oluşturmaktadır.

Şekil 5. 4 Hüyük Yeraltı Şehri planı

Tabandaki dolgu toprak temizlendikten sonra giriş koridorunun tabanına 20 cm genişliğinde 10 cm derinliğinde bir su kanalının oyulduğu görülmektedir. Ayrıca koridor boyunca sağlı sollu kısa aralıklarla aydınlatma amaçlı kandil nişleri oyulmuştur. Koridor yaklaşık 5 m güney yönünde ilerledikten sonra hafif bir kavisle güneydoğuya doğru yönelerek ilerlemekte ve kapı sürgü sistemi ile son bulmaktadır. Kapadokya yeraltı şehirlerinde birçok örneği bulunan ve günümüze kadar korunmuş olan sürgülü taş kapı sistemleri ile büyük benzerlik göstermektedir. Sürgü yuvaları gayet iyi korunmasına karşın muhtemelen yerinde kesilmek suretiyle yapılmış olan değirmen taşı şeklinde olması gereken taş kapılar günümüze ulaşmamıştır. Bu sürgü sisteminden sonra 2,5 x 6,00 m ölçülerinde 2,30 cm yüksekliğinde dikdörtgenimsi bir plan sunan ve tavanı beşik tonozlu olan giriş mekânına ulaşılmaktadır.

Giriş mekânının kuzeybatısında ikinci bir sürgülü kapı sistemi bulunmaktadır. Buradan da salona ikinci bir giriş koridorunun olduğu tespit edilmiştir. Salonun güney batısında 1,00 x 0,60 m ölçülerinde dikdörtgen planlı, K 1 olarak adlandırılan bir dikey galeri (iniş kuyusu) bulunmaktadır. Bu dikey galeriye iki uzun duvara oyulmuş basamaklar yardımıyla inilmektedir. Buradan da batı yönüne uzanan bir koridora ulaşılmaktadır. Ancak bu kuyunun nereye bağlandığı içindeki toprak ve taş dolgu nedeniyle anlaşılamamıştır. Giriş salonunun güney duvarının köşesinde 60 cm genişliğinde 120 cm yüksekliğinde bir koridor girişi tespit edilmiştir. Buranın tabanı girilemeyecek derecede toprak ile doludur (Şekil 5. 5).

Şekil 5. 5 Hüyük Yeraltı Şehri ikinci katı

Giriş salonunun doğu uzun duvarında yer alan bir kapı girişiyle 2,20 – 2,50 x 10,60 m ebatlarındaki ana salonuna girilmektedir. Salon girişinin tam karşısında yer alan kısa duvarına ve güneybatı uzun duvarına bitişik konumda biri L şeklinde diğeri düz olan iki oturma sekisi oyularak yapılmıştır. Bu dar oturma şekilleri 25 cm genişliğinde 35 cm yüksekliğindedir. Salonun kuzeydoğusunda muhtemelen keşiş odası olarak kullanılan iki dinlenme mekanı yer almaktadır. Bu mekanlardan B1 olarak adlandırılan odanın girişi pencere şeklinde açılmıştır. Girişi kolaylaştırmak için bu giriş penceresinin önüne 30 x 80 cm, 12 cm yüksekliğinde bir basamak yapılmıştır. Oda 2,00 x 3,60 m ölçülerinde dikdörtgen olup tavanı beşik tonozlu olarak oyulmuştur. Buranın duvarlarına da yine her mekanda olduğu gibi kandil nişleri oyulmuştur.

B2 olarak adlandırılan odaya giriş B1'den farklı olarak tek basamaklı bir kapı ile sağlanmıştır. Odanın ölçüleri birinci odaya hemen hemen yakın ve aynı tipte oyulmuştur. Ana salonun güneybatısında yer alan tek basamaklı bir kapı ile B3 olarak adlandırılan 2,10 – 3,60 x 6,30 m ölçülerinde dikdörtgen bir odaya girilmektedir. Oda girişinin hemen solundaki duvara oyulmuş dikey galeri (K2) bulunmaktadır. 1,00 x 0,60 cm ölçülerindeki dikdörtgen kuyu ile alt katlara uzanan bir koridora buradan da birbirine koridorla bağlı iki odaya daha ulaşılmaktadır (Şekil 5. 6).

Şekil 5. 6 Hüyük Yeraltı Şehri koridor (3)

B3 odasının güneybatı köşesinde, girişinde kapı sürgü sistemi bulunan 0,60 x 1,20 m ölçülerinde 30 m uzunluğunda bir koridor bulunmaktadır. Buradaki sürgü sistemi havalandırma bacasından gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı önlem olarak yapılmıştır. Bu koridor yaklaşık otuz derecelik bir eğimle yukarı doğru her iki yöne kavisler yaparak havalandırma bacasına çıkmaktadır. Bu koridor içindeki mekanların havalandırma ihtiyacını karşılamak için yapılmıştır. Yine bu koridor içinde yer alan K3 dikey galerisi de yukarıda bahsi geçen alt katlardaki iki mekanın havalandırması için açılmıştır.

B3 odasının güneybatısında 0,60 x 1,70 m ebatlarında bir kapı ile girilen küçük bir kilise bulunmaktadır. Naosun⁵³ giriş kapısı güneydoğu köşesine yakın yapılmıştır ve üç kademeli silmelerle dekore edilmiştir. Bu kapıdan naosa yarım daire şeklinde, 10 cm yüksekliğinde bir basamakla girilmektedir. Kilise dikdörtgen planlı ve tek nefli olup tavanı beşik tonozludur. Nef⁵⁴ bölümü 2,20 x 3,00 m ölçülerinde dikdörtgenimsi planlıdır. Nefin üç duvarının dip kısımlarına 35 cm genişliğinde 35 cm yüksekliğinde kayanın oyulmasıyla oluşturulmuş oturma şekilleri yapılmıştır. Yarım daire şeklindeki apsis bölümü kilisenin kuzey doğusunda yer almaktadır. Naos bölümünden yaklaşık 25 cm yüksekte bulunan apsis kısmına iki basamakla girilmektedir. Basamaklardan ilki yarım daire diğeri dikdörtgen şeklindedir. Bu girişin iki tarafında Naos ile apsis bölümünü birbirinden ayıran iki templon⁵⁵ bulunmaktadır. Kemerli oldukları anlaşılan bu templonların ikisi de kaçak kazılar sonucunda tahrip edilmiştir. Templondan sonra yarım daire biçimli apsisin kemer başlangıcında kayaya oyularak yapılmış duvar payeleri⁵⁶ yer alır. Bu payelerin üst kısımları yarım sütun başlığı şeklinde yontulmuştur. Apsis bölümünün duvarına muhtemelen kutsal eşyaların koyulduğu yan yana üç niş yapılmıştır. Kilisenin tabanında muhtemelen nem ve soğuğa bir tedbir olarak 2 cm kalınlığında beyaz renkte kireçli toprak serildiği görülmüştür. Girişinin doğusunda yer alan B girişinde gerçekleştirilen temizlik çalışmalarında ilk önce kuzey duvarı yıkılmış olan 1,60 x 1,80 m ölçülerinde, B giriş mekânı olarak adlandırılan oda ile karşılaşılır. Mekâna girişi sağlayan muhtemelen A girişindeki gibi, dar koridorun tamamen tahrip

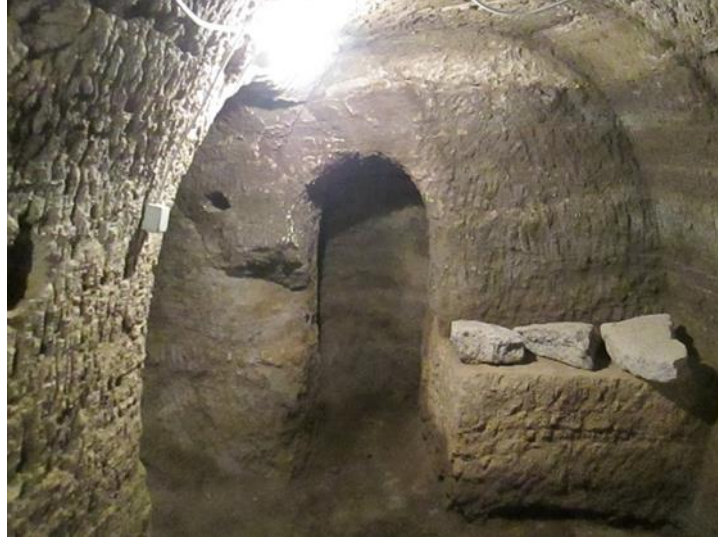
⁵³Yunan tapınaklarında kült heykelinin bulunduğu kutsal bölüm veya iç odadır. (Anonim 2015au).

⁵⁴Kilise mimarisinde apsise dik ya da paralel olarak yer alan ve birbirlerinden sütun ya da paye dizileriyle ayrılan uzunlamasına mekanlara verilen addır (Anonim 2015aü).

⁵⁵Roma kiliselerinde bulunan kutsal alanı naostan ayıran bir mimari elementtir (Anonim 2015av).

⁵⁶Kubbe ve kemerlere dayanak olan dört köşe kargir sütun (Anonim 2015ay).

edilerek yok olduğu anlaşılmıştır. Bu mekânın güney ucunda yer alan iki nolu koridorun giriş kısmında dikdörtgen formlu sığ bir çukur bulunmaktadır. İçi tamamen toprakla dolu olan bu koridor temizlendikten sonra buranın 50 veya 60 cm genişliğinde 1,10 m yüksekliğinde enine beşik tonozlu bir koridor olduğu ve üç nolu koridorla birleştiği tespit edilmiştir. Bu koridorun tabanında da diğerlerinde olduğu 20 cm genişliğinde 15 cm derinliğinde bir su kanalının varlığı anlaşılmıştır (Şekil 5. 7).

Şekil 5. 7 Hüyük Yeraltı Şehri giriş salonu

B giriş mekânının doğusundan, iki taraftan kirişli bir kapı ile 2,10 – 2,30 x 6,00 m ebatlarında bir dikdörtgenimsi planlı D1 salonuna girilmektedir. İçi 1,50 m kalınlığında toprak ve taş dolgu olan bu salonun temizliği yapıldıktan sonra salonun kuzey duvarına yakın konumda tabana açılmış üç adet giriş ortaya çıkarılmıştır. Yaklaşık 0,50 x 1,00 ölçülerindeki bu girişler ortalama 2,00 m aralıklarla ve yan yana yapılmıştır. Bu girişlerin içi toprak ve su ile doludur. Dolgunun bir kısmı boşaltılarak girişlerin bir biri ile bağlantılı olup olmadığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda D1 salonunun altında ikinci bir mekânın varlığı anlaşılmıştır. Tabandaki bu üç giriş bu mekâna açılmaktadır. Yukarıda bahsedilen koridorların tabanlarında yer alan su oluklarının tamamının akış yönü D1 salonunun altındaki bu mekânla sonlanmaktadır. Bu durum altta yer alan bu mekânın su sarnıcı olarak kullanıldığı izlenimini uyandırmaktadır. Bu tezi destekleyen ikinci bir kanıt ise, B giriş mekânı ve D1 odası içinde diğer mekanların aksine çok sayıda seramik parçalarının ortaya çıkarılmasıdır. Burada bulunan seramik parçaları üzerinde yapılan çalışmalar bu parçaların

çoğunluğunun sıvı içeceklerin taşınması ve saklanması amacıyla kullanılan dikey kulplu testilerden oluştuğunu göstermektedir.

Duvarında, içine ancak bir kişinin girebileceği yaklaşık 1 m derinliğinde yarım daire planlı bir bölüm yer almaktadır. Bu bölüm muhtemelen yapılması düşünülen bir başka odanın yarım bırakılmış girişi olmalıdır. Bu girişin sağında 0,40 x 1,00 m ölçülerinde 1 m yüksekliğinde bir platform yer almaktadır. D1 salonunun güneyinden 90 cm genişliğinde ve 1,90 m yüksekliğinde bir koridora girilmektedir. Koridorun solundaki duvara oyulmuş K6 dikey galerisi bulunmaktadır. Bu dikey galerinin içindeki toprak dolgunun temizliği sırasında kuyunun iki tarafına oyulmuş merdiven basamakları tespit edilmiştir. Buradaki koridorlardan yaklaşık 2,00 m ilerledikten sonra, koridor sağa ve sola olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Sola ayrılan 3 nolu koridor doğu yönüne doğru, sola ve sağa iki dönüş yaparak 2 nolu koridorla birleşerek devam etmektedir. Yaklaşık 14 m olan bu koridor C1 odasına çıkmaktadır. Koridordan odaya geçişte bir kapı sürgü sistemi bulunmaktadır. Yaklaşık 2,10 x 4,00 m ölçülerinde, dikdörtgenimsi planlı olan bu odanın batıda yer alan kısa duvarının içine merdivenli K4 dikey galerisi oyulmuştur. Doğudaki kısa duvar tahrip edilmiş olsa da bu kısım kemerli bir kapı ile 2,00 x 1,20 m ölçülerindeki C2 odasına bağlanmaktadır. C2 odasının kuzeyinde bir başka dikey galeri bulunmaktadır. K5 olarak adlandırılan bu dikey galerinin merdiven kuyusu mu yoksa su toplama kuyusu mu olduğu önümüzdeki yıllarda yapılacak çalışmalarda ortaya çıkarılacağı tahmin edilmektedir. C2 odasının bir nolu koridorla da bağlantısı bulunmaktadır.

C1 odasında bulunan sürgü sistemi üzerinde 2,70 m uzunluğunda bir koridorla C3 olarak adlandırılan 1,70 x 1,80 m ölçülerindeki bir odaya girilmektedir. Kullanıldığı dönemde B2 odasıyla bağlantısı olmayan bu koridorun (5 nolu koridor) uç kısmı kaçak kazı faaliyetleri sonucunda açılarak küçük bir delikle D2 odasına açılmıştır. C1 odasından girilen bir başka koridor da odanın güneydoğu uzun duvarında yer almaktadır. 8 m uzunluğundaki bu 4 nolu koridor sağa ve sola yaklaşık seksen derecelik açılarla ilerlemekte ve sürgülü bir kapı sistemi ile ana giriş salonuna açılmaktadır. D1 odasından gelerek sağa ayrılan koridordan 2,10 x 2,00 m ölçülerindeki D2 mekânına ulaşılmaktadır. Burada yer alan koridorlar ile bu mekânın duvar ve tavanları kaçak

kazıcılar tarafından dinamitlenerek tahrip edilmiştir. Ancak yer yer korunmuş olan kısımlardan buradaki oda ve koridorların beşik tonozlu oldukları anlaşılmaktadır.

D2 odasının güneybatı köşesinden 6 nolu koridora girilmektedir. Bu koridor yukarı doğru hafif bir eğimle güneybatı yönünde ilerlemekte ve bu koridordan yaklaşık 2 m sonra 1,00 x 1,80 m ölçülerinde, D3 olarak adlandırılan küçük bir dinlenme odasına girilmektedir. Buradan sonra aynı yönde 4 m ilerleyen koridor sağa doğru 3'er m arayla iki dönüş yaparak kuzeybatıya yönelmektedir. 6 nolu bu koridor şu ana kadar ortaya çıkarılan mekânlardan en üst seviyede olan A1 odasına, oradan da 0,50 – 0,60 x 1,80 m ölçülerindeki bir kapı ile A2 odasına açılmaktadır. A2 odasının kuzeybatı duvarı tamamen tahrip olmuş ve yıkılarak bir giriş oluşmuştur. Başlarda C girişi olarak adlandırılan bu bölümde tavanı ve duvarlar tamamen yıkılmış olan ve planı pek de iyi anlaşılabilen A3 mekânı veya mekânlarına ulaşılmaktadır. A2 mekânında yapılan temizlik çalışmaları esnasında muhtemelen ahşap kapı aksamları olduğu düşünülen oldukça deforme olmuş demir objeler bulunmuştur. Bu durum A1 mekânından A2 mekanına geçişi sağlayan girişin bir ahşap kapı ile kapatıldığını göstermektedir.

2006 yılında gerçekleştirirken temizlik çalışmalarında, yukarıdan aşağıya A, B, C, D olarak kodlanan dört farklı seviyede mekânların içindeki yer yer 1,00 ila 1,50 m'yi bulan toprak dolgu temizlenmiştir. Böylece tüm mekânların bir birleriyle bağlantılı olduğu ortaya çıkarılmış ve mekanlar arasında daha rahat bir şekilde dolaşılması sağlanmıştır. Ayrıca, merdivenli kuyularla inilen başka katlar ve mekânların varlığı da saptanmıştır.

5.3. Hüyük Yeraltı Şehri'nin Tarihlendirilmesi ve Yapılış Amacı

2006 yılında gerçekleştirilen arkeolojik temizlik çalışmalarında yeraltı şehrinin kesin tarihlendirilmesine yardımcı olacak çok az materyal ele geçirilmiştir. Bunun nedeni yeraltı şehrinin sonraki dönemlerde insanların ilgisini çekmesi, bilhassa kaçak define kazıcıları tarafından dinamitlemeye varacak kadar tahrip edilmiştir. Buna rağmen, B giriş mekânında elde edilen seramik parçaları üzerinde niteliksel ve niceliksel seramik analizleri malzemenin Geç Roma - Erken Roma olarak adlandırılan bir döneme tarihlendirilebileceği anlaşılmaktadır. Tarihlendirmeye yönelik bir diğer en önemli kanıt ise burada bulunan küçük kilisedir. Bu tarzda yapılmış kilise benzer örnekleri Frigya

Bölgesi'nde Eskişehir, Afyon ve Kütahya illerinde ve Aksaray Güzelyurt ilçesinde bulunmaktadır. Buradaki kiliseler ve yeraltı şehirleri de genel olarak Erken Hristiyanlık Dönemi'ne tarihlendirilmektedir. Şehirde, bulunan seramik örneklerine göre şehir MS 3. yüzyıla yani Geç Roma – Erken Roma Dönemi'ne tarihlendirilmektedir.

Devrez Vadisi'nin Kırıskal - Sumucak köyleri arasında açtığı vadinin yamaçlarının gevşek tüflerden oluşması sebebiyle korunaklı olan bu yamaçlarda çok sayıda mağara yerleşimleri ve kaya mezarlarının varlığı bilinmektedir. Yeraltı şehri küçük kilisesi, keşiş odaları, sarnıcı ve diğer yaşamsal alanları ile daha komplike bir yapı arz etmektedir. Ayrıca Devrez Vadisi'ndeki bu kaya yerleşmelerinden daha farklı yapılaş kaygıları taşımaktadır.

Yeraltı şehrinin girişlerinin oldukça zahmetli dar koridorlarla sağlanması ve bu koridorların dışarıdan açılması mümkün olmayan kapı sürgü sistemiyle donatılmış olması, burada yaşayan insanları bir takım dış korkular nedeniyle bu şekilde yaşam alanları yapmaya mecbur kaldıklarını göstermektedir.

Çankırı'nın da içinde bulunduğu Paphlagonia Bölgesi, Frig adı verilen Demir Çağı kültürel akımının etkisi altında kalmış bir bölgedir ve de Galata Bölgesine sınır komşusu olması yoğun Frig – Paphlagonia münasebetine sebebiyet vermiştir. Bu da Frigya Bölgesinin köklü inanç sistemini oluşturan Ana Tanrıça Kibele kültürünün⁵⁷ Paphlagonia Bölgesinde hayat bulmasını sağlamıştır. Bu fikri destekleyen arkeolojik delillerden ilki Paphlagonia Bölgesinde Amastris⁵⁸ ve Sinope⁵⁹ kentlerinde Roma Dönemi'ne ait Caracalla'nın (MS 211 - 217) bastırıldığı sikkelerde bu tanrıçaya rastlanmaktadır. İkincisi, tarih olarak hangi devre ait oldukları kesin bir yargıya varılamayan bazı kutsal alanlar vardır ki bunlar mağara tapınakları ve kaya tünelleridir. Bölge içerisinde Kibele için ibadet merkezi olan bu yerlerin sayısı çoktur. Bunlar Eskipazar, Kastamonu, Tosya, İskilip ve Çankırı'da bulunan kaya tünelleridir. Çankırı'da iki kaya tüneli vardır. Bunlar Çankırı Kalesi'ndeki ve Ütür'deki kaya tünelleridir. Ayrıca şu an Çankırı Müzesi'nde bulunan Roma Dönemi Kibele heykeli ve

⁵⁷M. Ö. 2000-133 yılları arasında bugün, Gediz ve Küçük Menderes vadilerini kapsayan bölgede yerleşen Lidyalılar da Ana Tanrıça (Akarpınar, 2000).

⁵⁸Amasra'nın eski adı.

⁵⁹Sinop'un eski adı.

Kartepe (Şıhlar) köyü yakınında bulunan dik bir kayalık üzerine oyularak yapılan Frig kaya anıtı da Paflagonya Bölgesi'nde Kibele kültürünün hayat bulduğunun göstergeleridir.

Yeraltı şehirleri tarihi bölümünde bahsedilen yeraltı şehirlerinin tarihi gelişiminden hareketle Montanizm'in kurucusu olan Montanus'un eski bir Kibele kültürü rahibi olması ve montanistlerin Ana Tanrıça Kibele kültürü ile münasebetleri, bu mezhebin Çankırı'da da hayat bulmuş olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir.

Montanizm'in Ortaçağ'ın Ortodoks düşüncesiyle ters düşmesi, Ortodoks inancının geliştirdiği kilise mimarisi dışında oluşturdukları mekanlarda ibadet ihtiyacının karşılanmış olabileceği ve bu nedenle de söz konusu inanç yapısının yaşamsal ve dini mekanlarda farklı alternatifler ortaya koyabileceği düşünülmektedir. Konumuzu oluşturan Hüyük Yeraltı Şehri'ni ve kilisesini yapan insanların bu kaygılarla böyle bir gizlilik içerisine girmiş olmaları mümkün görünmektedir (İbiş, 2008).

5.4. Yeraltı Şehirlerinin Tespiti, İlanı ve Koruma-Kullanım Dengesi

İncelenen yeraltı şehri, köy halkı tarafından tescil öncesi dönemde de bilinmekte ve kültür ve tabiat varlıkları bölge koruma kurulu tarafından yeraltı şehrinin tespitinden önce söz konusu mekanın bazı yıllar ahır ve bazı yıllarda ise ambar olarak kullanıldığı belirlenmiştir⁶⁰ (Şekil 5.8). Dönemin muhtarı Kazım Şahin tarafından yetkililere bilgi verilmesi üzerine Hüyük Yeraltı Şehri, Çankırı Müze Müdürlüğü tarafından 20.04.2005 tarihinde tespit edilmiş ve Ankara 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü tarafından 29.09.2005 tarih ve 910 sayılı kararı ile Birinci Derece Arkeolojik Sit alanı olarak tescil edilmiştir. Bu tarihe kadar yeraltı şehrinde defineciler tarafından kaçak kazılar yapılmış ve şehir alanı içinde değerli madenler bulmak amacıyla dinamit patlatılarak yeraltı şehrinin yer yer tahrip edilmesi söz konusu olmuştur. Kurul kararından sonra yeraltı şehrinin mevcut iki girişine demir kapı yapılarak girişler kapatılmış ve yeraltı şehrine insanların girmesi engellenerek taşınmaz bu şekilde koruma altına alınmak istenilmiştir. Bu kapıların yeraltı şehrine girmek isteyen kötü niyetli insanları ne derece engellediği bilinmemektedir. Yeraltı şehri

⁶⁰ Hüyük Köyü Muhtarı Hüseyin Çiçek ve köy ihtiyar heyeti ile köyün ileri gelenleri ile yapılan odak grup çalışmasının sonuçları.

arkeolojik kazı çalışmaları tam olarak bitirilemediğinden ziyaretçilere açılmamıştır. Dört katlı olduğu belirlenen yeraltı şehrinin iki katının kazı çalışmaları tamamlanmıştır. Bu çalışmanın hazırlandığı 2015 yılı itibariyle yeraltı şehirde devam eden herhangi bir arkeolojik çalışmanın yapılmadığı ve turizm faaliyetlerine açılmadığı tespit edilmiştir.

Şekil 5. 8 Hüyük Yeraltı Şehri konumu

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununa göre korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarının ve doğal sit alanlarının tespiti, Kültür ve Turizm Bakanlığının koordinatörlüğünde ilgili ve faaliyetleri etkilenen kurum ve kuruluşların görüşü alınarak yapılmaktadır. Bu tespitlerde, kültür ve tabiat varlıklarının tarih, sanat, bölge ve diğer özellikleri dikkate alınmaktadır. Devletin imkanları göz önünde tutularak, örnek durumda olan ve ait olduğu devrin özelliklerini yansıtan yeteri kadar eser, korunması gerekli kültür varlığı olarak belirlenir ve koruma bölge kurulu kararı ile tescil olunur. Tescil kararları, tescil olunan taşınmazın kadastral bilgileri ile birlikte, tapu sicilinin beyanlar hanesine “Korunması gerekli taşınmaz kültür varlığıdır” şerhi düşülmek üzere ilgili tapu müdürlüğüne bildirilir. Hüyük Yeraltı Şehri, 3402 sayılı Kadastro Kanunu’nun geçici hükümler bölümünün 4. maddesinde belirtilen tapulama ve

kadastrosu yapıp tespit dışı bırakılan yerlerden olduğu ve tapu kütüğüne tescili mevcut olmadığından taşınmaz için herhangi bir şerh işlemi yapılamamıştır. Diğer yandan incelenen yeraltı şehrinin altında buldukları taşınmazlar ile komşu taşınmazların kullanımına önemli bir etkisinin olmadığı ve mekanın yerel alanın turizm faaliyetlerinin geliştirilmesine önemli bir katkısının sağlanamadığı tespit edilmiştir. Yeraltı şehrinin kırsal ve tarihsel turizm faaliyetlerinin canlandırılmasına katkılarının artırılabilmesi ve sonuç olarak Hüyük Yeraltı Şehri'nin yerel ekonomik gelişme için bir kaynak olarak değerlendirilebilmesi için sürdürülebilir turizm projesi yapılması ve bu tür çalışmaların başta kalkınma ajansı olmak üzere belediye ve il özel idaresi gibi kurumlar tarafından mali ve diğer yönlerden desteklenmesi yararlı olacaktır.

Hüyük Yeraltı Şehri tespit dışı yerlerden olduğundan kamulaştırma işlemine tabi olmamıştır. Ancak özel mülkiyete konu olan kültürel taşınmazlarda 2863 Sayılı Kanun'da belirtildiği üzere kamulaştırma işlemlerinde bedel takdirinde, taşınmaz kültür varlıklarının eskilik, enderlik ve sanat değeri dikkate alınmamaktadır. Kamulaştırma amaçlı değerlendirme çalışmalarında genel olarak taşınmazın niteliğine (tarla, arsa ve ev) göre işlem yapılması gerekmektedir. 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu kapsamında yapılacak arazi etüd ve değerlendirme çalışmalarında öncelikle gayrimenkul geliştirme ve yönetimi uzmanlarına görev verilmesi zorunlu olup, özellikle uluslararası düzeyde akredite edilmiş gayrimenkul geliştirme ve yönetimi bölümlerden mezun olan uzmanların ayrıca Kültür ve Turizm Bakanlığı Müzeler ve Eski Eserler Genel Müdürlüğü ve Kültür Varlıkları Koruma Kurullarında görev almalarının sağlanması yoluyla; koruma kararlarının mülkiyet hakkı ve taşınmaz piyasaları ile ilişkilendirilmesi çalışmalarının sağlıklı biçimde yapılmasına olanak verilmelidir (Aliefendioğlu ve Tanrıvermiş 2010, Aliefendioğlu 2011, Tanrıvermiş 2016). Gerek incelenen yeraltı şehri örneğinde, gerek bilinen diğer yeraltı şehirlerinde koruma-kullanım kararlarının tespiti, arazi kullanım kısıtları ve yerel sürdürülebilir kalkınma projesi olarak yeraltı şehirlerinin ele alınmasında kamusal ve toplumsal menfaat bulunmaktadır. Genel toplum yararı ilkesine uygun olarak doğal ve kültürel kaynakların korunması ve geliştirilmesi yoluyla yerel ekonomik kalkınmanın hızlandırılması mümkün görülmektedir.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Anadolu insanlık tarihi süresince birçok büyük medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu medeniyetlerin yerleşim amaçlı taşınmazları açısından yeraltı şehirleri büyük öneme sahiptir. İnceleme sonuçlarına göre Türkiye’de yeraltı şehirlerinin özellikle İç Anadolu Bölgesi ile Karadeniz Bölgesinin güney kesimlerinde yer aldığı ortaya konulmuştur. Türkiye’de yeraltı şehirlerinin genel olarak MS III. ve V. yüzyıl arasında ilk Hıristiyanların Doğu Roma İmparatorluğu yönetimden gördükleri baskı ve zulümden kaçma için yapıldığı belirlenmiştir. Zulümden kaçan Hristiyanlar yeraltı şehirlerini barınma ve korunma ihtiyaçları için kullanmışlardır. Yeraltı şehirlerini oluşturan kayaç türleri tuf, kum taşı, Serpantin taşı, kireç taşı, bazalt, aglomera ve ofiyolit olarak sıralanabilir. Çalışma kapsamında yapılan incelemelerle Türkiye’de mevcut olan yeraltı şehirlerinin volkanik kayaçlardan kolay kazılabilen tuf içinde inşa edildiği tespit edilmiştir. Yeraltı şehirlerinin birçoğunun birkaç odasının kullanıma açık olduğu ve genel olarak müze şeklinde kullanıldığı ortaya konulan bir diğer sonuçtur.

Araştırma sonuçlarına göre Türkiye’deki yeraltı şehirlerinin envanterini hazırlama ve özelliklerinin ortaya konulması gerekliliği ve olası etkileri vurgulanmıştır. Başlangıç aşamasındaki bu verilerin detaylandırılması Türkiye’nin kültürel varlıklarının ortaya konulması ve turizm açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Türkiye’de yerli ve yabancı turistlerin yeraltı şehirlerine yönelik ilgisini artırabilmek için yapılabilecek çeşitli faaliyetler için toplu genel tanıtım bilgilerinin yer aldığı bu katalog çalışması kullanılabilir. Literatür incelemesi aşamasında önemli bir tarihi kaynak olan yeraltı şehirlerinden turizm açısından çok fazla faydalanılmadığı açıkça dikkati çekmiştir. Bu koşullarda politika yapıcılara ve ilgili kurumlara yeraltı şehirlerinin Türkiye’nin önemli turizm kaynağı haline gelebilmesi için tanıtım faaliyetleri ile ilgili çalışmalar yapılması önerilmektedir. Bu sayede yeraltı şehirlerinin bulunduğu bölgelerin turizmden alacağı ekonomik payın artması sağlanmış olacaktır.

Türkiye’de bir bütün olarak taşınmaz kültür varlıklarının tespiti, koruma alanı sınırlarının tespiti, değerlendirme çalışmaları ve alan yönetim kararlarının geliştirilmesi gibi görev ve yetkilerin gayrimenkul geliştirme ve yönetimi uzmanlarının çalışma alanına girdiği ve görev alanına girdiği vurgulanmalıdır. Yeraltı şehirleri başta olmak üzere

genel olarak arkeolojik sit alanlarının tespiti ve ilan edilmesinden sonra, koruma alanlarının tespitinin iyi yapılamadığı, etkileşim sahasının sınırlarının çok geniş tutulduğu, buldukları taşınmazlar ile komşu taşınmazların kullanımına önemli bir etkisinin olmadığı ve birçok tarihsel mekanın yerel alanda turizm faaliyetlerinin geliştirilmesine önemli bir katkısının olmadığı dikkati çekmektedir. Yeraltı şehrinin kırsal ve tarihsel turizm faaliyetlerinin canlandırılmasına katkılarının artırılabilmesi ve sonuç olarak Hüyük Yeraltı Şehri'nin yerel ekonomik gelişme için bir kaynak olarak değerlendirilebilmesi için sürdürülebilir turizm projesi yapılması ve bu tür çalışmaların başta kalkınma ajansı olmak üzere belediye ve il özel idaresi gibi kurumlar tarafından mali ve diğer yönlerden desteklenmesinin yararlı olacağı vurgulanmalıdır.

Taşınmaz kültür varlıkları ile koruma alanlarının sınırları içinde bulunan yapılaşma yasaklı arazi ve yapıların değerlendirme çalışması özellik göstermekte ve başta RICS ve IVSC standartlarında tanımlandığı üzere gayrimenkul geliştirme alanında özelliği değerlendirme çalışması olarak kabul edilmektedir (Tanrıvermiş 2016). Belirtilen amaçlarla yapılacak bütün proje geliştirme ve değerlendirme çalışmalarında gayrimenkul geliştirme ve yönetimi uzmanlarının yer alması ve sonuç olarak etkilenen taşınmazların yüzölçümü, cins, konumu, koruma-kullanım dengesi gibi özelliklerinin rasyonel analizi ile arazi üzerinde mevcut olan tescilli eski eserlerin; eskilik, enderlik ve sanat değerini dikkate alarak veya almadan değerlendirme işlemlerinin ayrı ayrı yapılmasına olanak verilmelidir. Günümüzde gerçek değeri belirlenemeyen taşınmaz kültür varlıkları atıl durumda kalmakta ve özellikle tespit ile tescil işlemleri yapılmamış olan tarihsel ve kültürel varlıkların sosyal, kültürel ve ekonomik projelere konu olması da mümkün olamamaktadır. Örnek olarak incelenen Hüyük Yeraltı Şehri ve Orta ilçesi sınırlarında bulunan diğer kültürel taşınmazların bir bütün olarak ele alınması neticesinde ilçe düzeyinde oluşturulacak master plan çerçevesinde kültürel değerlerin başta ilçe ve il halkı ve daha sonra bölge ve ülke halkına tanıtımı yapılarak turizm odaklı yerel gelişmenin sağlanması ve yerel düzeyde istihdam artışı sağlanarak refah düzeyinin artırılabilmesinin mümkün olabileceği tespit edilmiştir.

Tarihsel ve arkeolojik alanlarda yapılan değerlendirme çalışmalarının büyük ölçüde hatalı olduğu ve değerlendirme standartlarına uygun olmadığı tespit edilmiştir. 2942 sayılı Kamulaştırma Kanunu kapsamında yapılacak arazi etüd ve değerlendirme çalışmalarında

öncelikle gayrimenkul geliştirme ve yönetimi uzmanlarına görev verilmesi zorunlu olup, özellikle uluslararası düzeyde akredite edilmiş gayrimenkul geliştirme ve yönetimi bölümlerden mezun olan uzmanların ayrıca Kültür ve Turizm Bakanlığı Müzeler ve Eski Eserler Genel Müdürlüğü ve Kültür Varlıkları Koruma Kurullarında görev almalarının sağlanması yoluyla; koruma kararlarının mülkiyet hakkı ve taşınmaz piyasaları ile ilişkilendirilmesi çalışmalarının sağlıklı biçimde yapılmasına olanak verilmelidir (Aliefendioğlu ve Tanrıvermiş 2010, Aliefendioğlu 2011). Gerek incelenen yeraltı şehri örneğinde, gerek bilinen diğer yeraltı şehirlerinde koruma-kullanım kararlarının tespiti, arazi kullanım kısıtları ve yerel sürdürülebilir kalkınma projesi olarak yeraltı şehirlerinin ele alınmasında kamusal ve toplumsal menfaat bulunmaktadır. Genel toplum yararı ilkesine uygun olarak doğal ve kültürel kaynakların korunması ve geliştirilmesi yoluyla yerel ekonomik kalkınmanın hızlandırılması mümkün görülmektedir.

KAYNAKLAR

- Açıkgöz, F., Demir, F., Eryaman. M., Tektaş. M. 2009. Niğde Kültür Envanteri. Tekten basın yayını, 463, Niğde.
- Akyol, V. 2012. Web Sitesi: turizm.sinop.edu.tr/turizm_isletmeciligi_ve_otelcilik.../turizm_durumu.pdf. Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Aksu, Ş., Günay, A. 1999. Volkanik Tüf ve Perlit Destekli Su Kültürü Yöntemi ile Kültür Mantarı (*A. bisporus*) Üretimi Üzerine Araştırmalar. Turkish Journal of Agriculture and Forestry (TURK J AGRIC FOR), (23 Ek Sayı 2), 297-303.
- Akpınar, B. 2000. Anadolu'da Çok Tanrılı Dinler Döneminde Görülen Bereket Törenleri. Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi, 1(1), 178-184.
- Aliefendioğlu, Y., 2011. Türkiye'de Koruma Alanlarındaki Taşınmazların Kullanımı ve Koruma Statülerinin Taşınmaz Piyasaları ve Değerlerine Etkileri: Muğla İli Örneği", Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Taşınmaz Geliştirme Anabilim Dalı, Ankara.
- Aliefendioğlu, Y. ve Tanrıvermiş, H., 2011. Türkiye'de Çevre Koruma Alanlarında arazi kullanımı ve Koruma Kararlarının Arazi Piyasalarına Etkileri: Gökova Özel Çevre Koruma Bölgesi Örneği, Üçüncü Sektör Kooperatifçilik, Cilt: 46(1):64-102. Ankara.
- Anonymous. 2015. Web Sitesi: <https://volcanoes.usgs.gov/vsc/glossary/> Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2015a. Web Sitesi: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Granit>. Erişim Tarihi: 07.06.2015.
- Anonim. 2015b. Web Sitesi: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Riyolit>. Erişim Tarihi: 07.06.2015.
- Anonim. 2015c. Web Sitesi <https://tr.wikipedia.org/wiki/Gabro>. Erişim Tarihi: 07.06.2015.
- Anonim. 2015ç. Web Sitesi <https://tr.wikipedia.org/wiki/Silisyum>. Erişim Tarihi: 07.06.2015.

- Anonim. 2015d. Web Sitesi <https://tr.wikipedia.org/wiki/Alkali>. Erişim Tarihi: 07.06.2015.
- Anonim. 2015e. Web Sitesi: <http://lmmuhendislik.com/izolasyon-hammaddeleri/tuftufit/> Erişim Tarihi: 07.06.2015.
- Anonim. 2015f. Web Sitesi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Volkanik_t%C3%BCf_kayalar. Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2015g. Web Sitesi: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Andezit>. Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2015ğ. Web Sitesi: https://tr.wiktionary.org/wiki/inci_taşı. Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2015h. Web Sitesi: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Torft>. Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2015ı. Web Sitesi: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Oligosen>. Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2015i. Web Sitesi: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Miyosen>. Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2015j. Web Sitesi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Pliyosen_Çağ. Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2015k. Web Sitesi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Pleistosen_arkeolojisi. Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2015l. Web Sitesi: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Holosen>. Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2015m. Web Sitesi: <https://tr.wiktionary.org/wiki/peridotit>. Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2015n. Web Sitesi: <https://www.lugatzozluk.com/sekonder-nedir-sekonder-nedemek/> Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2012o. Web Sitesi: <http://www.nkfu.com/serpantin-nedir/> Erişim Tarihi: 06.06.2015.

- Anonim. 2015ö. Web Sitesi: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Marn>. Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2015p. Web Sitesi: <http://www.msxlabs.org/forum/kimya/199627-kayaclarbazalt.html#ixzz3cNBGXigm>. Erişim Tarihi: 07.06.2015.
- Anonim. 2015r. Web Sitesi: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Yerkabuğu>. Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2015s. Web Sitesi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Ahameniş_İmparatorluğu. Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2015ş. Web Sitesi: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Satraplık>. Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2015t. Web Sitesi: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Satraplık>. Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2015u. Web Sitesi: <http://www.envanter.gov.tr/sit/index/detay/38178>. Erişim Tarihi: 04.06.2015.
- Anonim. 2015ü. Web Sitesi: http://www.kizilcahamam.bel.tr/sanaltur/mahkeme_agacin_yer_alti_sehri/flash/index.html. Erişim Tarihi: 06.06.2015.
- Anonim. 2015v. Web Sitesi: www.jeoparkankara.com/bizden-haberler/11-bizdenhaberler/32-mahkemeağaci-yeraltı-yerleşim-yerlerinde-keşif-çalışmaları. Erişim Tarihi: 06.06.2015.
- Anonim. 2015y. Web Sitesi: http://www.aydintepeyeraltisehri.com/aydintepe_yeralti_sehri.html. Erişim Tarihi: 01.06.2015.
- Anonim. 2015z. Web Sitesi: www.dersimiz.com/terimler-sozlugu/Fresk-Fresko-Nedir-19920.html. Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2013aa. Web Sitesi: http://www.hitittv.com/akademisyen_gozuyle_yeralti_sehri_nedir_.html-3128.html. Erişim Tarihi: 06.06.2015.
- Anonim. 2009ab. Web Sitesi: <http://www.eskisehir.gov.tr/tr/eskisehir-rehberi/turizm/kultur-turizmi.html>. Erişim Tarihi: 04.06.2015.

- Anonim. 2015ac. Web Sitesi: <http://tarihitalas.com/tr/bölge-1019AliDağıSarnıçlıYeraltıŞehri>. Erişim Tarihi: 04.06.2015.
- Anonim. 2015ac. Web Sitesi: <https://tr.wikipedia.org/wiki/Sarnıç>. Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2015aç. Web Sitesi: mumya.mersin.edu.tr/sozluk.html Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2015ad. Web Sitesi: <http://tarihitalas.com/tr/bölge-1019AliDağıSarnıçlıYeraltıŞehri>. Erişim Tarihi: 04.06.2015.
- Anonim. 2015ae. Web Sitesi: <http://www.kayseri.gov.tr/agirnas-yeralti-sehri>. Erişim Tarihi: 27.05.2015.
- Anonim. 2015af. Web Sitesi: <http://www.kirikkalekulturturizm.gov.tr/TR,64270/sulu-magara-yer-alti-sehri.html> Erişim Tarihi: 04.06.2015.
- Anonim. 2015ag. Web Sitesi: <http://www.kirsehir.gov.tr/tarihi-eserler>. Erişim Tarihi: 25.05.2015.
- Anonim. 2015ağ. Web Sitesi: <http://www.muze.gov.tr/tr/muzeler/mucur-yeralti-sehri>. Erişim Tarihi: 25.05.2015.
- Anonim. 2012ah. İl Çevre Durum Raporu, Nevşehir Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü, 137, Nevşehir.
- Anonim. 2015aı. Web Sitesi: https://tr.wikipedia.org/wiki/Erken_Hristiyanlı. Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2015ai. Web Sitesi: [https://tr.wikipedia.org/wiki/Apsis_\(mimari_öge\)](https://tr.wikipedia.org/wiki/Apsis_(mimari_öge)). Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2015aj. Web Sitesi: <http://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/tokat/turizmaktiviteleri/artova-yeralti-yerlesimi>. Erişim Tarihi: 01.06.2015.
- Anonim. 2015ak. Web Sitesi: http://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yozgat/gezilecek_yer/ceska-yeralti-sehri. Erişim Tarihi: 05.06.2015.
- Anonim. 2015al. Web Sitesi: http://www.yozgatozelidare.gov.tr/default_B0.aspx?id=325. Erişim Tarihi: 05.06.2015.

- Anonim. 2015an. Web Sitesi: <http://www.yozgatkulturturizm.gov.tr/TR,92355/ arkeolojik-sit- Alanlari.html>. Erişim Tarihi: 05.06.2015.
- Anonim. 2015ao. Web Sitesi <https://tr.wikipedia.org/wiki/Tersiyer>. Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2015aö. Web Sitesi https://tr.wikipedia.org/wiki/Paleozoik_zaman. Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2015ap. Web Sitesi <https://tr.wikipedia.org/wiki/Neojen>. Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2015ar. Web Sitesi https://tr.wikipedia.org/wiki/Eski_Taş_Çağı. Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2015as. Web Sitesi https://tr.wikipedia.org/wiki/Cıvalı_Taş_Devri. Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2015aş. Web Sitesi <https://tr.wikipedia.org/wiki/Paflagonya>. Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2015at. Web Sitesi <https://tr.wikipedia.org/wiki/Thema>. Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2015au. Web Sitesi <https://tr.wikipedia.org/wiki/Naos>. Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2015aü. Web Sitesi <http://nenedir.com.tr/nef-nedir/> Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2015av. Web Sitesi <https://tr.wikipedia.org/wiki/Templon>. Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2015ay. Web Sitesi <https://www.lugatsozluk.com/ paye-ne-demektir>. Erişim Tarihi: 15.06.2015.
- Anonim. 2018a. Web Sitesi <https://www.seslisozluk.net/sinod-nedir-ne-demek/> Erişim Tarihi: 09.01.2018.
- Anonim. 2018b. Web Sitesi <https://www.seslisozluk.net/Iconium-nedir-ne-demek/> Erişim Tarihi: 09.01.2018.

- Anonim. 2018c. Web Sitesi http://www.felsefe.gen.tr/gnostikler_kimdir.asp. Erişim Tarihi: 09.01.2018.
- Anonim. 2018d. Web Sitesi <https://wol.jw.org/tr/wol/d/r22/lp-tk/2010411>. Erişim Tarihi: 09.01.2018.
- Anonim. 2018e. Web Sitesi <http://www.neokur.com/abc/3892/lapili-nedir>. Erişim Tarihi: 09.01.2018.
- Atabey, E. 2002. Çatlak Sırt Tipi Laminallı Traverten-Tufa Çökellerinin Oluşumu, Mikroskopik Özellikleri ve Diyajenezi, Kırşehir, İç Anadolu. Maden Tetkik ve Arama Dergisi, 123, 59-65.
- Ayçin, F., Salman. Ş., Yeğen. A., Kurtaran. A., Karaköy. G., Ok, Ö. 2009. Aksaray Güzelyurt Kültür Envanteri. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı yayımları, Cilt:1, 141, Aksaray.
- Batuk, C. 2003. Millenarianist Bir Hareket Olarak Montanizm. Milet ve Nihal, 1 (1) , 41-71.
- Dinçer, F. 2005. Web Sitesi: <http://blog.milliyet.com.tr/kapadokya-tarihinden--fertek-yeralti-sehri/Blog/?BlogNo=51622>. Erişim Tarihi: 05.06.2015.
- Dölek, İ. 2014. Kutsal Bir Zaman Dilimi Olarak Noel Ritüelinin Kutlama Gelenekleri" Alman Luteryanlar Örneği". Electronic Turkish Studies, 9 (10), 371-390.
- Erel, H. 2005. Ereğli ve Yöresi HerecleiaKybistra. Memleket yayınevi, Konya.
- Fisher, R.V. 1960. CriteriaForRecognition Of LaharicBreccias. SouthernCascade Mountains, Washington, Geol. Soc. Amer. Bull. 71, 127-132.
- Halifeoğlu, M., Dalkılıç, N. 2002. Tarihten Günümüze Diyarbakır Bazaltının Gelişim Süreci ve Bugünkü Kullanım Alanları. I. Ulusal Yapı Malzemesi Kongresi, 9-13 Ekim, İstanbul.
- İbiş, R. 2008. 2006 Yılı Çalışmaları Işığında Hüyük Yeraltı Şehri. Çankırı Araştırmaları Dergisi, Sayı: 3, Çankırı, 339-347.
- Ksenophon. 2011. Anabasis (Onbinlerin Dönüşü). Kabalcı yayınevi, 678, İstanbul.

- Monroe, J. S., Wicander, R. 2005. Fiziksel Jeoloji : Yeryuvarının Araştırılması. TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası yayınları, 642, Ankara.
- Nar, H., Kılıç, G., Baş, B. S. 2009. Geçmişten Günümüze Ereğli. Dizgi ofset, 246, Konya.
- Naz, H., Aras, M., 1993, Kırıntılı Kayalar Sedimentolojisi Rezervuar Özellikleri ve Basen Evrimi. Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı Araştırma Grubu Başkanlığı Eğitim yayınları, 161, Ankara.
- Önem, Y. 1996. Sanayi Madenleri: Tanımlar, Doğada Bulunuşları, Dünya ve Türkiye Rezervleri, Yıllık Üretimleri, İhraç ve İthal Miktarları. Kozan ofset, Ankara.
- Özsait, M. 1982. Anadolu'da Hellenistik Dönem. Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi, Cilt 2, Görsel yayınlar, İstanbul.
- Sarıfakıoğlu, E., Sevin, M., Potoğlu, S., Sümer, E, Ö., Timur, E. 2013. Türkiye'deki Ofiyolitlerle İlgili Bulguların Cbs-Veri Tabanında Toplanması. TMMOB Coğrafi Bilgi Sistemleri Kongresi, 11-13 Kasım, Ankara.
- Schmid, R. 1981. Descriptivenomen clature and classification of pyroclastic depositsandfragments: recommendations of the IUGS Subcommision on the Systematics of Igneousrocks. Geology, Switzerland.
- Steinmann, G. 1927. Die Ophiolithischen Zonen In Dem Mediterranen Kettengebirge. 14th Intern. Geol. Congr. Madrid.
- Şahin, G., İbiş, R., Sezen, İ., Yurt, E., Can, A., Akçel, A., Durmuş, S. 2014. Çankırı Kültür Envanteri. Çankırı Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü yayınları, 603, Çankırı
- Tanrıvermiş, H., 2008. Taşınmaz Değerlemede Gelir Çarpanları Yaklaşımı ve Türkiye'de Kentsel ve Kırsal Taşınmaz Değerleme Uygulamalarında Kullanım Olanakları, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı:241:106-148, İstanbul.
- Tanrıvermiş, H., 2016. Gayrimenkul Değerleme Esasları”, SPL Sermaye Piyasası Lisanslama Sicil ve Eğitim Kuruluşu, Lisanslama Sınavları Çalışma Kitapları Ders Kodu: 1014 (Konut Değerleme Sınavı, Gayrimenkul Değerleme Sınavı), Ankara.

- TS 5694, Yapı ve Kaplama Taşları-Tabii-Terimler. 1998. Türk Standartları Enstitüsü, Ankara.
- Tuncer, K., Poyraz, M., Nazik, L. 2016. Kırşehir'in Doğal ve Yapay Mağaralarının Turizm Potansiyeli. 4. Uluslararası Coğrafya Sempozyumu (GEOMED 2016), 23-26 Mayıs, Mehmet Akif ERSOY Üniversitesi, Bildiri Kitabı, 454 – 488, Antalya.
- Türk Dil Kurumu, Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&view=bilimsanat. Erişim Tarihi: 09.01.2018
- Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts. Erişim Tarihi: 09.01.2018
- Türk Dil Kurumu, İlaç ve Eczacılık Terimleri Sözlüğü. http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_eczacilik&view=eczacilik&kategori1=yazimay&kelimesec=173. Erişim Tarihi: 09.01.2018.
- Yıldız, G., Oktay, H., Topçu, Sümeyye., Aydoğdu, E., Keçe, D. 2009. Kayseri Kültür Envanteri. Kayseri Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü yayınları, cilt:1, 448, Kayseri.
- Yurdu, H. 2015. İslami Reddiye Geleneğinde Tebşirat Problemi. Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 8 (15), 145-161.
- Yüzer, E., Güngör, Y., Angı, S. 2008. Doğal Taş Deyince! Granit Taş Kültür yayını, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Ali ÇAKANTEMUR
Doğum Yeri : İzmir
Doğum Tarihi : 01.01.1984
Medeni Hali : Evli
Yabancı Dili : İngilizce

Eğitim Durumu (Kurum ve Yılı)

Lise : İzmir Şirinyer Lisesi (2002)
Lisans : Malatya İnönü Üniversitesi İBFF Kamu Yönetimi Bölümü (2007)
Lisans : İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü (2013-2015)
Yüksek Lisans : Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Gayrimenkul Geliştirme ve Yönetimi Anabilim Dalı (2010- 2018)

Çalıştığı Kurum/ Kurumlar ve Yıl

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü 2009 - +